

01651024

**ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΝΟΗΤΙΚΑ ΥΣΤΕΡΟΥΝΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ**

Μετέχοντες Σπουδαστές

**Παρασκευή Λούντζη
Μαρία Ρούμπου**

Υπεύθυνη Καθηγήτρια

**Αθανασία Στρατίκη - Παντζάκα
Καθηγήτρια Εφαρμογών**

**Πτυχιακή για την λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία
από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών
Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού
Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Πάτρας**

Πάτρα, Οκτώβριος 1997

ΑΡΙΘΜΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

2361

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΛ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	I
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ.....	III
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I.....	I
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ	3
ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	5
ΟΡΕΣΜΟΙ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II.....	8
1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	8
Έννοια της Νοητικής Υστέρησης.....	11
Βαθμίδες νοητικής ανεπάρκειας.....	12
2. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΝΟΗΤΙΚΑ ΥΣΤΕΡΟΥΝΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ.....	17
➤ Σκοπός της ειδικής εκπαίδευσης των νοητικά υστερούντων ατόμων.....	19
Αρχές διδασκαλίας.....	23
➤ Βαθμίδες εκπαίδευσης.....	32
Μέθοδοι - Προγράμματα διδασκαλίας.....	37
Ο ρόλος του ειδικού παιδαγωγού και των άλλων ειδικοτήτων στην εκπαίδευση του νοητικά υστερούντος ατόμου.....	46
Νομοθεσία.....	52
3. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΝΟΗΤΙΚΑ ΥΣΤΕΡΟΥΝΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ.....	61
Στάδια αποκατάστασης.....	62
Φορείς και Προγράμματα Επαγγελματικής Αποκατάστασης.....	65
Νομοθεσία επαγγελματικής αποκατάστασης και κατάρτισης αναπήρων.....	90
4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΗΝ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΝΟΗΤΙΚΑ ΥΣΤΕΡΟΥΝΤΟΣ.....	94

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ..... 103

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ 103

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Βασικός σκοπός της μελέτης αυτής είναι η παρουσίαση του τομέα εκείνου που αναφέρεται στην εκπαίδευση και επαγγελματική αποκατάσταση των νοητικά υστερούντων ατόμων, στην χώρα μας.

Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού χρησιμοποιήθηκαν δύο μέθοδοι:

α. Μελέτη Ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας και περιοδικών

β. Επισκέψεις σε ειδικές υπηρεσίες και υπουργεία.

Αποτελέσματα :

Αποτέλεσμα της μελέτης ήταν να δοθεί μια εικόνα της ειδικής εκπαίδευσης καθώς επίσης και να επισημανθεί ο ρόλος των ειδικοτήτων που συνεργάζονται στον τομέα εκπαίδευσης και επαγγελματικής αποκατάστασης των νοητικά υστερούντων ατόμων.

Πιο συγκεκριμένα στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια αναφορά στο πρόβλημα, στο σκοπό της μελέτης και δίνονται ορισμοί των κυριότερων όρων που χρησιμοποιούνται στην συγκεκριμένη εργασία.

Το πρώτο μέρος του δεύτερου κεφαλαίου περιλαμβάνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή σχετικά με την αντιμετώπιση του νοητικά καθυστερημένου ατόμου περιλαμβάνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή σχετικά με την αντιμετώπιση του νοητικά καθυστερημένου ατόμου σε προγενέστερες εποχές καθώς επίσης και στις αρχικές προσπάθειες για την ίδρυση συλλόγων, σχολείων, ενώσεων γονέων και κηδεμόνων καθυστερημένων παιδιών. Αναφέρεται επίσης η έννοια της νοητικής υστέρησης καθώς και οι βαθμίδες της.

Στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου αυτού γίνεται αναφορά στην εκπαίδευση του νοητικά καθυστερημένου και στον σκοπό της ειδικής εκπαίδευσης. Ειδικότερα παρουσιάζονται οι αρχές διδασκαλίας, οι βαθμίδες εκπαίδευσης, μέθοδοι και προγράμματα διδασκαλίας, ο ρόλος του ειδικού παιδαγωγού αλλά και άλλων ειδικοτήτων που ασχολούνται με την εκπαίδευση του καθυστερημένου ατόμου. Ακόμη αναφέρεται, η νομοθεσία που διέπει την ειδική εκπαίδευση.

Στο τρίτο μέρος του δεύτερου κεφαλαίου γίνεται μια σύντομη αναφορά στην επαγγελματική αποκατάσταση του νοητικά καθυστερημένου ατόμου στα στάδια αποκατάστασης, στα προγράμματα - φορείς επαγγελματικής αποκατάστασης και στην νομοθεσία που διέπει την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Στο τέταρτο μέρος του δεύτερου κεφαλαίου, αναφέρεται ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στην ενασχόληση της με την εκπαίδευση και επαγγελματική αποκατάσταση των καθυστερημένων ατόμων.

Στο τρίτο κεφάλαιο, που αποτελεί και το τελευταίο μέρος της μελέτης αυτής, αναφέρονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την μελέτη και ταυτόχρονα παρουσιάζονται προτάσεις για την βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης.

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Για την πραγματοποίηση της μελέτης αυτής θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την καθηγήτρια εφαρμογών Κα Αθανασία Πανταζάκα για την καθοδήγηση και συνεργασία που μας παρείχε.

Επίσης τον Πρόεδρο των ατόμων με ειδικές ανάγκες, Ν. Ηλείας, τον Κον Π. Παπαναγιώτου καθώς και τον Διευθυντή του Πρότυπου Ειδικού Σχολείου Καισαριανής και τέλος, όλους τους ειδικούς, σε θέματα ειδικής αγωγής, για την βοήθεια που μας προσέφεραν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τρόπος αντιμετώπισης των ατόμων με ειδικές ανάγκες έλαβε διαφορετικές μορφές στην πάροδο του χρόνου. Από την πλήρη αδιαφορία και τον εξοστρακισμό τους από τους κόλπους της κοινωνίας, μέχρι και την προσπάθεια ένταξής τους σ' αυτήν.

Σ' αυτή την αλλαγή συνέβαλαν εκτός από τις ευρύτερες αλλαγές των κοινωνικών δομών και η εμφάνιση των επιστημών του ανθρώπου ειδικότερα της κοινωνιολογίας, της ψυχολογίας, της ανθρωπολογίας που άνοιξαν το δρόμο για μια άλλη αντιμετώπιση των ατόμων αυτών.

Τα άτομα αυτά της κοινωνίας δεν υστερούν σε τίποτα σωματικά από τα υπόλοιπα άτομα, αλλά αυτό που τα διακρίνει είναι μειωμένη νοητική τους ικανότητα.

Μέσω της μελέτης αυτής γίνεται μια προσπάθεια να καταπολεμηθεί η άγνοια ή παραπληροφόρηση που περιβάλλει συνήθως αυτή την κατηγορία ατόμων.

Πιο συγκεκριμένα κάνουμε μια επισταμένη αναφορά στην εκπαίδευση των νοητικά υστερούντων ατόμων και στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων αυτών.

Με την βοήθεια της εκπαίδευσης και των ατόμων που ασχολούνται με τα άτομα με ειδικές ανάγκες γίνεται πιο εύκολο τα μέλη αυτά να κοινωνικοποιηθούν και να λειτουργήσουν ομαλά μέσα στην κοινωνία.

Δυστυχώς όμως η βοήθεια των ειδικών εκπαιδευτών και επιστημόνων δεν αρκεί για να καταστεί καινή η κοινωνία να δεχθεί στους κόλπους της τα άτομα αυτά. Χρειάζεται η συμπαράσταση και η βοήθεια των ειδικών επιστημών και φορέων που θα είναι σε θέση να πληροφορήσουν και

να φέρουν σε έμμεση ή άμεση επαφή το ευρύτερο κοινό με τα νοητικά υστερούντα άτομα. Διότι όταν δεν γνωρίζουμε καθόλου ή ελάχιστα κάποια ομάδα ανθρώπων τείνουμε πολλές φορές να της προσδίδουμε μια διαφορετική «εικόνα» από αυτό που πραγματικά είναι.

Γνωρίζοντας την πραγματική «εικόνα» των ατόμων με νοητική ανεπάρκεια και επισημαίνοντας τις δυνατότητες εξέλιξης και όχι τις αδυναμίες θα βλέπαμε ότι τα άτομα αυτά είναι ικανά να δημιουργήσουν και να σταθούν στη ζωή.

«Υπάρχει ένας άλλος και ίσως μεγαλύτερος κίνδυνος σε σχέση με την αποδοχή των αδυναμιών των άλλων.

Μερικές φορές τείνουμε να θεωρούμε αδυναμίες στοιχεία τα οποία στην πραγματικότητα, αποτελούν τη δύναμη του άλλου. Ίσως τα αποκρούουμε γιατί δεν είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που θα θέλαμε να έχει. Ο κίνδυνος βρίσκεται στην πιθανότητα να μην αποδεχθούμε τον άνθρωπο όπως είναι αλλά να προσπαθήσουμε να τον αλλάξουμε σύμφωνα με τις δικές μας απόψεις»

ΕΛΕΑΝΟΡ ΡΟΥΣΒΕΛΤ

Μαθαίνεις με το να ζεις.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Η νοητική υστέρηση είναι μια κατάσταση που εμποδίζει το άτομο να προσαρμοσθεί ομαλά στο περιβάλλον που ζει και αναπτύσσεται. Απαιτεί βοήθεια και συμμετοχή ειδικών, προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι δυσκολίες και να αποκτηθούν κατάλληλες δεξιότητες, ώστε να μπορεί το άτομο να ανεξαρτητοποιηθεί από το οικογενειακό περιβάλλον.

Σήμερα το νοητικά καθυστερημένο άτομο αντιμετωπίζει πρόβλημα κοινωνικής ένταξης. Η ελλιπής πληροφόρηση και η μη ευαισθητοποίηση του κοινού οδηγεί σε αρνητικές στάσεις και προκαταλήψεις, απέναντι στο άτομο αυτό. Το φαινόμενο της απομόνωσης και της περιθωριοποίησης γίνεται εμφανές και στην σχολική κοινότητα. Εντοπίζεται επίσης έλλειψη συνεργασίας ειδικευμένου προσωπικού, για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των παιδιών που φοιτούν σε ειδικά σχολεία.

Σημαντικό πρόβλημα αποτελεί και το γεγονός ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους τα άτομα αυτά δεν εντάσσονται ομαλά στο κοινωνικό - επαγγελματικό περιβάλλον της. Αυτό συμβαίνει διότι παρέχεται ελλιπής επαγγελματική εκπαίδευση με αποτέλεσμα να μην αξιοποιούνται οι υπάρχουσες δυνατότητες και να μην επιτυγχάνεται η ανεξαρτητοποίηση, καθώς και ο σεβασμός των δικαιωμάτων που έχουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

Τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια να «βγουν» τα νοητικά υστερούντα άτομα από το υπερπροστατευτικό περιβάλλον της οικογένειας και να ενταχθούν σε διάφορες ομάδες εκπαίδευσης ώστε να αναπτύξουν το «δυναμικό» που διαθέτουν. Έτσι θα καταστεί δυνατή η απελευθέρωση τους από το στενό οικογενειακό περιβάλλον και θα μπορέσουν να ενσωματωθούν «ομαλά» στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Από την εκτίμηση που έκανε ο ΟΗΕ σε διεθνή κλίμακα, 350 εκατομμύρια άνθρωποι όλων των ηλικιών, έχουν κάποια μορφή σωματικής ή ψυχο-διανοητικής

αναπηρίας και από αυτά τα 30 εκατομμύρια ζουν σε αναπτυσσόμενες χώρες, όπου οι κοινωνικές υπηρεσίες είναι σε εμβρυώδη κατάσταση.

Μεγάλο ποσοστό ατόμων και ομάδων με την στάση τους εκφράζουν άγνοια για τις δυνατότητες και τα ίσα δικαιώματα ατόμων με ειδικές ανάγκες, υπερτονίζουν τις αδυναμίες τους και δεν εκτιμούν τις δυνατότητες τους ή αδιαφορούν και τα απορρίπτουν ή επίσης τα λυπούνται ή τέλος αποφεύγουν να πάρουν θέση πάνω στο θέμα αυτό, διότι το θεωρούν χάσιμο χρόνου.

Σε τελική ανάλυση αυτή η συλλογική στάση τοποθετεί τα άτομα με νοητική υστέρηση, στο περιθώριο, αυξάνοντας τα προβλήματά τους.

Ενδεικτική είναι η έρευνα - που έγινε από την Βαρδή - Μαρωνίτη σε 88 οικογένειες παιδιών με σύνδρομο Down (1978), για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην φροντίδα τους τα διανοητικά καθυστερημένα άτομα καθώς και τις ιδιαίτερες δυσκολίες στα διάφορα στάδια ανάπτυξής τους.

Συνολικά μόνο το 15% από τις μητέρες παραδέχθηκαν ότι το παιδί με σύνδρομο Down, τους δημιούργησε σοβαρό πρόβλημα. Το 1/3 ανέφερε συμπτώματα διαρκούς κατάθλιψης, ενώ μια στις τέσσερις δεν έβγαζε το παιδί έξω από το σπίτι.

Τα μισά από τα παιδιά δεν είχαν κανένα είδος εκπαίδευσης και μόνο ένα στα τέσσερα φοιτούσε σε ειδικό σχολείο.

Ο αριθμός των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα δεν έχει καταγραφεί συστηματικά.

Το ΥΠΕΠΘ (1988) δίνει για το σχολικό έτος '88-'89, έναν αριθμό 8.200 μαθητών που είναι ενταγμένοι στις μονάδες ειδικής αγωγής.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Βασικός σκοπός της μελέτης αυτής, είναι να παρουσιαστεί το πλαίσιο ειδικής εκπαίδευσης που παρέχεται σήμερα μέσω της ειδικής αγωγής στο νοητικά καθυστερημένο παιδί καθώς επίσης και να γίνει μια γενική αναφορά στην επαγγελματική αποκατάσταση που εφαρμόζεται στην χώρα μας σήμερα.

Θεωρήθηκε σημαντικό να εξετασθεί ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού και άλλων ειδικοτήτων στην ειδική αγωγή και επαγγελματική ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Στόχοι της μελέτης:

- α. Να δοθεί μια εικόνα των εκπαιδευτικών αρχών και μεθόδων που εφαρμόζεται στα νοητικά καθυστερημένα άτομα.
- β. Να παρουσιαστεί το νομοθετικό πλαίσιο για τα καθυστερημένα άτομα.
- γ. Να επισημανθεί η σημαντικότητα του ρόλου του επαγγελματία κοινωνικού λειτουργού και της ανάγκης ύπαρξης του σε χώρους που «κινείται» το παιδί με ειδικές ανάγκες.
- δ. Επίσης να γίνει μια αναφορά σε φορείς - προγράμματα που συμμετέχουν στις προσπάθειες για επαγγελματική ένταξη, του ατόμου με νοητική υστέρηση.
- ε. Να εξαχθούν συμπεράσματα ώστε να γίνουν προτάσεις.

ΟΡΙΣΜΟΙ

Νοητική καθυστέρηση

Κατά την Υπατία Ματινοπούλου (1980 - σελ. 103), η νοητική καθυστέρηση, χαρακτηρίζεται από γενική νοητική ανάπτυξη κάτω του μέσου όρου με μεγάλη δυσκολία, στην κοινωνική προσαρμογή τους, επειδή οι αντιληπτικές του ικανότητες, βρίσκονται χαμηλότερα του φυσιολογικού.

Αποκατάσταση

Κατά τον Μ. Μαδιανό (1990 - σελ. 186), είναι μια δυναμική διαδικασία μέσα από την συντονισμένη εφαρμογή ιατρικών, κοινωνικών, εκπαιδευτικών και επαγγελματικών μέτρων, για να βοηθήσει το άτομο με ειδικές ανάγκες, να φθάσει στο μέγιστο δυνατό επίπεδο λειτουργικότητας και να ενταχθεί στην κοινωνία.

Επαγγελματική αποκατάσταση

Η Υπατία Ματινοπούλου (1988 - σελ. 104), αναφέρει ότι η επαγγελματική αποκατάσταση, συνεπάγεται πέρα από την εκμάθηση ενός επαγγέλματος, την διαδικασία κοινωνικής μάθησης, που σκοπό έχει να κινητοποιήσει και να ενθαρρύνει την ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες, στην κοινότητα, βοηθώντας τους να γίνουν αυτόνομα.

Ειδική αγωγή

Αναφέρεται στην εκπαίδευση που παρέχεται από ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό, με ειδικά προγράμματα και σε κατάλληλους χώρους, προς τα άτομα που, λόγω σωματικών, νοητικών, συναισθηματικών, κοινωνικών και άλλων ατελειών ή διαταραχών, δεν μπορούν να παρακολουθήσουν και να ωφεληθούν από τα κανονικά σχολικά προγράμματα.

Άτομα με ειδικές ανάγκες

Αναφέρεται σε όλα τα άτομα με οποιασδήποτε σοβαρότητας μειονεξίες που οφείλονται σε σωματικές, διανοητικές ή ψυχικές βλάβες.

Μειονεξία

Αναφέρεται στην εκ γενετής ή επιγενόμενη ελάττωση των φυσικών ή πνευματικών ικανοτήτων, η οποία επηρεάζει τις τρέχουσες δραστηριότητες και την εργασία ενός προσώπου.

Επαγγελματική κατάρτιση

Εννοούμε τη θεωρητική εκπαίδευση και την πρακτική άσκηση για την απόκτηση ή την αναβάθμιση επαγγελματικών προσόντων που διευκολύνουν την άμεση είσοδο, την παραμονή ή την επιστροφή στην παραγωγική διαδικασία.

Προστατευμένο Εργαστήριο

Κατά τον Α.Π. Γεωργιάδη (1972 - σελ. 106), αναφέρει ότι είναι εργοστάσιο σε μικρογραφία όπου προσφέρεται εργασία κάτω από όρους προστασίας σε σοβαρά πνευματικά καθυστερημένα άτομα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Το φαινόμενο της νοητικής καθυστέρησης απαντάται σ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας. Ωστόσο οι προσπάθειες αντιμετώπισης του έχουν λάβει διαφορετικές μορφές στο χώρο και το χρόνο. Οι μορφές αυτών των προσπαθειών λαμβάνουν το περιεχόμενό τους, από τις ευρύτερες κάθε φορά αξίες και αντιλήψεις που κυριαρχούν στην εκάστοτε κοινωνία. Αυτές κυμαίνονται από τη φυσική εξόντωση των ατόμων που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα, έως και την προσπάθεια ένταξής τους στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Πιο συγκεκριμένα, ανατρέχοντας στην Αρχαία Ελλάδα παρατηρούμε ότι η εξόντωση των μειονεκτούντων ατόμων αποτελούσε την κύρια μέθοδο αντιμετώπισης του προβλήματος. Οι Σπαρτιάτες, θανάτωναν όσα νεογέννητα απέκλιναν από τα όρια του «φυσιολογικού» πετώντας τα στον Καιάδα.

Η περίοδος του Μεσαίωνα, χαρακτηρίζεται από αδιαφορία και προκατάληψη για τα άτομα που υστερούν νοητικά. Λόγω της έλλειψης κοινωνικής μέριμνας τα άτομα αυτά, σύμφωνα με τον Νικόλαο Εξαρχόπουλο (1985), γίνονταν συχνά αντικείμενο στυγνής μεταχείρισης και εκμετάλλευσης από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας.

Σύμφωνα με τον Κυπριωτάκη (1989), βασικό στοιχείο της περιόδου αυτής, είναι ο μη διαχωρισμός της νοητικής καθυστέρησης από τα ψυχικά πάσχοντα άτομα. Έτσι, τα άτομα με βαριά νοητική ανεπάρκεια έχουν την ίδια σκληρή μεταχείριση με τους παράφρονες, που θεωρούνται «αμαρτωλοί» γιατί στην «κολασμένη» σάρκα τους βρήκε καταφύγιο το βρωμερό πνεύμα του σατανά.

Στα χρόνια της Αναγέννησης αρχίζει να εκδηλώνεται κάποιο ενδιαφέρον για τους πνευματικά αδύναμους. Το ενδιαφέρον αυτό στράφηκε αρχικά προς τα πάσχοντα μέλη της τότε άρχουσας τάξης με στόχο την προστασία κυρίως των οικονομικών τους συμφερόντων. Αργότερα άρχισε να καλύπτει και άλλα κοινωνικά στρώματα. Μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα δεν γίνεται όμως σκέψη για αγωγή των παιδιών αυτών.

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα παρουσιάζεται μια πρώτη προσπάθεια συστηματικής εκπαίδευσης των νοητικά καθυστερημένων ατόμων από τον ιατρό Jean Marc Itard το 1779.

Στα δάση της νότιας Γαλλίας, κοντά στην Aveyron, μια ομάδα κυνηγών σύμφωνα με τον I. Παρασκευόπουλο (1979) συλλαμβάνει ένα «λυκόπαιδο» και ο J.M. Itard προσπάθησε να εκπαιδεύσει αυτό το «ανθρωπόμορφο ζώο».

Ο Itard επηρεασμένος από τους μεγάλους διαφωτιστές σύμφωνα με τον συγγραφέα, ενστερνιζόμενος τις απόψεις των αισθιοκρατών, πίστευε ότι το άτομο έχει απεριόριστες δυνατότητες για ανάπτυξη, εάν βρεθεί στο κατάλληλο περιβάλλον. Αναλαμβάνοντας έτσι την διαπαιδαγώγηση του παιδιού προσπάθησε να τεκμηριώσει τη φιλοσοφική τους θεωρία σύμφωνα με την οποία οι γνώσεις και η νόηση αναπτύσσονται μέσω των αισθήσεων. Οι απόψεις του Itard συνέβαλαν στην αλλαγή του τρόπου αντιμετώπισης των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, και εμφανίζονται οι πρώτες προσπάθειες για αγωγή αυτών των ατόμων.

Στην περίοδο του 19^{ου} αιώνα συνέβησαν ριζικές αλλαγές στην οικονομική οργάνωση των κοινωνιών της Ευρώπης, αλλαγές οι οποίες σιγά - σιγά θα προκαλέσουν αισθητές μεταβολές και στις υπόλοιπες σφαίρες της κοινωνικής οργάνωσης. Μια από αυτές τις αλλαγές ήταν και η εμφάνιση της αναγκαιότητας της ύπαρξης υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Η εμφάνιση του θεσμού της υποχρεωτικής εκπαίδευσης είχε ως αποτέλεσμα να φέρει στην επιφάνεια έναν αριθμό παιδιών που δεν

μπορούσαν να ανταποκριθούν στις σχολικές απαιτήσεις. Έτσι, από την έννοια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης γεννήθηκε η ανάγκη της ειδικής αγωγής για ορισμένες κατηγορίες παιδιών.

Στην διάρκεια του Α΄ και Β΄ παγκοσμίου πολέμου έχουμε μια μείωση του ενδιαφέροντος για τα νοητικά καθυστερημένα άτομα, λόγω των περιστάσεων και προβλημάτων της περιόδου.

Αργότερα, μετά το τέλος του Β΄ παγκοσμίου πολέμου αρχίζει να παρουσιάζεται κάποιο ενδιαφέρον για τα νοητικά υστερούντα άτομα· άρχισαν να δημιουργούνται νέα προγράμματα για τη συστηματική εκπαίδευση τους και να καταβάλλονται νέες προσπάθειες για την ανάπτυξη και αξιοποίηση των δυνατοτήτων τους.

Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και αρχές του 20^{ου} αιώνα αρχίζει μια νέα εποχή για το διανοητικά καθυστερημένο άτομο. Με την εμφάνιση και την πρόοδο των κοινωνικών επιστημών και ειδικότερα της παιδαγωγικής και της ψυχολογίας, ανοίγει ένας νέος δρόμος για τα άτομα που υστερούν νοητικά. Εκτός όμως από τους επιστήμονες που τάχθηκαν προς βοήθεια των ατόμων αυτών, σημαντική ήταν και η συμβολή διεθνών οργανώσεων, των τοπικών φορέων και των συλλόγων γονέων με νοητικά υστερούντα παιδιά.

Πιο συγκεκριμένα το 1950 ιδρύεται στη Νέα Υόρκη η Εθνική Ένωση Γονέων Νοητικώς Καθυστερημένων Παιδιών. Μέλη της ενώσεως αυτής, συνέβαλαν στην ίδρυση ειδικών σχολείων, τη θέσπιση νόμων για την ίδρυση ειδικών υπηρεσιών και στην εφαρμογή βελτιωμένων προγραμμάτων.

Υπάρχει επίσης και η Διεθνής Ομοσπονδία Ενώσεων Γονέων Νοητικώς Καθυστερημένων που συνεστήθη το 1960, και σήμερα έχει ως μέλη περισσότερα από 35 κράτη.

Πρωταρχικός σκοπός της ενώσεως είναι να βοηθήσει το νοητικώς καθυστερημένο άτομο να ενταχθεί στην κοινωνία με βάση τις παγκόσμιες αρχές της ανθρωπίνης δικαιοσύνης (Ι. Παρασκευόπουλος, Νοητική Καθυστέρηση, Διεθνές έτος παιδιού, Αθήνα 1979).

Ένα χρόνο αργότερα, το 1963 έγιναν τα εγκαίνια του πρώτου στην Ελλάδα «Ειδικού Σχολείου Εκπαιδευσίμων Καθυστερημένων Παιδιών» του Ιδρύματος «Θεοτόκος».

«Το 1969 στα πλαίσια του Τμήματος Προγραμματισμού και Μελετών του Υπουργείου Παιδείας συστάθηκε το «Γραφείο Ειδικής Αγωγής». Το 1970 άρχισε να λειτουργεί τμήμα μετεκπαίδευσης δασκάλων στο «Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης». Η διάρκεια φοίτησης αρχικά ήταν εξαμηνιαία, αργότερα έγινε ετήσια και με το Ν. 227 / 4-12-1975 έγινε διετής». (Κοινωνική Εργασία Τεύχος 13^ο , 1989).

Στα πλαίσια της προσπάθειας για την αντιμετώπιση των αναγκών του Τομέα Ειδικής Αγωγής ιδρύθηκαν τα πρώτα δημόσια ειδικά σχολεία και λειτούργησαν παράλληλες τάξεις.

Τέλος, το Μάρτιο 1981 η Βουλή των Ελλήνων ψήφισε ομόφωνα το νόμο 1143 - νόμο πλαίσιο Περί Ειδικής Αγωγής, Ειδικής Εκπαίδευσης, επαγγελματικής αποκατάστασης και κοινωνικής μέριμνας των αποκλινόντων εκ του φυσικού ατόμων. Έτσι, αρχίζει σταδιακά και στη χώρα μας η ουσιαστική μέριμνα για τα νοητικά υστερούντα άτομα.

Έννοια της Νοητικής Υστέρησης

Σύμφωνα με τον ορισμό που προτείνει ο αμερικανικός σύνδεσμος διανοητικής καθυστέρησης (AMERICAN ASSOCIATION OF MENTAL DEFICIENCY), η έννοια της νοητικής υστέρησης αναφέρεται σε μια παθοφυσιολογική κατάσταση που εμφανίζεται στην περίοδο ανάπτυξης, χαρακτηρίζεται από νοητική ικανότητα κάτω από το μέσο όρο και συνοδεύεται από μειωμένη ικανότητα προσαρμογής, που εκδηλώνεται κατά την διάρκεια της εξελικτικής περιόδου.

Σύμφωνα με τον Κυπριωτάκη (1989), ένα από τα χαρακτηριστικά της νοητικής υστέρησης είναι ότι η διαταραχή δεν περιορίζεται στην νοημοσύνη, αλλά εκτείνεται και στο σύνολο των ψυχικών και αισθησιοκινητικών λειτουργιών. Η νοητική ανεπάρκεια συνοδεύεται από ποικίλα συμπτώματα, όπως αψιθυμικές διαταραχές, γλωσσική ανεπάρκεια, μειωμένη συναισθηματικότητα, ατελή προσαρμογή στο κοινωνική και φυσικό περιβάλλον καθώς και από προσβολή στην κινητικότητα.

Η νοητική ανεπάρκεια είναι μια κατάσταση πρωτογενής και μη επανορθώσιμη.

Απαιτείται συνεχής επίβλεψη, καθοδήγηση και προστασία.

Βέβαια, η σοβαρότητα των παραπάνω συμπτωμάτων εξαρτάται φυσικά από την βαθμίδα νοητικής ανεπάρκειας στην οποία βρίσκεται το άτομο.

Βαθμίδες νοητικής ανεπάρκειας

Η νοητική ανεπάρκεια διακρίνεται σε (διάφορες) βαθμίδες, ανάλογα με το βαθμό σοβαρότητας της. Υπάρχουν λόγου χάρη, διαφορές στην οριοθέτηση της κάθε βαθμίδας, που οφείλονται σε διαφορετικά αποτελέσματα ερευνών κ.λπ. Διαφορές εμφανίζονται και στα κριτήρια αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται, δηλαδή με βάση το κριτήριο που λαμβάνεται υπόψη αλλάζει και η ονομασία της κάθε βαθμίδας.

Έτσι εάν χρησιμοποιήσουμε ως κριτήριο το επίπεδο της νοημοσύνης του ατόμου θα έχουμε την εξής ταξινόμηση: την «ιδιωτεία» (βαριά νοητική ανεπάρκεια), την «ηλιθιότητα» (μέση μορφή), και την «μωρία» (ελαφρά μορφή). Αντίστοιχα, στην ταξινόμηση με βάση τις δυνατότητες που έχει το άτομο να δεχθεί αγωγή και εκπαίδευση, διακρίνουμε: τον «ανεπίδεκτο αγωγής», τον «ασκήσιμο» και τον «εκπαιδεύσιμο». Στις περισσότερες

ταξινομήσεις προστίθεται συνήθως και μια τέταρτη βαθμίδα, που περιλαμβάνει τα άτομα με οριακή νοημοσύνη, δηλαδή ανάμεσα στην ελαφρά ανεπάρκεια και την ομαλή εξέλιξη.

Όμως ανάμεσα σ' αυτές τις ταξινομήσεις η πιο αποδεκτή και επικρατέστερη είναι της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (1954) που διακρίνει την νοητική ανεπάρκεια σε τρεις βαθμίδες α) τη βαριά νοητική ανεπάρκεια, β) τη μέση νοητική ανεπάρκεια και γ) την ελαφριά νοητική ανεπάρκεια.

α. Βαριά νοητική ανεπάρκεια

Ο όρος «βαριά νοητική ανεπάρκεια» χαρακτηρίζει την χειρότερη μορφή οπτικής υστέρησης.

Τα άτομα με βαριά νοητική ανεπάρκεια έχουν δείκτη νοημοσύνης μικρότερο από εικοσιπέντε και πνευματική ηλικία κάτω από τρία έτη.

Όμως, εκτός από το μειωμένο νοητικό πηλίκο (Ν.Π.) που παρουσιάζουν τα άτομα με υστέρηση νοητική, έχουν και εμφανείς σωματικές δυσλειτουργίες. Γι' αυτό το πρόσωπο των «ιδιωτών» είναι συνήθως απαθές και ανέκφραστο, το βλέμμα τους ζώδες, παρουσιάζουν αδεξιότητα στις κινήσεις.

Η βαριά νοητική ανεπάρκεια συνοδεύεται επίσης, από σωματικές ατέλειες ή ανωμαλίες όπως είναι, το ασύμμετρο πρόσωπο, τα ακανόνιστα αυτιά, τα κοντά και σχεδόν ισομεγέθη δάκτυλα, δερματικές ανωμαλίες, η δυσπλασία των εξωτερικών γεννητικών οργάνων.

Από την άποψη των γνωστικών λειτουργιών, η κριτική ικανότητα απουσιάζει ή βρίσκεται σε υποτυπώδη κατάσταση, η φαντασία, η μνήμη, η προσοχή υπολειτουργούν, η γλωσσική ικανότητα παραμένει σε βρεφικό επίπεδο. Γι' αυτό κύριο χαρακτηριστικό των ατόμων που παρουσιάζουν βαριά νοητική καθυστέρηση είναι η αδυναμία εκμάθησης και χρησιμοποίησης σε ικανοποιητικό επίπεδο της γλώσσας.

Παρόμοια κατάσταση παρατηρείται και στους τομείς των συναισθημάτων και της κοινωνικής προσαρμογής. Η κοινωνική εξέλιξη

παύει γύρω στο 10ο έτος της ζωής των ατόμων αυτών, χωρίς να μπορέσει να ξεπεράσει το επίπεδο ενός τετράχρονου παιδιού, παραμένει δηλαδή από κοινωνικής άποψης ακοινωνήτος.

Επειδή οι δυνατότητες των παιδιών αυτών για γλωσσική - κοινωνική ανάπτυξη καθώς οι ικανότητες αυτοεξυπηρετήσεως είναι ελάχιστες, τα άτομα με «ιδιωτεία», βαριά καθυστέρηση, παραμένουν εξαρτώμενα από τα μέλη της οικογένειάς τους, είτε είναι εσώκλειστα σε ιδρύματα ή οικοτροφεία για όλη τη διάρκεια της ζωής τους.

β. Η μέση νοητική ανεπάρκεια.

Στην βαθμίδα αυτή χρησιμοποιούνται και άλλοι διεθνείς όροι όπως imbezillitat (ταξινόμηση βάσει των τεστς) και trainable (ασκήσιμοι - εκπαιδευτική ταξινόμηση).

Στην ελληνική κοινωνία έχει επικρατήσει κατά περιόδους και ο όρος «ηλίθιος» που αποδείχθηκε αρκετά μειωτικός για τα άτομα αυτά.

Σύμφωνα με τον Binet όπως μας αναφέρει ο Α. Κυπριωτάκης (89) τα άτομα μέσης νοητικής ανεπάρκειας δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν το γραπτό λόγο, ούτε να επικοινωνήσουν μέσω αυτού. Δεν είναι δηλαδή σε θέση να μάθουν τα σχολικά μαθήματα όπως π.χ. αριθμητική ούτε να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα ενός «κανονικού» σχολείου.

Η πνευματική ηλικία των ασκήσιμων παιδιών δεν ξεπερνά τα επτά έτη και ο δείκτης νοημοσύνης κυμαίνεται από εικοσιπέντε μέχρι πενήντα.

Τα άτομα με μέση νοητική ανεπάρκεια δεν έχουν εμφανή σημάδια σωματικής δυσπλασίας όπως οι ιδιώτες, όμως, αντίθετα προδίδονται κυρίως από τις ψυχοκινητικές τους αντιδράσεις σε μεγάλο βαθμό.

Η αντιληπτική και η παραστατική λειτουργία βρίσκονται σε κάπως ανεκτό επίπεδο, η προσοχή παρουσιάζεται ασταθής, η μάθηση, όπου είναι δυνατή, προχωρεί με πολύ αργό ρυθμό. Το λεξιλόγιο είναι αρκετά περιορισμένο και η σύνταξη τους απλοϊκή. Κάθε εξέλιξη των νοητικών δεξιοτήτων παύει γύρω στο 12^ο έτος της ζωής τους.

Από την πλευρά της κοινωνικότητας και προσαρμογής τα άτομα αυτά παρουσιάζονται αντιφατικά: από την μια είναι υπάκουα από τα άτομα που εξαρτώνται και από την άλλη ευέξαπτα. Οι αψιθυμίες τους (κλάματα, θυμοί, ενθουσιασμοί) εκδηλώνονται με θορυβώδη τρόπο. Ενοχλούνται από την αλλαγή περιβάλλοντος, ή από την παρουσία ξένων στο δικό τους χώρο.

Οι αντιδράσεις τους παίρνουν μερικές φορές αντικοινωνικό χαρακτήρα και τους οδηγούν συχνά σε αξιόποινες πράξεις (εμπρησμός, καταστροφές, βιασμούς) λόγω του μειωμένου ελέγχου που ασκείται από το κεντρικό νευρικό σύστημα του εγκεφάλου.

Η κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών παύει γύρω στο δέκατο πέμπτο έτος της ζωής τους, χωρίς όμως να ξεπερνά την νοητική ηλικία ενός εννιάχρονου παιδιού. Είναι εμφανές από τα προαναφερθέντα ότι ενώ τα ασκήσιμα παιδιά μπορούν να αυτοεξυπηρετούνται και να επικοινωνούν με φτωχό έστω λεξιλόγιο, δεν μπορούν να ζήσουν ανεξάρτητα χωρίς την επίβλεψη και την φροντίδα του άμεσου τους περιβάλλοντος.

γ. Ελαφρά νοητική καθυστέρηση.

Σύμφωνα με την εκπαιδευτική ταξινόμηση, τα άτομα της κατηγορίας αυτής ονομάζονται *subnormal*, *bildungsfahig* (εκπαιδεύσιμοι). Στην ελληνική βιβλιογραφία χρησιμοποιείται ο όρος «μωρία», που έχει το πλεονέκτημα ότι προσδιορίζει μια συγκεκριμένη κατάσταση και αποκλείει τις συγχύσεις με παρεμφερείς καταστάσεις, αλλά και τα μειονεκτήματα που αναφέραμε για τον όρο «ηλιθιότητα».

Όπως αναφέρει και ο Α. Κυπριωτάκης (1989) η πνευματική ηλικία του ατόμου αυτού είναι ανώτερη των επτά και μικρότερη των δέκα ετών και ο δείκτης νοημοσύνης κυμαίνεται μεταξύ πενήντα και εβδομήντα.

Η σωματική διάπλαση τους δεν παρουσιάζει καμία ανωμαλία ούτε εμφανή εξωτερικά γνωρίσματα που να προδίδουν την διαταραχή. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με την εξέλιξη των άλλων λειτουργιών. Πρώτη

ένδειξη είναι το γεγονός ότι το βρέφος αργεί να χαμογελάσει στα πρόσωπα του άμεσου περιβάλλοντος του.

Άνομη και στον κινητικό τομέα το εκπαιδευσιμο άτομο υπολείπεται αρκετά· είναι ιδιαίτερα αδέξιο στις κινήσεις του, η ατελής οργάνωση του και ο ακανόνιστος μυϊκός τόνος, είναι σύνηθες φαινόμενο για το άτομο με ελαφρά καθυστέρηση.

Επίσης στα άτομα αυτά παρατηρείται δυσχέρεια στην απόκτηση ορισμένων έξεων που είναι απαραίτητες για την κοινωνική προσαρμογή. Συχνά εμφανίζουν συγκινησιακές μεταπτώσεις αδικαιολόγητες π.χ. κρίσεις θυμού μπορεί να εναλλάσσονται σε εξίσου αδικαιολόγητους ενθουσιασμούς.

Η μεγαλύτερη εμφανής διαφορά που παρουσιάζουν τα παιδιά με νοητική ανεπάρκεια, η καθυστέρηση κατάκτησης της γλωσσικής ικανότητας και η ανεπάρκεια στη χρήση της γλώσσας είναι εμφανής στη διάρκεια της εξέλιξής τους.

Θα επισημάνουμε εδώ μια διαφορά που προκύπτει μεταξύ της «μωρίας» και της «απλής νοητικής ανεπάρκειας».

Τα άτομα με «απλή νοητική ανεπάρκεια» όπως αναφέρει ο Α. Κυπριωτάκης (1989) έχουν επίσης πνευματική ηλικία δέκα ετών αλλά η εξέλιξή τους είναι μάλλον αρμονική. Όλες δηλαδή οι λειτουργίες τους βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο και ο χαρακτήρας τους είναι ήρεμος και συνεργάσιμος, με αποτέλεσμα να έχουν μια αποτελεσματική προσαρμογή.

Ενώ αντίθετα στην «ελαφριά νοητική καθυστέρηση» τα άτομα παρουσιάζουν συχνά μια ανομοιογένεια όσον αφορά τις λειτουργίες τους και μια δυσκολία να προσαρμόσουν τη συμπεριφορά τους ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν στο χώρο.

Μια τελευταία διάκριση θα πρέπει να κάνουμε ανάμεσα στην «ψευδοκαθυστέρηση» και στη «νοητική ανεπάρκεια». Η ψευδοκαθυστέρηση είναι επανορθώσιμη δευτερογενής διαταραχή σε αντίθεση με την νοητική

ανεπάρκεια όπου η διαταραχή είναι μη αναστρέψιμη και μη θεραπεύσιμη διαταραχή.

Ενώ η δεύτερη προέρχεται από κληρονομικά ή οργανικά αίτια που δεν επιδέχονται πλήρη ή ολική βελτίωση, η ψευδοκαθυστέρηση είναι μια σταδιακή, «παροδική», καθυστέρηση που οφείλεται σε εξωγενείς παράγοντες, όπως, ακατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον, κακή προσαρμογή. Οι παράγοντες αυτοί εάν εντοπισθούν εγκαίρως μπορούν να μειωθούν οι αρνητικές επιδράσεις στο άτομο ή να εξαλειφθούν τελείως, είναι δηλαδή μια καθυστέρηση που μπορεί να θεραπευθεί οριστικά.

2. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΝΟΗΤΙΚΑ ΥΣΤΕΡΟΥΝΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

Ο πολύπλευρος και ευαίσθητος τομέας της Ειδικής Αγωγής των παιδιών με ειδικές ανάγκες άρχισε να αναπτύσσεται συστηματικά στην χώρα μας την τελευταία δεκαπενταετία και ιδιαίτερα μετά την ψήφιση του πρώτου νόμου για την Ειδική Αγωγή 1143/30-3-1981.

Σύμφωνα με το δελτίο πληροφοριών ειδικής αγωγής (86), μπορούμε να πούμε, ότι παλαιότερα, η Ειδική εκπαίδευση παρέχόταν κατ' αποκλειστικότητα σχεδόν σε διάφορα φιλανθρωπικά κυρίως ιδρύματα και λιγότερο σε ειδικά σχολεία. Το Κράτος διέθετε μόνο ένα ειδικό δημοτικό σχολείο, το πρότυπο ειδικό σχολείο Αθηνών στην Καισαριανή, με 4-5 παιδαγωγούς και λίγες δεκάδες «ανώμαλα παιδιά», όπως τα αποκαλούσαν. Τα ειδικά τμήματα ελάχιστων ιδιωτικών σχολείων και ιδρυμάτων, προσέφεραν ένα κοινωνικοεκπαιδευτικό έργο, άλλοτε θετικό και άλλοτε αμφιλεγόμενο, σε μια περίοδο που τότε όμως το Κράτος δεν είχε ούτε καν ανακαλύψει την ειδική αγωγή και το χρέος του για τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Στην δεκαετία του 1970 άρχισε δειλά και βραδυκίνητα να εκδηλώνεται το ενδιαφέρον της Πολιτείας για την συστηματική ανάπτυξη του τομέα της Ειδικής Αγωγής και την εξασφάλιση της απαιτούμενης υλικοτεχνικής και νομικής υποδομής. Έτσι οργανώνεται η μετεκπαίδευση δασκάλων και νηπιαγωγών στην ειδική αγωγή, ιδρύονται τα πρώτα δημόσια ειδικά σχολεία σ' όλη την χώρα, δημιουργούνται τα πρώτα άτυπα ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα και αρχίζει η μελέτη για την σύνταξη του πρώτου νόμου της ειδικής εκπαίδευσης, που κράτησε περίπου πέντε χρόνια, για να καταλήξει στον πρώτο νόμο της ειδικής αγωγής 1143, που ψηφίστηκε ομόφωνα από την Βουλή των Ελλήνων το Μάρτη του '81. Έτσι καθιερώνεται η Ειδική Αγωγή ως τομέας του εκπαιδευτικού συστήματος και η Πολιτεία δεσμεύεται να αναλάβει το χρέος της απέναντι στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, και όχι να αρκείται μόνο στην επίδειξη συμπάθειας προς αυτούς.

Στα πλαίσια αυτής της γενικότερης εκπαιδευτικής και κοινωνικής πολιτικής, διαμορφώθηκε και διακηρύχθηκε η πολιτική θέληση της Κυβέρνησης και της ηγεσίας του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), για την εκπαιδευτική πολιτική στον τομέα της ειδικής αγωγής, που συνοψίζεται στο τρίπτυχο:

- Ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση.
- Κοινωνική αλληλοαποδοχή και προετοιμασία για το πέρασμα από το σχολείο στην ενεργό ζωή.
- Σχολική και κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, ανάλογα με τις δυνατότητές τους.

Παράλληλα από το 1981, το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ) παρακολουθούσε προσεκτικά τις σχετικές εξελίξεις και μελετούσε την βελτίωση της ισχύουσας νομοθεσίας καθώς επίσης και τον εκσυγχρονισμό στα πλαίσια του γενικότερου εκπαιδευτικού μας συστήματος.

Την δεκαετία του '80 εκδηλώνεται εντονότερο το ενδιαφέρον της πολιτείας προς τα κοινωνικοεκπαιδευτικά θέματα και την κοινωνική δικαιοσύνη.

Κατευθυντήριες γραμμές της εκπαιδευτικής πολιτικής ήταν η ανάπτυξη της απαιτούμενης θετικής υποδομής και η δημιουργία ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Επίσης η εξασφάλιση υλικότεχνης υποδομής, καθώς και η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, των γονέων και της ευρύτερης κοινής γνώμης. Ακόμη άρχισε η στελέχωση της ειδικής αγωγής με ειδικευμένο προσωπικό όπως: κοινωνικούς λειτουργούς, σχολικούς ψυχολόγους, λογοθεραπευτές.

Από την σχολική χρονιά 1984-85, άρχισαν να λειτουργούν στην Ελλάδα ειδικές τάξεις, και σύμφωνα με την εγκύκλιο (αρ. πρωτ. Γ6 / 399 1-10-84) της Διεύθυνσης Ειδικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας:

«Οι ειδικές τάξεις λειτουργούν μέσα στα κανονικά σχολεία και δέχονται μικρό αριθμό μαθητών, από τις άλλες τάξεις, επειδή οι μαθητές αυτοί έχουν ιδιαίτερες δυσκολίες στην μάθηση και έχουν ανάγκη από ειδική φροντίδα και ενίσχυση για να ξεπεράσουν τις μαθησιακές δυσκολίες, χωρίς να αποκοπούν από την μαθητική κοινότητα, στην οποία φυσικά ανήκουν».

Σκοπός της ειδικής εκπαίδευσης των νοητικά υστερούντων ατόμων

Η νοητική υστέρηση αποτελεί μια ιδιαίτερη κατάσταση, κατά την οποία το άτομο αδυνατεί να βιώσει ολοκληρωτικά την αντικειμενική πραγματικότητα, τις καθημερινές παραστάσεις. Δυσκολεύεται να παρακολουθήσει την εξελικτική πορεία ενός κανονικού ατόμου και να ενσωματωθεί στο περιβάλλον του. Σε βοήθεια αυτών των ατόμων έρχεται η

ειδική αγωγή που επιδιώκει να προασπίσει τα δικαιώματα των ειδικών παιδιών και να προσπαθήσει να βελτιώσει την προσωπικότητά τους.

Σύμφωνα με τον Στάθη (1994) το πρόγραμμα των ειδικών σχολείων καθυστερημένων παιδιών αποβλέπει στην απόκτηση των απαραίτητων δεξιοτήτων και κατάλληλων γνώσεων που θα βοηθήσουν τον μαθητή να ενσωματωθεί κοινωνικά και παράλληλα θα καταστήσουν δυνατή την αποκατάστασή του επαγγελματικά, ώστε να μπορέσει να ζήσει αυτόνομα και ανεξάρτητα.

Κατά την εγκύκλιο του αναλυτικού (ΥΠΕΠΘ) 1986, η ειδική αγωγή επιδιώκει την ένταξη των ειδικών ατόμων στην παραγωγική διαδικασία, την ολόπλευρη αξιοποίηση και ανάπτυξη των δυνατοτήτων που έχουν και την αλληλοαποδοχή τους μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Η ειδική αγωγή κατά τον Κυπριωτάκη (1989) αποβλέπει στην ψυχοκινητική ανάπτυξη του παιδιού, στην γλωσσική εξέλιξή του, στην στοιχειώδη κοινωνική προσαρμογή, στην αυτοεξυπηρέτηση και στην συμμετοχή του στην παραγωγική διαδικασία.

Ο Τελικός σκοπός της αγωγής των καθυστερημένων, σύμφωνα με τον Ι. Παρασκευόπουλο (1979), δεν διαφέρει ουσιαστικά από τον σκοπό της αγωγής των κανονικών παιδιών. Η εκπαίδευση αποβλέπει στην προπαρασκευή αυτών για τις ανάγκες του πρακτικού βίου και κυρίως στην κοινωνική και επαγγελματική ένταξη, ως ανειδίκευτων ή ημειδίκευμένων εργατών.

Ο Κ. Καλαντζής (1975), αναφερόμενος στο σκοπό, και στην αξία της ειδικής αγωγής δέχεται ότι αυτή βοηθά στην αναπλήρωση των δυνάμεων του παιδιού, αξιοποιώντας τις υπάρχουσες δυνατότητες και δεξιότητες.

Κατά τον συγγραφέα, η ειδική εκπαίδευση αποβλέπει να καταστήσει το παιδί δέκτη ερεθισμάτων χρήσιμων και εφαρμόσιμων στον πρακτικό βίο.

Επιχειρεί να αναπτύξει το υπάρχον δυναμικό κατανοώντας την ιδιαιτερότητα κάθε μαθητή, επιδιώκοντας να τον φέρει σε επαφή με τον

εξωτερικό κόσμο, παρέχοντάς του εφόδια από γνώσεις και δεξιότητες κατάλληλες για μια ομαλή ένταξη και ενσωμάτωση στο περιβάλλον του.

Επιδιώκεται με αυτόν τον τρόπο η αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και η μείωση των αρνητικών συνεπειών της μειονεξίας.

«Σκοπός είναι η αποδέσμευση της εξελικτικής πορείας από τους ανασταλτικούς παράγοντες και η υποβοήθηση για ένα σταδιακό ωρίμασμα της προσωπικότητας, ανάλογο με τις δυνατότητες που παρουσιάζει κάθε παιδί, ώστε να γίνει η κοινωνική ένταξη ευκολότερη...» (NANAKΟΥ, 1967). Επίσης η συγγραφέας αναφέρει ότι στο ειδικό σχολείο γίνεται συστηματική παιδαγωγική - θεραπευτική αντιμετώπιση παιδιών με νοητικές ανεπάρκειες και ανωριμότητες.

Το βασικό πρόβλημα γι' αυτά τα παιδιά, είναι το ζήτημα της αναπροσαρμογής της συμπεριφοράς του ατόμου και της οικογένειάς του, καθώς και η αλλαγή της στάσης του κοινωνικού συνόλου απέναντι στο ειδικό παιδί.

Επιδιώκεται επίσης η κοινωνική αποκατάσταση μέσω της επαγγελματικής απασχόλησης, διότι έτσι προσαρμόζεται κοινωνικά το παιδί, στην ενήλικη ζωή του.

Ένας άλλος στόχος είναι να καλλιεργηθεί ο γλωσσικός μηχανισμός, διότι η γλώσσα αποτελεί μέσο έκφρασης στην επαφή με τον συνάνθρωπο.

Μέσω της ειδικής αγωγής καλλιεργείται η αυτενέργεια, η παρατηρητικότητα και εξαλείφεται το συναίσθημα της κατωτερότητας. Επίσης επιδιώκεται να αποκτήσουν αυτά τα παιδιά, ατομική - ομαδική πρωτοβουλία, να θέτουν σκοπούς και να τους φέρουν σε πέρας προσφέροντας έργο.

Βασικός σκοπός παραμένει πάντα η κοινωνική προσαρμογή και ένταξη των ατόμων με νοητική υστέρηση.

Ο Γεωργιάδης (1972) αναφέρει σαν γενικό σκοπό της ειδικής αγωγής την προσφορά βοήθειας, ώστε ο μαθητής να αναπτύξει όλες τις πλευρές της

προσωπικότητάς του. Η αναπηρία εμποδίζει την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των δεξιοτήτων, συνεπώς χρειάζεται η αγωγή του καθυστερημένου να περιλαμβάνει βιωματικές εμπειρίες για μάθηση. Σκοπός είναι να μάθει να συνεργάζεται, να συναναστρέφεται, να προσαρμόζεται στις εργασιακές συνθήκες, χρησιμοποιώντας αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς. Μέσω της ειδικής αγωγής γίνονται προσπάθειες ώστε τα άτομα αυτά να μάθουν να χειρίζονται απλά θέματα όπως: διαχείριση χρημάτων, κυκλοφοριακή αγωγή, να κάνουν χρήση των υπηρεσιών, καθώς και να μπορούν να χειρίζονται έστω και στο ελάχιστο βαθμό τις γλωσσικές τους ικανότητες. Με τη βοήθεια αυτή τα νοητικά υστερούντα άτομα μπορούν να σταθούν μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον και να εξελιχθούν ως αυτόνομες μονάδες.

Μέσω της εκπαίδευσης, το παιδί μαθαίνει να επικοινωνεί με σχετική επάρκεια με άλλα άτομα, όχι μόνο προφορικά αλλά και με την εξυπηρέτηση άλλων και την συνεργασία. Επιδιώκεται κατά το συγγραφέα, να αποκτήσει το παιδί σταδιακή αντίληψη του «ποιος είναι», ποια είναι τα μειονεκτήματα και οι ικανότητες που διαθέτει, ποιοι είναι οι ρόλοι που καλείται να «παίξει» στο περιβάλλον που ζει.

Η αγωγή που εφαρμόζεται στοχεύει στην ανεξαρτησία του από τον κοινωνικό περίγυρο, μαθαίνοντας να κινείται, να χρησιμοποιεί τα χέρια του ώστε να εξαλείφεται ο ελαττωματικός κινητικός έλεγχος, που εμποδίζει την επαγγελματική ενασχόληση.

Εξετάζοντας τις παραπάνω απόψεις των συγγραφέων γίνεται αντιληπτό, ότι ο σκοπός της ειδικής αγωγής είναι να μπορέσει να αξιοποιηθεί ο άνθρωπος που εμποδίζεται λόγω της νοητικής υστέρησης.

Η αγωγή στοχεύει στην πλήρη αξιοποίηση του δυναμικού του που θα τον καταστήσει ισότιμο μέλος της κοινωνίας, μιας κοινωνίας που έχει απόλυτη ανάγκη από ανθρώπινο δυναμικό. Εκτός, όμως από την ιδιότητα του ως ισότιμη κοινωνική μονάδα, έχει την ανάγκη να αισθάνεται κάθε

στιγμή χρήσιμος και υπολογίσιμος ώστε να σταματήσει να αισθάνεται υπόχρεως σε οποιονδήποτε του απλώνει ένα χέρι βοήθειας.

Η ειδική αγωγή στέκεται πάνω από κάθε μαθητή, του προσφέρει βοήθεια και συμπαράσταση, ενημερώνει, διαφωτίζει όλους όσους περιστρέφονται γύρω από την ζωή του.

Αρχές διδασκαλίας

Στην ειδική αγωγή εφαρμόζονται ορισμένες αρχές, οι οποίες αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση, μιας παιδαγωγικά και ψυχολογικά ορθής αντιμετώπισης των ιδιαίτερων δυσκολιών που παρουσιάζουν τα νοητικά καθυστερημένα άτομα.

Πολλοί αξιόλογοι συγγραφείς ασχολήθηκαν με την εφαρμογή αρχών στην διδασκαλία που παρέχεται στην ειδική τάξη.

Σύμφωνα με τον Στάθη (1994), για να διευκολυνθεί η μάθηση πρέπει να εφαρμόζεται το σύστημα ομάδων διδασκαλίας. Στις ομάδες αυτές, τοποθετούνται μαθητές με βάση την ίδια χρονολογική και νοητική ηλικία, την ίδια σχολική επίδοση, καθώς επίσης και την ίδια κοινωνική ωριμότητα.

Ο Ι. Παρασκευόπουλος (1979), κάνει αναφορά σε μια εξατομικευμένη διδασκαλία, της οποίας μάλιστα δίνει τον χαρακτηρισμό «επι μέτρω» διδασκαλία, και κατά την οποία ο εκπαιδευτικός παρατηρεί τον μαθητή στις σχολικές δραστηριότητές του και τροποποιεί το πρόγραμμά του ανάλογα με την πρόοδο του κάθε μαθητή.

Συμφωνεί με τον Στάθη και γίνεται φανερό ότι πρέπει να εφαρμόζεται το σύστημα ομάδων διδασκαλίας, και θεωρεί ότι κάθε εκπαιδευτικός πρέπει να είναι γνώστης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε μαθητή.

Ο Κυπριωτάκης (1989), θεωρεί ότι ο εκπαιδευτικός πρέπει να σχηματίζει την πραγματική εικόνα κάθε μαθητή και σε αυτό βοηθά η ιατροδιαγνωστική εξέταση, που δίνει ενδείξεις για την πιθανή εξέλιξη του κάθε μαθητή.

Παράλληλα και ο Σταύρου (1986), κάνει αναφορά στην αρχή της εξατομίκευσης της διδασκαλίας στην ειδική τάξη, και πιστεύει ότι κάθε εκπαιδευτικός οφείλει να λαμβάνει υπόψη του την δυναμική της προσωπικότητας του κάθε παιδιού, να είναι γνώστης των ικανοτήτων, αλλά και των αδυναμιών του. Χρειάζεται να γνωρίζει το οικογενειακό ιστορικό και βέβαια να λαμβάνει υπόψη του τα στοιχεία που έχει συγκεντρώσει η διαγνωστική ομάδα. Φυσικά αυτό συνεπάγεται περισσότερες ευθύνες και ενέργειες, διότι έτσι υποχρεούται ο εκπαιδευτικός να τηρεί ατομικό φάκελο, να παρατηρεί τον μαθητή μέσα στην σχολική κοινότητα και να καταγράφει σε ημερολόγιο τις ατομικές του παρατηρήσεις.

Ο συγγραφέας θεωρεί ότι απαιτείται διαρκής αξιολόγηση αδυναμιών και ικανοτήτων του μαθητή, πάνω στα διάφορα γνωστικά αντικείμενα της καθημερινής σχολικής ζωής. Ο παιδαγωγός προβαίνει σε συνεχή ατομική, ψυχοδιαγνωστική παρατήρηση και ατομική παρακολούθηση. Λαμβάνει υπόψη του τις ατομικές ιδιαιτερότητες, προσφέρει ατομική βοήθεια και προσαρμόζει τα μαθησιακά αντικείμενα, στο επίπεδο του κάθε παιδιού.

Εξατομικευμένη διδασκαλία σύμφωνα με τον συγγραφέα, είναι η παρακολούθηση όλων των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας κάθε μαθητή και η προσαρμογή της διδακτέας ύλης, βάσει των αναγκών κάθε ιδιαιτερότητας. Έτσι διαπιστώνονται ευκολότερα, οι γνώσεις και οι ελλείψεις και μπορούν να ρυθμίζονται τα μέσα, οι μέθοδοι και ο ρυθμός της διδασκαλίας, π.χ. στην γραφή ο μαθητής πρέπει να έχει εξατομικευμένη βοήθεια για το πως θα πιάνει το μολύβι, πως θα γράψει κ.λπ.

Η Σιδέρη (1994), αναφερόμενη στον Bach, κατά τον οποίο οι μέθοδοι εφαρμογής και η διδακτέα ύλη πρέπει να συμβαδίζει με την

ψυχοπνευματική ηλικία ανάπτυξης του παιδιού, συμφωνεί ότι πρέπει να συντάσσεται για κάθε μαθητή αντίστοιχα, ένα πρόγραμμα για κάθε επόμενη τριμηνία, βάσει των δεδομένων που υπάρχουν κάθε φορά. Η συγγραφέας αναφέρεται και στον Swarzer, ο οποίος δέχεται την προσαρμοστική διδασκαλία, ως εκείνο το μοντέλο, όπου οι μέθοδοι προσανατολίζονται στην προσωπικότητα κάθε μαθητή, στοχεύοντας στην δημιουργία κατάλληλων περιβάλλοντων μάθησης για κάθε μαθητή.

Ο Ι. Παρασκευόπουλος (1979), αναφέρεται επίσης στην αρχή της εποπτείας. Το καθυστερημένο παιδί, αδυνατεί να κατανοήσει αφηρημένα σύμβολα. Γι' αυτό χρησιμοποιείται συγκεκριμένο υλικό ενίσχυσης της μάθησης ώστε να επιδιώκεται η άμεση επαφή με πραγματικά αντικείμενα και φαινόμενα. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιούνται οπτικοακουστικά μέσα που καταστούν πιο εύκολη την εκμάθηση των νοητικά υστερούντων.

Η Alice Descoudres (1985), θεωρεί εξίσου σημαντική αρχή της ειδικής αγωγής, την αισθητηριακή αγωγή και εποπτεία. Θεωρεί απαραίτητη, μια εποπτική εντατική διδασκαλία, απευθυνόμενη σε όλες τις αισθήσεις και μάλιστα συνδεδεμένη με την φύση, διότι «οι μικρόμυαλοι» ελάχιστα αντιδρούν σε εξωτερικούς ερεθισμούς και δεν αποθηκεύουν καθαρές εικόνες, διότι η προσοχή τους δεν είναι δυνατή. Απαιτείται λοιπόν εξάσκηση των αισθήσεων, με εποπτικά μέσα που θα προσδώσουν ακρίβεια στις έννοιες που αποκτά ο μαθητής. Έτσι δημιουργούνται νέες έννοιες, εμπλουτίζεται το λεκτικό περιεχόμενο και συνδέονται λεκτικές παραστάσεις με τα πράγματα που εκφράζουν.

Με τις παραπάνω απόψεις συμφωνεί και ο Κυπριωτάκης (1989), και πιστεύει πως κάθε νέα γνώση πρέπει να στηρίζεται στην προηγούμενη και πρέπει να βρίσκει εφαρμογή σε κάτι απτό, διότι το νοητικά καθυστερημένο δένεται με τα πράγματα και την καθημερινή ζωή.

Σύμφωνος με τις απόψεις αυτές είναι και ο Σταύρου (1986), διότι θεωρεί ότι ολόκληρος ο βιωματικός και εμπειρικός κόσμος του παιδιού,

θεμελιώνεται σε αυτά που προσφέρουν το άμεσο περιβάλλον, μέσω όλων των αισθήσεων. Συνεπώς, πρέπει να γίνεται ευρεία χρήση φυσικού εποπτικού υλικού και να ενισχύεται μέσω όλων των αισθήσεων η μάθηση. Ο συγγραφέας θεωρεί, ότι σε άμεση σχέση με την εποπτική μάθηση, βρίσκεται και η κινητική αγωγή, η ενίσχυση της αντιληπτικότητας καθώς και η αισθητηριακή αγωγή, διότι το νοητικά καθυστερημένο άτομο αδυνατεί να κατανοήσει αφηρημένες έννοιες και εργάζεται αποτελεσματικότερα, με συγκεκριμένα και γνωστά πράγματα.

«ΤΙΠΟΤΑ ΔΕΝ ΜΠΑΙΝΕΙ ΣΤΟ ΝΟΥ, ΑΝ ΔΕΝ
ΠΕΡΑΣΕΙ ΠΡΩΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ»
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Κατά τον συγγραφέα, το συνηθισμένο φυσικό εποπτικό υλικό βρίσκεται σε άμεση σχέση με την περιβαλλοντική αγωγή, διότι αυτού του είδους η μάθηση διεγείρει το συναίσθημα και διευκολύνει τη μάθηση.

Ο αφηρημένος κόσμος είναι δρόμος δύσβατος για το παιδί με νοητική υστέρηση και οι αισθητηριακοί μηχανισμοί, οι σκέψεις και οι εμπειρίες, λειτουργούν μέσα από τον κόσμο των αισθήσεων.

Ο συγγραφέας αναφέρεται επίσης και στην αρχή της τήρησης μιας οργανωμένης σχολικής ζωής. Απαιτείται να ακολουθείται μια συγκεκριμένη διαδικασία επαναλαμβανόμενη με απόλυτη σχολαστικότητα. Οι δραστηριότητες πρέπει σύμφωνα με τον συγγραφέα να είναι τυποποιημένες και αυστηρά οργανωμένες.

Ο Σταύρου (1986) θεωρεί ότι πρέπει να εφαρμόζεται η παραπάνω αρχή, διότι το παιδί με νοητική υστέρηση δεν αντιλαμβάνεται την ανάγκη για οργάνωση και τάξη των αντικειμένων, των παιχνιδιών, αδυνατεί να θέσει σε ιεραρχία και προτεραιότητα πράξεις, κινήσεις και πράγματα.

Το γεγονός αυτό οδηγεί σε σπατάλη χρόνου και κίνησης. Φυσικά δεν πρέπει να απαιτείται και σχολαστικότητα από το παιδί αυτό.

Ο Στάθης (1994), επισημαίνει ότι απαιτείται τυποποίηση σε όλες τις δραστηριότητες: π.χ. πρωινή προσευχή, διαλείμματα.

Ο Ι. Παρασκευόπουλος (1979), αναφέρεται επίσης στην εφαρμογή της αρχής για συστηματοποίηση και απλοποίηση της εργασίας. Η διδασκαλία στην ειδική αγωγή πρέπει να γίνεται «βήμα - σημειωτόν». Παραδίδεται απλή ύλη, χωρίς κενά, διότι η ευκαιριακή μάθηση δεν χρησιμοποιείται εύκολα, από τον μαθητή με ειδικές ανάγκες και δεν μπορεί από μόνος του να αναπληρώνει τις ελλείψεις.

Ο Στάθης (1994), πιστεύει, ότι το υλικό διδασκαλίας δεν πρέπει να είναι σύνθετο, αλλά απλό και να δίνεται με βήματα που διαρκούν πολύ χρόνο, με την παροχή γνωστών και λιγότερο άγνωστων στοιχείων.

Κατά την Anstotz Ch. (1994), η οποία αναφέρεται στον Bach, επισημαίνει ότι ο εκπαιδευτικός πρέπει να αποφεύγει βιασύνες και να δίνει ιδιαίτερη προσοχή στον ρυθμό εργασίας κάθε μαθητή και η ροή των ημερήσιων επιμέρους ασχολιών του προγράμματος να είναι σταθερή.

Η αρχή της υπερμάθησης είναι μια αρχή που βρίσκει εφαρμογή στην ειδική εκπαίδευση και ο Ι. Παρασκευόπουλος (1979), θεωρεί ότι χρυσός κανόνας στην αγωγή του παιδιού είναι η φράση «ΑΣΚΗΣΗ - ΑΣΚΗΣΗ - ΑΣΚΗΣΗ», η οποία πρέπει να συνδυάζεται με αμοιβές, παιχνίδι, ρυθμό, προκειμένου να εξασφαλιστεί το ενδιαφέρον του μαθητή.

Ο Κυπριωτάκης (1989) δέχεται την αρχή της υπερμάθησης και θεωρεί ότι ο γνωστικός κόσμος του νοητικά καθυστερημένου, κτίζεται βήμα - βήμα, με πολλές ασκήσεις και επαναλήψεις. Τα νέα στοιχεία κατά τον Σταύρου (1986), πρέπει να είναι λιγοστά και να δίνονται σε λίγο χρόνο, με πολλαπλές επαναλήψεις και ύστερα, από μεσολάβηση νέων χρονικών διαστημάτων. Απαιτείται συνεχής άσκηση, που γίνεται υπεράσκηση. Εάν το αντικείμενο μάθησης συνδέεται με τα πραγματικά ενδιαφέροντα και κίνητρα

του μαθητή τότε η υπεράσκηση και η υπερμάθηση έχει θετικά αποτελέσματα. Εξίσου σημαντική είναι και η εφαρμογή της αρχής που αναφέρεται στην χρησιμότητα της διδασκαλίας στην ζωή.

Η Alice Descandres (1985), κάνει αναφορά για τον χρησιμοθηρικό χαρακτήρα της ειδικής διδασκαλίας. Χρησιμοποιώντας την ελάχιστη διανοητική δύναμη που διαθέτει το παιδί, ολόκληρη η διδασκαλία πρέπει να προσανατολίζεται προς πρακτική αξιοποίηση των στοιχείων μάθησης.

Ο Ι. Παρασκευόπουλος (1979), συμφωνεί ότι η μάθηση που απαιτείται πρέπει να βρίσκει πρακτική εφαρμογή και να συντελεί στην κοινωνικοεπαγγελματική του προσαρμογή. Είναι αναγκαία, σύμφωνα με τον Σταύρου (86), η συνειδητοποίηση της πρακτικής χρησιμότητας των μαθήσεων για την ζωή. Η αρχή αυτή είναι σημαντική, για την εκλογή της διδακτέας ύλης, διότι θα πρέπει να είναι σε στενή συνάφεια με τον βασικό σκοπό της αγωγής του μαθητή, δηλαδή την κοινωνική ένταξη. Ο εκπαιδευτικός φροντίζει να ασκείται ο μαθητής σε ικανότητες και δεξιότητες, που αφορούν άμεσες και μελλοντικές ανάγκες του. Οι γνώσεις πρέπει να προσανατολίζονται στις ψυχικές ανάγκες του παιδιού, διότι έτσι αυξάνεται το ενδιαφέρον. Η εξειδικευμένη γνώση δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή και η ειδική αγωγή, οφείλει να εμμένει στο ουσιώδες, στο άμεσο και πρακτικό, και γενικότερα στο προσανατολισμένο στις μελλοντικές ανάγκες του μαθητή. Όταν συνειδητοποιήσει το παιδί την χρησιμότητα της παρεχόμενης διδασκαλίας, προσπαθεί με όλες τις δυνάμεις του, να αποκτήσει τις γνώσεις της σχολικής ζωής.

«Στον άνθρωπο μόνο μερικές από τις γνώσεις του γένους του είναι απαραίτητες για την ζωή:

Και αυτές είναι κοντά του.

Μόνο που αυτές πρέπει σωστά να τις ξέρει και σωστά να τις χρησιμοποιεί, για το καλό του...»

(PESTALOZZI)

Μια επίσης σημαντική αρχή, στην οποία αναφέρεται ο Ι. Παρασκευόπουλος (1979), είναι και η αρχή οργάνωσης και λειτουργίας της ειδικής τάξης. Βάσει των απόψεων του συγγραφέα, πρέπει να εφαρμόζονται προγράμματα με ευελιξία και επίσης να υπάρχει δυνατότητα τροποποίησης, βάσει των αναγκών κάθε μαθητή.

Η Anstotz Ch. (1994), θεωρεί ότι το πρόγραμμα χρησιμεύει ως πλαίσιο προσανατολισμού και δεν πρέπει να είναι δεσμευτικά.

Ο Κυπριωτάκης (1989), θεωρεί ότι απαιτείται η διδακτέα ύλη, να βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την τοπική πραγματικότητα. Τα προγράμματα πρέπει να είναι ευέλικτα, ώστε να δέχονται τροποποιήσεις, συνδυασμούς και αντικαταστάσεις. Η ημερήσια εργασία πρέπει να κατανέμεται χρονικά με ελαστικό τρόπο.

Ο Σταύρου (86), επίσης, αναφέρεται σε μια θεμελιώδη διδακτική αρχή: «Από το συγκεκριμένο - στο αφηρημένο, από το εύκολο - στο δύσκολο, από το κοντινό - στο μακρινό». Τροποποιείται βέβαια η παραπάνω αρχή ως εξής:

« Από το συγκεκριμένο - στο συγκεκριμένο
Από το εύκολο - στο εύκολο
Από το κοντινό - στο κοντινό»

Η ειδική αγωγή, πρέπει να βοηθήσει τον μαθητή να χρησιμοποιήσει το πλήθος των συγκεκριμένων στοιχείων ώστε να κάνει πρακτική αξιοποίηση αυτών στην καθημερινή του ζωή. Πρέπει να παρέχονται λίγα και καλά και όχι πλήθος απρόσιτων στοιχείων. Ως προς την κλιμάκωση της ύλης δεν πρέπει να υπάρχουν μεγάλες απαιτήσεις, διότι ότι είναι εύκολο για το κανονικό παιδί, είναι διαρκώς δύσκολο για το ειδικό παιδί.

Η σχολική κοινότητα, πρέπει να βοηθά το παιδί, παρέχοντας ευκαιρίες για ενεργή συμμετοχή σε όλες τις σχολικές εκδηλώσεις, παρέχοντας το ανώτατο δυνατό όριο ελευθερίας σύμφωνα με τον Ι.

Παρασκευόπουλο. Δηλαδή, να μπορούν να μετακινούνται στην τάξη, προκειμένου να ζητήσουν βοήθεια σε κάποια εργασία.

Κάθε παιδί πρέπει να ενεργεί με την νόηση, τα χέρια και το σώμα. Η αρχή αυτή κατά την Alice Descoudres (1985), δεν αποτελεί προνόμιο των ανώμαλων παιδιών, αλλά εξαίρεται και στην διδασκαλία των κανονικών παιδιών. Πρέπει να παρέχεται στον μαθητή ένα ανώτατο όριο ελευθερίας, διαφορετικά καταδικάζεται σε «ακινησία».

Η αρχή της αυτενέργειας, θεωρείται σημαντική και για τον Σταύρου, (1986), ο οποίος πιστεύει ότι απαιτείται μια αγωγή που αποβλέπει στην ολικότητα της αντίληψης, στην συσχέτιση των επιμέρους με το όλο. Πρέπει να ενισχύονται οι εξελικτικοί λειτουργικοί μηχανισμοί, με την χρήση των καθημερινών ευκαιριών, ασκήσεων και εμπειριών, διότι μόνο του το καθυστερημένο παιδί, αδυνατεί να προβεί σε αυτενέργεια. Παράλληλα, το ειδικό παιδί πρέπει να νιώθει ατομική ικανοποίηση, με το έργο και τις προσπάθειές του.

Ο Ι. Παρασκευόπουλος (1979), επισημαίνει ότι το διδακτικό πρόγραμμα πρέπει να παρέχει ευκαιρίες, για καθημερινές επιτυχίες, μέσω μιας ελαστικής και σύντομης διδασκαλίας, ώστε να μην αποβαίνει κουραστική. Ο μαθητής που κατά την φοίτησή του σε κανονική τάξη δοκίμασε έντονη απόρριψη και αποδοκιμασία πρέπει να έχει την ευκαιρία να δοκιμάσει ατομικά την χαρά της επιτυχίας και της ενθάρρυνσης. Όμως πρέπει να παρέχεται τόση εργασία, όση μπορεί να περατώσει με επιτυχία.

Σημαντικό είναι επίσης να έχει στενή σχέση με την ζωή, η ειδική διδασκαλία, κατά την Alice Descoudres (85). Η διδασκαλία, χρησιμοποιεί την μέθοδο των «κέντρων ενδιαφερόντων» του μαθητή. Οι γνώσεις προσανατολίζονται στις ατομικές ανάγκες του παιδιού και χρησιμοποιούνται όλες οι ευκαιρίες για το πλησίασμα με την ζωή.

Ο Bach, στον οποίο αναφέρεται η Anstotz Ch. (1994), πιστεύει ότι η διδακτέα ύλη πρέπει να αναφέρεται σε βιωμένα θέματα από τον ίδιο τον μαθητή και απαιτείται να γίνονται επισκέψεις στον ευρύτερο περίγυρο.

Όταν το παιδί μιμείται και βιώνει γεγονότα του οικογενειακού περιβάλλοντος, σύμφωνα με τον Σταύρου (86), ασκείται σε ποικίλες συμπεριφορές και δεξιότητες. Έτσι, κινητοποιείται το θυμικό, καλλιεργείται η φαντασία, ασκείται η ομιλία και η μνήμη και αυξάνεται η κινητικότητα μέσω της αναπαράστασης και δραματοποίησης συμβάντων. Αναφέρεται στην «παιγνιοθεραπεία», η οποία και χρησιμοποιείται, για παιδαγωγικούς λόγους.

- Ο Κυπριωτάκης (1989), συμφωνεί και δέχεται το παιχνίδι, ως βασικό στοιχείο της ειδικής διδασκαλίας, διότι μέσω αυτού ξεπερνιέται η αδυναμία για συγκέντρωση της προσοχής. Θεμελιακή αρχή για τον Σταύρου (86), είναι και αυτή που αναφέρεται στην αγωγή της ψυχοκινητικότητας, διότι επιδρά στην ενίσχυση και βελτίωση της λειτουργικότητας του καθυστερημένου παιδιού. Χρησιμοποιούνται όλες οι μορφές παιχνιδιού, ο αθλητισμός, ο χορός, το σχέδιο, η γραφή, οι χειροτεχνικές εργασίες, η μίμηση. Η αγωγή της ψυχοκινητικότητας αποσκοπεί στην οργάνωση και διαμόρφωση της γενικής κινητικότητας, στην ψυχοκινητική λειτουργία, στον κινητικό συντονισμό, στην κυριαρχία της σκέψης επάνω στις σωματικές ασκήσεις. Επίσης δίνεται από τον συγγραφέα έμφαση και στην αρχή της αναπλήρωσης. Σύμφωνα με αυτή, ένα άτομο τείνει να υπερκαλύψει μειονεκτήματα ενός τομέα, με υπερανάπτυξη άλλων στοιχείων της προσωπικότητάς του, π.χ. κλίση στο χορό, και ανάπτυξη - ενίσχυση των δυνατοτήτων κάθε μαθητή.

Ο συγγραφέας, αναφέρεται και στην δραματοποίηση μέσω της οποίας, ανυψώνεται το λειτουργικό επίπεδο, κοινωνικοποιείται, ενεργοποιείται, και αποφορτίζεται συναισθηματικά, ισορροπεί και προχωρά σε γνωστική κατάκτηση του περιβάλλοντός του.

Οτιδήποτε βιώνεται μέσω του θυμικού γίνεται «εσωτερική δύναμη».

Η δραματοποίηση της διδασκαλίας, αποτελεί μια μεμονωμένη διδακτική και αυτοτελή μέθοδο διδασκαλίας.

Πλεονεκτεί, διότι προσφέρεται για ενοποίηση πολλών στοιχείων μαζί της διδακτικής ενότητας και καλύπτει τις έννοιες και τις απαιτήσεις μιας ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας. Επίσης διευκολύνει την πραξιακή μάθηση, διότι βρίσκεται σε συνάφεια με το νοητικό επίπεδο των καθυστερημένων, κινητοποιεί το ενδιαφέρον για εργασία και ενισχύει την θέληση για επιτυχία. Παράλληλα αναπτύσσεται η συνεργασία και η κοινωνικότητα, διεγείρεται το συναίσθημα και κατευθύνεται ο μαθητής σε συνειδητούς στόχους.

Όταν το παιδί υποδύεται διάφορους ρόλους, σχεδιάζει σκοπούς, προχωρά σε διευθετήσεις καταστάσεων, επινοεί, προβληματίζεται και παράλληλα νιώθει την χαρά της δημιουργίας. Μέσω της δραματοποίησης, εισάγονται στο σχολείο οι πραγματικές συνθήκες ζωής και το παιδί αποκτά εμπειρίες από την «ζωντανή» ζωή. Ασκείται η παρατηρητικότητα καθώς και η αντίληψη και οι χειρωνακτικές δεξιότητες. Έτσι παύουν να είναι οι μαθητές, παθητικοί δέκτες.

Βαθμίδες εκπαίδευσης

Με βάση τα κριτήρια που επιλέγει ο κάθε επιστήμονας γίνεται και η ιεράρχηση και ο διαχειρισμός σε βαθμίδες εκπαίδευσης. Σύμφωνα με την Λουκία Πιστικίδου - Δρόσου (1982), η διάκριση γίνεται σε τρία επίπεδα: 1. Προβαθμίδα, 2. Α΄ Βαθμίδα (κατώτερη), 3. Β΄ Βαθμίδα (Μέση), 4. Γ΄ Βαθμίδα (ανώτερη).

1. Προβαθμίδα

Βασικό κριτήριο της βαθμίδας αυτής είναι η ηλικία. Σ' αυτή έρχονται όλα τα παιδιά που πρωτοέρχονται σε επαφή με το σχολείο. Συνήθως η ηλικία τους κυμαίνεται κυρίως μεταξύ 6-9 ετών.

Μέσω της βαθμίδας αυτής γίνεται η παρατήρηση και η αξιολόγηση των ικανοτήτων του κάθε παιδιού, συγχρόνως όμως, αποτελεί αυτοτελές προπαρασκευαστικό τμήμα ώσπου τα παιδιά να ωριμάσουν αρκετά για την ένταξη τους στην επόμενη βαθμίδα.

Με το προπαρασκευαστικό τμήμα επιδιώκονται οι εξής στόχοι:

- α. Την κοινωνικοποίηση του παιδιού ώστε να ενταχθεί μέσα στην ευρύτερη κοινωνική ομάδα και στους κανόνες και νόμους που την περιβάλλουν. Επίσης επιτυγχάνεται μέσω του προπαρασκευαστικού τμήματος, η ομαλή ενσωμάτωση του παιδιού μέσα στην ομάδα του σχολείου, με το να συμμετέχει στις δραστηριότητες και να διδαχθεί με παρατήρηση ή μίμηση σωστούς τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς.
- β. Να αποκτήσει την ικανότητα αυτοεξυπηρέτησης. Με την έννοια της αυτοεξυπηρέτησης εννοούμε την ικανότητα του παιδιού να εξυπηρετεί τον ίδιο του τον εαυτό από μόνο του.
Η αυτοεξυπηρέτηση επεκτείνεται τόσο στον τομέα της φροντίδας του εαυτού του, π.χ. σωματική υγιεινή, όσο και στην ικανότητα για απλές εργασίες όπως ψώνια, μαγείρεμα κ.λπ.
- γ. Την κατά το δυνατόν ανάπτυξη της γλωσσικής, κινητικής και αισθιοαντιληπτικής ικανότητας του ατόμου. Επειδή τα παιδιά αυτά έχουν μειωμένες ικανότητες στην εκμάθηση της γλώσσας, στην χρησιμοποίηση αριθμητικών εννοιών - συμβόλων, γίνονται προσπάθειες να μάθουν έστω και ελάχιστα πράγματα, ώστε να μπορούν να κινούνται και να χρησιμοποιούν τις ελάχιστες γνώσεις στην εξυπηρέτηση της ζωής τους.

Η εργασία που εφαρμόζεται στην Προβαθμίδα παίρνει μορφή και χαρακτήρα νηπιαγωγικό κι αυτό, διότι, το κύριο διδακτικό μέσο είναι το παιχνίδι. Τα παιχνίδια στην αυλή και στον κήπο καλύπτουν μεγάλο χρόνο της ημερήσιας διαβίωσης στο σχολείο. Όλες οι δραστηριότητες, είτε ατομικές είτε ομαδικές, παίρνουν τη μορφή παιχνιδιού. Στις ομαδικές δραστηριότητες γίνεται εξατομίκευση μέσα στην ομάδα ανάλογα με τις δυνατότητες του κάθε παιδιού. Γενικά, το φυσικό - κοινωνικό περιβάλλον δίνει στον ειδικό παιδαγωγό να επεξεργαστεί απλές διδακτικές ενότητες και αντίστοιχα το παιδί να ασκείται στους αντικειμενικούς σκοπούς της Προβαθμίδας.

2. Α΄ βαθμίδα (κατώτερη)

Στην Α΄ Βαθμίδα έρχονται παιδιά με μειωμένες εξελικτικές ικανότητες που προέρχονται από την Προβαθμίδα ή έρχονται στο σχολείο, για πρώτη φορά.

Κριτήριο ένταξης των παιδιών σ' αυτή τη βαθμίδα δεν είναι ο δείκτης νοημοσύνης, διότι μπορούν να ενταχθούν και άτομα με δείκτη νοημοσύνης άνω 35-40, που αδυνατούν να αξιοποιήσουν για διάφορους λόγους το δυναμικό τους. Τα παιδιά μένουν στην Βαθμίδα αυτή έως το 15^ο έτος της ηλικίας τους και έπειτα ανάλογα με τις ικανότητές τους παρακολουθούν τον κύκλο των προεπαγγελματικών εργαστηρίων.

Κύριος σκοπός της εργασίας στην Κατώτερη Βαθμίδα είναι η αυτοεξυπηρέτηση, η κοινωνικοποίηση και η προπαρασκευή για «υποτυπώδη» χρήσιμη εργασία. Όπως και στην Προβαθμίδα έτσι και εδώ επιδιώκεται η γλωσσική - κινητική - αισθητηριοαντιληπτική εξέλιξη του παιδιού. Η εργασία και εδώ παίρνει την μορφή παιχνιδιού, με κάποια τάση να περάσουμε από το παιχνίδι σε κάποια συστηματική άσκηση για μαθητή (δεξιότητες, εθισμοί κ.λπ.).

3. Β΄ Βαθμίδα (Μέση)

Στην Β΄ Βαθμίδα εντάσσονται τα παιδιά που έχουν έρθει από την Προβαθμίδα, την Α΄ Βαθμίδα, ακόμα και παιδιά που φοιτούν για πρώτη φορά στο σχολείο. Η ηλικία τους κυμαίνεται από εννέα έως δεκαπέντε ετών.

Όπως αναφέρει η Λουκία Πιστικίδου - Δρόσου (1982), η προσπάθειες για την ένταξη του παιδιού στην Β΄ Βαθμίδα, είναι η δυνατότητα κοινωνικοποίησης του σε βαθμό που να μπορεί να προσαρμοσθεί σε ευρύτερο από την οικογένεια και το σχολείο κοινωνικό περιβάλλον και η δυνατότητα ν' αποκτήσει δεξιότητες πέρα από τους χειρισμούς αυτοεξυπηρέτησης.

Επειδή η δυνατότητα κατάκτησης των σχολικών γνώσεων είναι ελάχιστη στην Β΄ Βαθμίδα, γίνεται προσπάθεια να γνωρίσει όσο γίνεται περισσότερο το άμεσο περιβάλλον και να κινηθεί, να λειτουργήσει μέσα σ' αυτό.

Γενικότερα, σκοπός της βαθμίδας αυτής είναι να κάνει ικανό το άτομο, να μπορέσει να εκτελέσει μια τυποποιημένη απλή εργασία.

4. Γ΄ Βαθμίδα (ανώτερη)

Στην Γ΄ Βαθμίδα εντάσσονται άτομα ηλικίας 9-14 ετών με δείκτη νοημοσύνης σαρανταπέντε (45) και άνω, έχοντας ενδείξεις καλής προσαρμοστικότητας, ικανότητα στις κινητικές δεξιότητες και δυνατότητα να αφομοιώσει και να αξιοποιεί πρακτικά μια πολύ βασική σειρά από γνώσεις απαραίτητες στην καθημερινή ζωή.

Σε αυτό το στάδιο εκπαίδευσης, επιδιώκεται από το καθυστερημένο παιδί να ανταποκριθεί σε τυποποιημένες εργασίες που απαιτούν κάποια επιδεξιότητα στο χέρι, να συνεργάζεται ικανοποιητικά μέσα στην ομάδα και εάν είναι δυνατόν να ενταχθεί στην ελεύθερη αγορά εργασίας.

Εκτός όμως από το λεγόμενο «σχολικό κύκλο» τις Βαθμίδες υπάρχει και ο Προεπαγγελματικός που αποτελεί τον «ανώτερο κύκλο». Τα παιδιά

που αποφοιτούν από το σχολικό κύκλο και έχουν την δυνατότητα να εξελιχθούν παραπέρα περνούν στον Προεπαγγελματικό κύκλο, δηλαδή στα Προεπαγγελματικά Εργαστήρια όπου ολοκληρώνουν την εκπαίδευσή τους.

Τα Προεπαγγελματικά Εργαστήρια προετοιμάζουν, το έδαφος για την μελλοντική επαγγελματική απασχόληση πάντα βέβαια σε συνθήκες προστατευμένου εργαστηρίου. Τα παιδιά εντάσσονται στα εργαστήρια όταν συμπληρώσουν και το 14^ο έτος της ηλικίας τους, φοιτώντας μέχρι το 18^ο έτος τους.

Κύριος σκοπός των Προεπαγγελματικών Εργαστηρίων είναι να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για μελλοντική επαγγελματική απασχόληση των σημερινών εφήβων και να συνεχίσουν την παροχή ολόπλευρης εξελικτικής βοήθειας.

Παράλληλα όμως επιδιώκεται:

- α. Η σταθεροποίηση και διεύρυνση των κοινωνικά αποδεκτών συμπεριφορών.
- β. Η σταθεροποίηση και αξιοποίηση γνώσεων που απέκτησαν στις Βαθμίδες και η επέκτασή τους βασικά σε ό,τι μπορεί να έχει σχέση με τις μορφές απασχόλησης στα εργαστήρια, την προφύλαξη τους από κινδύνους κατά την εκτέλεση της εργασίας, τις εργασιακές συνθήκες κατά επαγγέλματα, τη μέγιστη δυνατή αξιοποίηση στην καθημερινή ζωή των στοιχείων από γραφοαναγνωστικές και αριθμητικές γνώσεις που, ενδεχόμενα, απέστησαν μερικά παιδιά κ.λπ.
- γ. Η μεγαλύτερη επαφή των παιδιών με το εξωσχολικό κοινωνικό περιβάλλον και ιδιαίτερα τους χώρους εργασίας των ανθρώπων, σαν προπαρασκευή για τη μελλοντική επαγγελματική τους απασχόληση.

Μέθοδοι - Προγράμματα διδασκαλίας

Η νοητική υστέρηση, είναι μια δύσκολη κατάσταση, η οποία απαιτεί προγραμματισμό και εφαρμογή κατάλληλων μεθόδων, προκειμένου να γίνονται αντιληπτές οι αδυναμίες, τα προβλήματα και οι δυνατότητες και να βοηθηθεί, το καθυστερημένο παιδί.

Σύμφωνα με τον Κυπριωτάκη (1989), το πλαίσιο εκπαίδευσης που ταιριάζει σε κάθε παιδί, εξαρτάται από τις μονάδες που λειτουργούν στην περιοχή του, καθώς επίσης και από τις οικογενειακές συνθήκες. Κατά τον συγγραφέα, το καλύτερο πλαίσιο αγωγής για τις μικρές ηλικίες, είναι το κατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον. Μεγαλώνοντας, προτιμάται ο συνδυασμός διαμονής στο οικογενειακό περιβάλλον και εκπαίδευσης σε ημερήσιο ειδικό κέντρο και εν συνεχεία φοίτηση σε προστατευμένο εργαστήριο.

Το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων, βρίσκεται σε συνάρτηση, με τον απώτερο στόχο της ειδικής αγωγής, την κοινωνικοεπαγγελματική ένταξη, και δεν καταρτίζεται σύμφωνα με τον τύπο ενός κανονικού σχολείου. Η διδασκαλία που εφαρμόζεται είναι εξατομικευμένη και δεν απαιτείται σχολαστική εφαρμογή, του προγράμματος. Επιχειρείται να βοηθηθεί ο μαθητής να αναπτύξει τις δεξιότητες του λαμβάνοντας πάντα υπόψη τις ανεπάρκειες που παρουσιάζει το παιδί. Δεν γίνεται διαχωρισμός της διδακτέας ύλης σε ενότητες, και δεν υπάρχει αυστηρή οργάνωση, αλλά ελαστικότητα ως προς την εφαρμογή του προγράμματος. Γενικότερα, επιδιώκεται να αναπτυχθούν μέσα από τις καθημερινές δραστηριότητες οι υπάρχουσες δυνατότητες.

Στο διδακτικό πρόγραμμα περιλαμβάνονται ασκήσεις, για κινητική δραστηριότητα, γλωσσική καλλιέργεια, αισθητηριακή ανάπτυξη και απόκτηση δεξιοτήτων. Ο συγγραφέας αναφερόμενος στον Kirk, σύμφωνα με τον οποίο, προτείνεται η εφαρμογή ενός προγράμματος, όπου

περιλαμβάνονται ποικίλες αναγνωστικές δραστηριότητες. Έτσι ο μαθητής μαθαίνει να αναγνωρίζει απλές εκφράσεις ή λέξεις που συναντά καθημερινά και αυτή η διαδικασία αφορά ασκήσεις μνήμης, παρά μια καθαρά αναγνωστική ικανότητα, π.χ. αναγνώριση του ονόματός του. Περιλαμβάνονται χειροτεχνικές ασκήσεις, προκειμένου να ασκηθεί η αντίληψη του χώρου, της ποσότητας, να απομνημονευτούν χρήσιμοι αριθμοί όπως τηλεφωνικοί αριθμοί. Τα παιδιά ασκούνται στην δραματοποίηση, δηλαδή απόδοση ποικίλων ρόλων, πράγμα που αποτελεί σπουδαίο μέσο έκφρασης. Παράλληλα εκτελούνται ασκήσεις για την βελτίωση της κοινωνικότητας, της αυτοεξυπηρέτησης, της εξάσκησης φωνής και ακοής, μουσικές ασκήσεις.

Η Alice Descoudres (1985), απασχολήθηκε με τα προγράμματα που εφαρμόζονται στις ειδικές τάξεις και τα οποία δεν μπορούν, κατ' αυτή να είναι μια απλή μικρογραφία των προγραμμάτων που εφαρμόζονται σε κανονικές τάξεις του δημοτικού. Σκοπός είναι να συνδυαστεί ένα πρόγραμμα διδακτικής μάθησης, το οποίο θα παρέχει πρακτικές γνώσεις, μαζί με ένα πρόγραμμα ψυχολογικής γυμναστικής, για άσκηση των νοητικών λειτουργιών. Ο Demoor, κατά την συγγραφέα, επιζητά διδακτικά προγράμματα, με τα οποία το παιδί μαθαίνει να ακούει, να στοχάζεται με διάφορες δραστηριότητες, όπως τις εκδρομές, την γυμναστική, το τραγούδι, τις χειροτεχνικές εργασίες, την γραφή και ανάγνωση. Δεν θεωρεί απαραίτητη, μια συστηματική διδασκαλία της γεωγραφίας, της ιστορίας κ.λπ. Το πρόγραμμα πρέπει να βασίζεται στα κύρια ενδιαφέροντα του παιδιού. Αναφορά γίνεται από την συγγραφέα και στον Rouma, ο οποίος στις «παιδαγωγικές σημειώσεις για μια τάξη με «ανώμαλους», συμφωνεί για τον περιορισμό των καθαρά σχολικών γνώσεων και αναφέρεται σε ασκήσεις ορθοπεδικής γυμναστικής. Αναφέρεται σε ελαστικά προγράμματα όπου οι μαθητές, μπορούν να αξιοποιούν ελεύθερα, όπως επιθυμούν, την πρώτη διδακτική ώρα.

Παράλληλα ο Σταύρου (1986), θεωρεί σημαντική την αγωγή της κινητικότητας. Θεωρεί ότι η σωματοψυχοδιανοητική ωρίμανση, βασίζεται κυρίως στην λειτουργία των αισθητηρίων οργάνων, καθώς επίσης και στην κινητικότητα του οργανισμού. Οι τομείς αυτοί είναι και τα εξελικτικά στάδια για την ολοκλήρωση και ανάπτυξη της πορείας της νοημοσύνης και επειδή η πορεία αυτή είναι βραδυκίνητη στο καθυστερημένο άτομο, δίνεται έμφαση στην αγωγή της κινητικότητας και των αισθήσεων, μέσω της ενίσχυσης της αντιληπτικότητας και της προσοχής. Ο παιδαγωγός φροντίζει για την αγωγή αυτών, διότι δύσκολα αφυπνίζεται η προσοχή σε ένα μαθησιακό αντικείμενο, δεδομένου ότι ασήμαντες αφορμές, είναι δυνατόν να περισπασούν την προσοχή, π.χ. το πέταγμα μιας μύγας. Με τις ασκήσεις βελτιώνεται η αισθητηριακή αντίληψη και ενισχύεται η ψυχοκινητική οργάνωση. Με την κινητική αγωγή, ενισχύεται η νόηση και η αντίληψη και ισχυροποιούνται τα αδύναμα μέλη.

Έμφαση στην κινητική αγωγή δίνει και η Alice Descoundres (1985), διότι έτσι ασκείται η παρατηρητικότητα, η αντιληπτικότητα, η μνήμη και επέρχεται σωματική ευεξία, καθώς και σωματική ισορροπία, ενώ παράλληλα, διοχετεύεται η άσκοπη κινητικότητα, σε συγκεκριμένες δραστηριότητες. Έτσι, κατ' αυτόν τον τρόπο, καταπολεμείται η νωθρότητα και αυξάνεται η αυτοπεποίθηση, η αντοχή, η πειθαρχία, η συνεργασία και η κοινωνικότητα.

Εξίσου σημαντική μορφή αγωγής για τον Σταύρου (1986), είναι η φυσική γυμναστική, για την οποία προσφέρονται τα διαλείμματα, οι εκδρομές, το τρέξιμο, η τσουλήθρα, η κηπουρική κ.λπ.

Μορφή κινητικής αγωγής αποτελεί και η μεθοδική γυμναστική και ειδικότερα, η Σουηδική Γυμναστική, η οποία ανταποκρίνεται, στις απαιτήσεις της παιδαγωγικής και της ψυχολογίας. Κέντρο βάρους αποτελούν οι αναπνευστικές ασκήσεις και ειδικότερα αυτές που στοχεύουν στην φυσιολογική ανάπτυξη. Αποφεύγονται οι επικίνδυνες ασκήσεις, που ξεπερνούν τα όρια δυνατοτήτων του οργανισμού. Αντίθετα εφαρμόζονται

απλοποιημένες, προσαρμοσμένες, στις δυνατότητές τους, με σκοπό όχι την τελειότητα και ακρίβεια των κινήσεων, αλλά την νοητική κυριαρχία και τον συντονισμό των κινήσεων. Χρησιμοποιούνται ποικίλες ασκήσεις, όπως το βάδην, το τρέξιμο, οι κοιλιακοί, αναπνευστικές ασκήσεις. Μορφή κινητικής αγωγής είναι και η Ρυθμική Γυμναστική, η οποία συμβάλλει στην ανάπτυξη και εξέλιξη της μυϊκής αίσθησης και τον συντονισμό με τις υπόλοιπες αισθήσεις. Συνδυάζονται ασκήσεις με τραγούδι και ρυθμό, χορό και μουσική. Έτσι αποκτιέται η έννοια της διάρκειας και της ακρίβειας. Ρυθμικές κινήσεις τέτοιου είδους είναι ποικίλα παιχνίδια με αναπαραστάσεις της ζωής, π.χ. μιμήσεις διαφόρων ζώων, αναπαράσταση δραστηριοτήτων, όπως το σκάλισμα. Εφαρμόζονται επίσης δραστηριότητες με παιχνίδια αγωνιστικά, ατομικά, όργανα της παιδικής χαράς. Μέσω αυτών των δραστηριοτήτων επιδιώκεται η βελτίωση του χωροχρονικού προσανατολισμού.

Κατά τον συγγραφέα, η κίνηση, αποτελεί την πιο συγκεκριμένη μορφή εποπτείας, για να συνειδητοποιήσει κανείς τις ελλείψεις, που παρουσιάζει το παιδί, ως προς τον προσανατολισμό. Ασκείται σε χωρικές έννοιες συνδυασμένες με κίνηση, όπως τον προσανατολισμό σε πολύ κοντινές περιοχές. Επίσης το πρόγραμμα περιλαμβάνει και χρονικές έννοιες, συνδυασμένες με κίνηση και βιώματα: μέρα - νύχτα, αργά - νωρίς, πριν - μετά, προσδιορισμό της ώρας με καθημερινές προσωπικές δραστηριότητες (ξυπνά στις οκτώ, οκτώμισι πηγαίνει στο σχολείο κ.λπ.). Γίνεται προσπάθεια να ασκηθεί η παρατηρητικότητα, η αντίληψη και η προσοχή. Τα παιδαγωγικά παιχνίδια είναι μέσο ελέγχου της προσοχής και καλλιεργούν την προσωπική εργασία. Εφαρμόζονται επίσης δραστηριότητες, για παρατήρηση φυσικών φαινομένων (παιχνίδι σκιών του ήλιου), ασκήσεις για οπτική μνήμη, για την ακουστική αίσθηση (αναγνώριση αντικειμένων από τον ήχο). Το μικρό παιδί νιώθει ανάγκη να αγγίζει και να ψηλαφίσει τα αντικείμενα του περιβάλλοντός του. Η χειροτεχνική εργασία ικανοποιεί την ανάγκη για δραστηριότητα και ευνοεί την ανάπτυξη της θέλησης, της προσοχής και του

ενδιαφέροντος. Από πρακτική - χρησιμοθηρική άποψη, ευνοούν την ανάπτυξη των επαγγελματικών δεξιοτήτων. Δραστηριότητες όπως η κοπτική - ραπτική, η ιχνογραφία, οι οικοδομικές εργασίες, η πλαστική, το πλέξιμο, η υφαντική, η χαρτοκοπτική κ.λπ. είναι πολύ σημαντικές κατά τον συγγραφέα.

Ο Κ. Καλαντζής (1975), αναφέρει ότι δεν ακολουθείται ο «διαγραμματών» δρόμος, αλλά ο σύντομος δρόμος της «αμέσου πρακτικής της κοινωνικής ωρίμανσης». Η διδασκαλία απαιτείται να είναι εξατομικευμένη και τα αναλυτικά προγράμματα δεσμεύονται από την τοπική πραγματικότητα. Ο Καλαντζής αναφέρει ότι το ειδικό σχολείο αποτελεί ένα «Παιδαγωγικό Ίδρυμα Ανάγκης», διότι απευθύνεται σε περιπτώσεις ανάγκης. Μέσω της εκπαιδευτικής διεργασίας το καθυστερημένο παιδί μαθαίνει τους πρώτους τυποποιημένους μηχανισμούς συμπεριφοράς, προκειμένου να ενταχθεί στο περιβάλλον στο οποίο εξελίσσεται. Δεν αποβλέπει η παιδαγωγική εργασία να δώσει τελειοποιημένες δεξιότητες. Κατά τον συγγραφέα, το παιδί, απασχολείται με υπόδυση διαφόρων ρόλων και με μιμητικό παιχνίδι. Ακολουθεί η εποπτεία και η βίωση και η βίωση με μια παιχνιδώδη μορφή, μέσα από την κίνηση και τον συναισθηματικό φορτισμό. Οι μαθητές εθίζονται σε απλές κοινωνικές συμπεριφορές με ευκαιριακά ερεθίσματα. Εν συνεχεία μαθαίνουν σε ένα μαθητικό σχήμα και μαθαίνουν να δέχονται την υπόδειξη, φροντίζουν δε να τελειώνουν την εργασία που αναλαμβάνουν. Γίνεται γνωριμία με το υλικό και εθίζονται στις πρώτες δεξιότητες και εμπειρίες.

Ο συγγραφέας εμμένει στην εφαρμογή ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας. Μέσω εκδρομών, περιπάτων, έρχεται ο μαθητής σε επαφή με τον περίγυρό του και μαθαίνει να προσανατολίζεται χρησιμοποιώντας την μίμηση, την παρατήρηση, την ακρόαση ιστοριών, την παρατήρηση φυσικών φαινομένων, ερχόμενος σε επαφή με τους ανθρώπους, τα ζώα, την ίδια την φύση. Η διδασκαλία είναι καθαρά βιωματική και αυτού του είδους η μάθηση, το διεγείρει συναισθηματικά και βοηθά στην εξοικείωση του με το

περιβάλλον. Μέθοδοι που εφαρμόζονται και ασκήσεις που ακολουθούνται έχουν ως σκοπό τον εθισμό του σε αρχικές κοινωνικές συμπεριφορές της καθημερινότητας. Ακολουθούνται κινητικές ασκήσεις, αναπαραστάσεις βιωμάτων και χρησιμοποιούνται διάφορα μέσα γι' αυτό το σκοπό, όπως π.χ. οι κούκλες.

Ο Ι. Παρασκευόπουλος (1979), ασχολήθηκε με την εκπαίδευση και την νοητική υστέρηση. Κατ' αυτόν, το περιεχόμενο του σχολικού προγράμματος περιλαμβάνει τέσσερις τομείς, που αφορούν την καλλιέργεια της βασικής ψυχοσωματικής ωριμότητας, με κύρια στοιχεία την αισθητηριακή άσκηση, την κινητική ανάπτυξη καθώς και την άσκηση της αντιληπτικής λειτουργικότητας. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, σημαντικός τομέας είναι αυτός που αφορά δεξιότητες για αυτοεξυπηρέτηση και κοινωνική προσαρμογή, με κύριο στόχο την εκμάθηση τρόπων συμπεριφοράς, την ορθή χρήση του ελεύθερου χρόνου, τον οικονομικό προγραμματισμό και την διαφύλαξη της ψυχικής υγείας.

Ακόμη, σημαντικός τομέας είναι αυτός που αφορά την απόκτηση επαγγελματικών δεξιοτήτων και πιο συγκεκριμένα, να μάθει το καθυστερημένο παιδί να εκτελεί απλές οδηγίες, να αξιοποιεί χειροτεχνικές δεξιότητες κ.λπ. Ιδιαίτερη αξία έχει εξίσου και ο τομέας που στοχεύει να φτάσει ο μαθητής σε ένα επίπεδο απόκτησης πρακτικών σχολικών γνώσεων π.χ. ανάγνωση - γραφή - αριθμητική. Κατ' αυτόν τον τρόπο ασκείται σε συνήθειες και δεξιότητες, ώστε να μπορεί να αυτοεξυπηρετείται όπως: λήψη τροφής, ένδυση, ατομική υγιεινή. Επίσης, ασκείται σε κοινωνικές δεξιότητες, μαθαίνει να είναι συνεργάσιμος, πειθαρχημένος, αποκτά επαγγελματική συμπεριφορά και με σωστή επίβλεψη και καθοδήγηση, εκτελεί μια εργασία.

Όμως έμφαση δίνεται και στην σωματική υγεία και ευεξία, στην καλλιέργεια συντονισμού των κινήσεων, στην ορθή στάση του σώματος,

στην ατομική ασφάλεια (π.χ. αποφυγή και προστασία από ηλεκτροπληξία, κινδύνους πυρκαγιάς).

Η διδασκαλία είναι εξατομικευμένη και προσαρμοσμένη στις ανάγκες και δυνατότητες των παιδιών. Δεν παρέχονται συνήθεις σχολικές γνώσεις, μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα, αλλά γίνεται εκμάθηση απλής αρίθμησης και αναγνώριση απλών προτάσεων. Περιορίζεται η διδακτέα ύλη στην απόκτηση δεξιοτήτων και συνηθειών χρήσιμων στην καθημερινή ζωή (Πρακτική Αξιοποίηση).

Ο Ι. Παρασκευόπουλος (1979), πέρα των παραπάνω απόψεων, αναφέρεται και σε μια πρόσφατη έρευνα, κατά την οποία η Hudson, παρακολούθησε επί ένα έτος, 29 παράλληλες τάξεις ασκησίμων και κατέγραψε τις καθημερινές δραστηριότητες και εν συνεχεία τις κατέταξε σε δεκαπέντε (15) τομείς:

- ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ (εξάσκηση καθαρής ομιλίας, εκμάθηση στοιχείων ταυτότητας, στοιχειώδης γραφή - ανάγνωση 58%, του χρόνου.
- ΑΣΚΗΣΗ ΑΙΣΘΗΣΕΩΝ : (ομοιότητες - διαφορές, συναρμολόγηση).
- ΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ : (άσκηση μνήμης, εκτέλεση απλών οδηγιών 8,6%).
- ΚΙΝΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ : (αθλοπαιδιές, ελεύθερο παιχνίδι 10%).
- ΠΑΤΡΙΔΟΓΝΩΣΙΑ : 6,8%.
- ΜΟΥΣΙΚΗ 7,7%.
- ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ : (υγιεινές συνθήκες, κανόνες ασφαλείας, 7,6%).
- ΑΥΤΟΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗ: 5,2%.
- ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ: 4,7%.
- ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ: 3,8%.
- ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ: 6,6%.
- ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ: 4,7%.
- ΦΥΣΙΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ: 2,2%.

- ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ: 2%.

Φανερό είναι ότι παραμελούνται όλοι οι σημαντικοί τομείς και ευνοείται μόνο ο τομέας εκμάθησης της γλώσσας. Αυτό συμβαίνει, διότι γονείς και εκπαιδευτικοί, ελάχιστοι εκτιμούν τα πρακτικά μαθήματα και θεωρούν, ότι το παιδί τους εισέρχεται στο σχολείο για να «μάθει γράμματα». Ο συγγραφέας αναφέρει ότι οι διδακτικές μορφές για την αγωγή των ασκησίμων είναι, η κλινική διδασκαλία και η τροποποίηση της συμπεριφοράς.

Η κλινική διδασκαλία, αναφέρεται σε μία συνεχή αξιολόγηση ικανοτήτων και αδυναμιών του μαθητή.

Η τροποποίηση της συμπεριφοράς, αφορά την αποτροπή ή ενίσχυση μιας συμπεριφοράς με αμοιβές ή τιμωρίες. Βασίζεται στην συντελεστική μάθηση του SKINNER. Η φοίτηση διαρκεί ολόκληρο το έτος, με οικογενειακή βοήθεια και πρέπει να εφαρμόζεται σε μικρή ηλικία (4 ετών).

Σήμερα βρίσκει εφαρμογή μια μορφή διδασκαλίας που ονομάζεται «ΜΕΡΙΚΗ ΦΟΙΤΗΣΗ - ΜΕΡΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ». Ο μαθητής φοιτά το πρωί στην τάξη και τις απογευματινές ώρες απασχολείται σε μια εργασία. Έτσι αποκτά πλήθος βιωματικών εμπειριών. Ο συγγραφέας αναφέρεται στον Kirk, ο οποίος καθορίζει ως βασικά στοιχεία του κύκλου αγωγής των ασκησίμων, την ανάγνωση και κατανόηση απλών λέξεων και εκφράσεων, την αριθμητική, την χειροτεχνική εργασία, την γλώσσα, την υγιεινή, τις πρακτικές δεξιότητες π.χ. ραπτική, κοπτική, μαγειρική. Ακόμη σημαντικό μέσο έκφρασης και κοινωνικοποίησης αποτελεί και η μουσική αγωγή. Γίνεται λοιπόν μια προσπάθεια να προσανατολιστεί ο μαθητής σε μια κατεύθυνση ερεθισμάτων ώστε να αξιοποιήσει τις όποιες δυνατότητες και δεξιότητες έχει για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του ευρύτερου περιβάλλοντός του. Έτσι θα βοηθηθεί στην ένταξή του, κοινωνικά και επαγγελματικά. Διότι η βιωματική μάθηση, μέσα από συνεχή άσκηση και επανάληψη είναι ουσιαστικότερη από

την απόκτηση τυπικών σχολικών γνώσεων, που δεν θα γίνουν αντιληπτές, λόγω της ανεπάρκειας του νοητικού τους επιπέδου.

Σύμφωνα με την Νανάκου (1964), το αναλυτικό πρόγραμμα διαρθρώνεται στην σχολική μάθηση, όπου καλλιεργείται ο γλωσσικός μηχανισμός, στην έκφραση της σκέψης στην επαφή με τον συνάνθρωπο. Μέσα από ειδικές ασκήσεις, διδάσκεται η γραφή. Το βίωμα επιτυχίας της γραφής και της γλωσσικής έκφρασης δημιουργεί νέα κίνητρα για επιτυχία. Η μορφή της μάθησης, έχει τον χαρακτήρα παιχνιδιού στα πρώτα στάδια, ώσπου να αρτιωθεί η ψυχοδυναμική τοποθέτηση.

Το αναλυτικό πρόγραμμα διαρθρώνεται σε 4 τομείς:

- ΜΑΘΗΣΗ
- ΜΥΪΚΗ - ΚΙΝΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
- ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑ
- ΨΥΧΟΔΥΝΑΜΙΚΗ

Αρχικά, η μορφή μάθησης έχει το χαρακτήρα παιχνιδιού. «Η αυτενεργός επαφή με την ενεργό συμμετοχή στην αισθητοποίηση των προβλημάτων, που με την μορφή παιχνιδιού, τακτοποιούν τις ασκήσεις με τα βιώματα του παιδιού, εφόσον το περιεχόμενό τους, αντλείται από την άμεση πείρα, των καθημερινών συνδιαλλαγών, δημιουργεί κίνητρα και συνειδητοποιεί την χρησιμότητα του αριθμού, δίνοντας ευρύτερη μορφοπλαστική επίδραση, στην λειτουργία της μάθησης» (NANAKOY, 1964). Η συγγραφέας αναφέρεται και στα Φυσιογνωστικά μαθήματα (Γεωγραφία, Πατριδογνωσία, Φυσιολογία) καθώς και στην χρησιμοποίηση διαφόρων εποπτικών μέσων και οργάνων, για την βιωματική κατάκτηση της φύσης. Στο πρόγραμμα, εντάσσεται επίσης η διδασκαλία των θρησκευτικών, της ωδικής, της ιστορίας, του παραμυθιού. Οι μαθητές ασκούνται σε ρυθμική, θεραπευτική γυμναστική, εργασιοθεραπεία, ελεύθερη συζήτηση, παιχνιδιοθεραπεία, κουκλοθέατρο και ψυχόδραμα. Επίσης προκειμένου να

ψυχαγωγηθούν οι μαθητές γίνονται εκδρομές, επισκέψεις σε μουσεία και ελεύθερη ενασχόληση. Η θεωρητική κατάρτιση είναι ανάλογη των δυνατοτήτων του μαθητή. Τα προγράμματα στοχεύουν στην αφύπνιση των δυνατοτήτων, στην μουσική - κινητική καλλιέργεια, που γίνεται βάση για την επαγγελματική απασχόληση. Κύριος σκοπός, κατά την συγγραφέα, είναι η αποφόρτιση από διάφορους συγκινησιακές καταστάσεις, η γνωριμία με τις συνθήκες του περιβάλλοντος, η εκμάθηση ενός επαγγέλματος για πλήρη κοινωνική αποκατάσταση καθώς και η ανάπτυξη της κοινωνικότητας.

Τα προγράμματα της ειδικής αγωγής αποτελούν μια προστατευτική - παρεμβατική υποβοήθηση και για τη μελλοντική ενήλικη ζωή του ατόμου με ειδικές ανάγκες.

Ο ρόλος του ειδικού παιδαγωγού και των άλλων ειδικοτήτων στην εκπαίδευση του νοητικά υστερούντος ατόμου.

Τα νοητικά υστερούντα άτομα εμφανίζουν ή παρουσιάζουν αυξημένες ανάγκες και απαιτήσεις λόγω της ιδιαίτερης καταστάσεώς τους. Για την ικανοποίηση αυτών των αναγκών των ατόμων αυτών επιστρατεύονται πολλοί ειδικοί επιστήμονες, που με τις γνώσεις τους και την βοήθεια τους προσπαθούν να κάνουν πιο εύκολη τη διαβίωση των παιδιών με νοητική ανεπάρκεια. Οι ειδικοί επιστήμονες που εργάζονται και ασχολούνται με αυτή την ειδική κατηγορία ατόμων με ειδικές ανάγκες είναι: ο ειδικός παιδαγωγός, ο ψυχολόγος, ο λογοθεραπευτής, ο φυσικοθεραπευτής, ο εργοθεραπευτής και τέλος ο σχολίατρος.

Ειδικός Παιδαγωγός

Ο παιδαγωγός είναι ο πιο παλιός και πρώτος επαγγελματίας οδηγός του παιδιού. Έχοντας σπουδάσει τον Κύκλο των Παιδαγωγικών Επιστημών και ύστερα ειδικευόμενος στις ειδικές επιστήμες της θεραπευτικής παιδαγωγικής. Εξοπλισμένος λοιπόν, με γνώσεις επιστημονικές, μπορεί να κατανοήσει τις ιδιαίτερες δυσκολίες που παρουσιάζουν τα νοητικά καθυστερημένα άτομα. Ως ειδικός επιστήμονας είναι ισότιμο μέλος της επιστημονικής ομάδας για την διάγνωση και θεραπεία του παιδιού που παρουσιάζει δυσκολίες μάθησης.

Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τον Καλαντζή (1975), ο ειδικός παιδαγωγός συμπληρώνει την ιατροψυχολογική διάγνωση κυρίως, με την παιδαγωγική έρευνα. Ως δάσκαλος έχει την δυνατότητα να παρακολουθήσει το παιδί κάτω από διαφορετικά ερεθίσματα, σε διαφορετικό τόπο και χρόνο. Έτσι, μπορεί να παρατηρεί το παιδί στην τάξη, στις ατομικές ή ομαδικές εργασίες, στο παιχνίδι και στο εργαστήριο. Με αυτόν τον τρόπο έχει μια σφαιρική άποψη πάνω στις κινητικές, γλωσσικές, αντιληπτικές, πρακτικές ικανότητες και δυνατότητες του παιδιού για εξέλιξη.

Ένας άλλος χώρος που ο ειδικός παιδαγωγός προσφέρει τη βοήθειά του είναι και ο χώρος της θεραπείας του ατόμου με ειδικές ανάγκες. Οι προσπάθειες του εδώ επικεντρώνονται στο να κάνει το «απροσάρμοστο» παιδί, ικανό να ανταπεξέλθει ικανοποιητικά στις απαιτήσεις της καθημερινής ζωής, δηλαδή, να το κάνει ανεξάρτητο και να το βοηθήσει στο δρόμο της προσαρμογής στην κοινωνική πραγματικότητα.

Κατά τον Κυπριωτάκη (1985), ο ειδικός δάσκαλος για να κάνει τη διάγνωση, πρέπει να έχει σχηματίσει κάποια εικόνα για τον μαθητή ή την ομάδα της τάξεως του. Για την διάγνωση, λαμβάνει υπόψη του και τις πληροφορίες που έχει η διαγνωστική ομάδα, ώστε να προσδιοριστούν καλύτερα, οι ανάγκες που παρουσιάζει ο κάθε μαθητής. Ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό κατά τον συγγραφέα, είναι η αντιμετώπιση των μαθητών από

τον ειδικό παιδαγωγό. Είναι γνωστό ότι η στάση του δασκάλου είναι ο καθρέπτης μέσα στον οποίο, ο μαθητής βλέπει την εικόνα του εαυτού του.

Όσον αφορά την εκπαίδευση των νοητικά υστερούντων, πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν κανονικά χωρίς βέβαια να ζητώνται περισσότερα από αυτά που μπορούν να δώσουν. Τα παιδιά αυτά μαθαίνουν αργά και μαθαίνουν λίγα πράγματα, γι' αυτό ο ειδικός παιδαγωγός, πρέπει να έχει υπομονή και ψυχική αντοχή, για να φέρει σε πέρας το έργο του. Δεν είναι λίγες οι φορές που ό,τι κατορθώνει να μάθει το παιδί με νοητική υστέρηση, ύστερα από μεγάλο χρονικό διάστημα μπορεί εύκολα να ξεχαστεί, εάν δεν υπάρχουν οι συνεχείς επαναλήψεις και προσπάθειες από μέρους του παιδαγωγού. Ο παιδαγωγός δεν πρέπει να ξεχνά ότι κάθε διδασκαλία συνδέεται πάντα με την κοινωνική πραγματικότητα του παιδιού. Γι' αυτό ότι μαθαίνεται στα νοητικά υστερούντα άτομα, θα έχει ως γνώμονα την βελτίωση τους και την ανεξαρτητοποίησή τους, ώστε να μπορούν να λειτουργήσουν «ομαλά» στο κοινωνικό σύνολο.

Ένας άλλος ρόλος του ειδικού παιδαγωγού, είναι ο «συνδετικός κρίκος» ανάμεσα στο σχολείο και στην οικογένεια. Όπως είναι γνωστό τα νοητικά υστερούντα άτομα παρουσιάζουν προβλήματα που επηρεάζουν όλα τα μέλη της οικογένειάς τους. Ο παιδαγωγός ερχόμενος σε άμεση επαφή με όλα τα μέλη της οικογένειας, θα έρθει αντιμέτωπος με τα άγχη, της ανησυχίας τους. Προκειμένου να διευκολυνθεί η συνεργασία μεταξύ των γονέων και του παιδαγωγού, ο δεύτερος πρέπει να βρει τρόπους να μειώσει την ένταση και το άγχος που διακατέχει την οικογένεια.

Οι παιδαγωγοί, μπορούν να εξηγήσουν στους γονείς τι πρόκειται να γίνει στην μεταβατική τάξη, τι πρέπει να περιμένουν από το παιδί, ποιο ρυθμό θα ακολουθήσουν ως προς την μάθηση. Η επαφή του ειδικού παιδαγωγού, όπως αναφέρει και ο συγγραφέας παίρνει την μορφή ενημέρωσης για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των θεμάτων που απασχολούν τα μέλη της οικογένειας του παιδιού.

Ψυχολόγος

Το έργο του σχολικού ψυχολόγου συνοψίζεται στους ακόλουθους τομείς:

- Αξιολογεί όλους τους μαθητές του ειδικού σχολείου ή των ειδικών σχολείων στα οποία προσφέρει τις υπηρεσίες του δύο τουλάχιστον φορές το έτος και εκτάκτως όταν απαιτείται, χρησιμοποιώντας διάφορα ψυχοτεχνικά μέσα και μεθόδους.
- Συνεργάζεται στενά με το σύλλογο προσωπικού του σχολείου και καθορίζουν από κοινού τους τρόπους και τα ειδικότερα εκπαιδευτικά προγράμματα για την επιτυχή ψυχοπαιδαγωγική και ψυχοθεραπευτική όπου είναι απαραίτητο αντιμετώπιση των παιδιών, ανάλογα βέβαια με τις ανάγκες και τις δυνατότητες τους.
- Συνεργάζεται με τους σχολικούς συμβούλους και τις ιατροπαιδαγωγικές υπηρεσίες.
- Επίσης συνεργάζεται στενά σε ατομική και συλλογική βάση με τους γονείς, στους οποίους παρέχει κατάλληλες οδηγίες (συμβουλευτική γονέων) για την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών των παιδιών στο σπίτι, τους ενημερώνει και τους διαφωτίζει σε γενικότερα θέματα ειδικής αγωγής και τους συμπεριφέρεται με αγάπη και κατανόηση, παρέχοντας τους κατάλληλη βοήθεια και υποστήριξη.
- Επίσης ενημερώνει συστηματικά τον ατομικό φάκελο κάθε μαθητή και ανταλλάσσει απόψεις και συμπεράσματα για κάθε ατομική περίπτωση με το λοιπό επιστημονικό προσωπικό του σχολείου χωρίς να παραβιάζονται οι σχετικές διατάξεις για το επαγγελματικό απόρρητο (άρθρο 16 του ν. 1143/81).

Λογοθεραπευτής

Μία άλλη ειδικότητα που συμμετέχει στην βελτίωση της κατάστασης του ειδικού ατόμου είναι οι λογοθεραπευτές που βοηθούν στο έργο της αποκατάστασης του ατόμου.

Συγκεκριμένα οι θεραπευτές του λόγου:

- Αξιολογούν με επιστημονικά μέσα και μεθόδους τις ανάγκες κάθε παιδιού για λογοθεραπεία τουλάχιστον δύο φορές το χρόνο και εκτάκτως όταν οι περιστάσεις το απαιτούν.

Για πληρέστερη αξιολόγηση μπορεί να συνεργάζεται με τον ψυχολόγο και τους ειδικούς παιδαγωγούς και ιατρούς όταν απαιτείται.

- Καταρτίζει το ειδικό πρόγραμμα θεραπείας για κάθε παιδί, ανάλογα με τις ανάγκες καθενός και σε συνδυασμό με το λοιπό διδακτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα για κάθε σχολείο.
- Συνεργάζεται και ενημερώνει υπεύθυνα τους εκπαιδευτικούς του σχολείου, καθώς και τους άλλους συνεργάτες του όταν χρειάζεται και ιδιαίτερα τους γονείς προκειμένου να επιτύχει τον απαιτούμενο συντονισμό σχετικών ενεργειών σχολείου και οικογένειας.
- Ασκεί το έργο του σε ιδιαίτερο χώρο, με σύγχρονα μέσα και εξοπλισμένα και όταν υπάρχει σχετική σκοπιμότητα μέσα στην τάξη σε συνεργασία με τον υπεύθυνο εκπαιδευτικό.
- Ενημερώνει συστηματικά τον ατομικό φάκελο κάθε μαθητή, τηρώντας το επαγγελματικό απόρρητο.
- Μετέχει σε κάθε επιστημονική - εκπαιδευτική και πολιτιστική δραστηριότητα του σχολείου.

Φυσικοθεραπευτής

Σημαντική ειδικότητα που βρίσκει απασχόληση στο χώρο της ειδικής αγωγής αποτελεί και αυτή του φυσικοθεραπευτή.

Συγκεκριμένα ο φυσικοθεραπευτής:

- Αξιολογεί τα παιδιά ως προς τις ανάγκες φυσικοθεραπείας που έχουν ατομικά, συνεργαζόμενος πάντοτε με την ιατροπαιδαγωγική υπηρεσία και ιδιαίτερα τον φυσίατρο και τον ορθοπεδικό.
- Συνεργάζεται στενά με τον εκπαιδευτικό και το λοιπό επιστημονικό προσωπικό του σχολείου και καταρτίζει το πρόγραμμα φυσικοθεραπείας για κάθε παιδί, στο πλαίσιο του ωρολογίου προγράμματος του σχολείου.
- Κύριο έργο του φυσικοθεραπευτή είναι η θεραπεία του σώματος ή μελών αυτού, για την απόκτηση ή αποκατάσταση σωστής κινητικότητας. Προς τούτο χρησιμοποιεί ειδικές μεθόδους και μέσα.

Εργοθεραπευτής

Ο εργοθεραπευτής μπορεί να διαδραματίσει οργανικό ρόλο στην ενσωμάτωση και προσαρμογή των μειονεκτούντων παιδιών στην τάξη. Η συμβολή του στην διαδικασία αξιολόγησης και τοποθέτησης του μαθητή με ειδικές ανάγκες στην τάξη, κρίνεται απαραίτητη ως αναπόσπαστο τμήμα της ευρύτερης αξιολόγησης από την διεπιστημονική ομάδα. Οι εργασιοθεραπευτές μπορούν να ασκήσουν σημαντικό ρόλο στην πρώιμη διάγνωση και τα προσχολικά προγράμματα, στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όσο και σε θέσεις με εποπτικό και συμβουλευτικό ρόλο.

Ο εργασιοθεραπευτής συλλέγει στοιχεία για:

- την κινητική λειτουργικότητα
- την αισθησιοκινητική αντιληπτικότητα
- τις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής.
- τις κοινωνικές δεξιότητες.

Σύμφωνα με την Λίνα Κωστάκη (1993), στόχος της εργοθεραπείας είναι η καλλιέργεια δυνατοτήτων και ικανοτήτων και η κοινωνική εκπαίδευση, που θα τους δώσει αυτοπεποίθηση για να ενταχθούν σε ένα περιβάλλον. Η θεραπεία είναι μακρόχρονη. Στόχος του εργοθεραπευτή είναι η εκπαίδευση

του ανάπηρου παιδιού στην αυτονομία, στην αυτοεξυπηρέτηση και τέλος στην κοινωνικοποίησή του.

Σημαντικό μέρος της εργασίας είναι η συνεργασία με τους γονείς του παιδιού, η καθοδήγηση και η στήριξη τους στο δύσκολο έργο που έχουν να επιτελέσουν. Στον τομέα της ειδικής αγωγής δεν υπάρχουν όρια μεταξύ των ειδικοτήτων του ειδικού παιδαγωγού και του εργοθεραπευτή, οι διαφορές που υφίστανται αφορούν στον διαφορετικό τρόπο προσέγγισης, του παιδιού, στα διαφορετικά θεραπευτικά μέσα, που χρησιμοποιεί ο καθένας.

Σχολίατρος

Ο σχολίατρος είναι εκείνος που θα δώσει στον παιδαγωγό πληροφορίες για την φυσική ανάπτυξη του παιδιού και διάφορες ατομικές ή γενικές, της ηλικίας του ασθένειες.

Όλες οι παραπάνω ειδικότητες θεωρούνται πολύ σημαντικές, για την στελέχωση της ειδικής αγωγής και συμβάλλουν όλες μαζί με το έργο τους στην αποκατάσταση του ατόμου με νοητική υστέρηση.

Νομοθεσία

A. Νομοθεσία περί ειδικής εκπαίδευσης και αγωγής νοητικά υστερούντων ατόμων

Βάσει του Δελτίου Πληροφοριών της ειδικής αγωγής (1986), ισχύουν οι παρακάτω νόμοι για τα άτομα με ειδικές ανάγκες:

1. «Περί μετεκπαιδύσεως, του εκπαιδευτικού προσωπικού δημοτικής εκπαίδευσης και αναδιοργάνωσης του Διδασκαλείου Δημοτικής Εκπαίδευσης» (Ν.Δ. 1222/72 στο ΦΕΚ 153/31.8.72 τ.Α).
2. «Περί της παρά τω Μαρασλείω Διδασκαλείω Δημοτικής μετεκπαίδευσης, στην ειδική αγωγή». (Ν. 227/75 στο ΦΕΚ 273/4.12.75).
3. «Περί επαγγελματικής αποκατάστασης αναπήρων και εν γένει ατόμων μειωμένων ικανοτήτων». (Ν. 963/79 στο ΦΕΚ 202/1979 τ. Α).
4. «Περί ειδικής αγωγής, ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, απασχόλησης και κοινωνικής μέριμνας, των αποκλίσεων εκ του φυσιολογικού ατόμων και άλλων τινών εκπαιδευτικών διατάξεων». άρθρα 17, 20, 22 (Ν. 1643/81 στο ΦΕΚ 80/31.3.81 τ. Α).
5. «Για την επιστημονική - παιδαγωγική καθοδήγηση και την διοίκηση στην Γενική και Μέση Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση και άλλες διατάξεις». (Ν. 1304/82 στο ΦΕΚ 144/7.12.82 τ.Α).
6. «Δομή και Λειτουργία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις». (Ν. 1566/85 στο ΦΕΚ 167/30.9.85 τ.Α).

Ακόμη, σύμφωνα με το «Δελτίο Πληροφοριών ειδικής αγωγής (1986), εφαρμόζονται τα ακόλουθα προεδρικά Διατάγματα:

1. «Ίδρυση Διεύθυνσης Ειδικής Αγωγής στο ΥΠΕΠΘ» (Π.Δ. 147/76 στο ΦΕΚ 56/15.3.76 τ. Α).
2. «Οργάνωση και Λειτουργία των μονάδων ειδικής αγωγής» (Π.Δ. 603/82 στο ΦΕΚ 117/21.9.82 τ.Α).
3. «Κατανομή θέσεων κατά κλάδους και Υπουργεία, αρμόδια για τα εκπαιδευτήρια και λοιπές μονάδες ειδικής αγωγής ή τους σχολικούς ψυχολογικούς σταθμούς». (Π.Δ. 605/82 στο ΦΕΚ 118/21.9.82 τ.Α).
4. «Ίδρυση Σχολής Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (Σ.Ε.Ι.Ε.Ε.)» (Π.Δ. 137/83 στο ΦΕΚ 60/11.5.83 τ. Α).

5. «Συγκρότηση ιατροπαιδαγωγικών διαγνωστικών ομάδων από τον Νομάρχη» (ερμηνευτική εγκύκλιος Στ 5/69 (19.12.83). (Π.Δ. 472/83 στο ΦΕΚ 181/83 τ.Α. (άρθρο 9).
6. «Ορολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα γυμνασίων και λυκείων, ειδικής αγωγής». (Π.Δ. 172/86 στο ΦΕΚ 65 τ.Α 10.5.86).

Επίσης, σύμφωνα με το Δελτίο Πληροφοριών ειδικής αγωγής (1986), έχουν ψηφιστεί οι ακόλουθες αποφάσεις:

1. «Πρόγραμμα μαθημάτων των μετεκπαιδευομένων δασκάλων και νηπιαγωγών στο τμήμα ειδικής αγωγής, του Μαρασλείου Διδασκαλείου Δημοτικής Εκπαίδευσης. (Μ.Δ.Δ.Ε.)». (Υπ. Απόφαση Γ3/103/82 στο ΦΕΚ 276/20.5.82).
2. «Για την δωρεάν μεταφορά, των μαθητών των σχολικών συμβούλων ειδικής αγωγής, όλων των βαθμίδων». (Υπ. Απόφαση 12239/333/8.2.83).
3. «Καθορισμός της έδρας και της περιφέρειας των σχολικών συμβούλων ειδικής αγωγής, και των σχολείων της δικαιοδοσίας τους». (Υπ. Απόφαση Φ 35411/11/Δ1/4875 στο ΦΕΚ 202/20.4.83).
4. «Κριτήρια αναγνώρισης τίτλων σπουδών ειδικής αγωγής, που έγιναν σε σχολές του εξωτερικού». (Υπ. Απόφαση Γ6/90/84 στο ΦΕΚ 159/20.3.1984 τ. Β).

Νόμος 1566/30-9-85: ΦΕΚ 167/30-9-85 τ. Α.

«Δομή και Λειτουργία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης»

Κατά το «Δελτίο Πληροφοριών Ειδικής Αγωγής» (1986) και σύμφωνα με το άρθρο 32, το οποίο αναφέρεται στον σκοπό και την μορφή της ειδικής αγωγής:

παρέχεται ειδική αγωγή και ειδική επαγγελματική εκπαίδευση, μέσω της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στα άτομα με ειδικές ανάγκες με σκοπό:

- Να αναπτυχθούν και να αξιοποιηθούν αποτελεσματικά όλες οι δυνατότητες και δεξιότητες που διαθέτουν.

Γίνεται προσπάθεια να επιτευχθούν τα παραπάνω με

- εφαρμογή ειδικών εκπαιδευτικών, κοινωνικών, επιστημονικών, μέτρων και προγραμμάτων.

Σύμφωνα με το «Δελτίο Πληροφοριών Ειδικής Αγωγής (1986), με βάση τα Προεδρικά Διατάγματα της ισχύουσας νομοθεσίας, ρυθμίζοντας θέματα που αφορούν:

- Τον τρόπο ένταξης των ατόμων με ειδικές ανάγκες σε κανονικά σχολεία και την επιλογή κατάταξης τους στον κατάλληλο τύπο του ειδικού σχολείου.
- Τον ελάχιστο αριθμό μαθητών που απαιτείται προκειμένου να ιδρυθεί ειδικό σχολείο.
- Την εσωτερική διάρθρωση κατά βαθμίδες και τάξεις, την οργανικότητα του εκπαιδευτικού προσωπικού και τον αριθμό μαθητών ανά τάξη.
- Ρυθμίζει θέματα περί εγγράφων μετεγγραφών και κατατάξεων των ειδικών παιδιών σε ειδικές τάξεις, την αξιολόγηση, προαγωγή και απόλυση τους.

Ακόμη, ρυθμίζονται θέματα που αφορούν την σύσταση, συγκρότηση, σύνθεση των συλλογικών οργάνων, ώστε να συντονίζεται η λειτουργία των επιμέρους τομέων όπως: της ειδικής αγωγής, της κοινωνικής μέριμνας, της ιατρικής βοήθειας, της διαχείρισης των δαπανών και της ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης. Ρυθμίζονται τέλος θέματα που αφορούν την συγκρότηση των συλλόγων γονέων, παιδιών με ειδικές ανάγκες. (Νόμος 1566/30-9-85 στο ΦΕΚ 167/30-9-85 τ. Α).

Στο άρθρο 33, σύμφωνα με «Δελτίο Πληροφοριών Ειδικής αγωγής» (1986), αναφέρονται θέματα που αφορούν την ιατροδιαγνωστική εξέταση, την φοίτηση, τα προγράμματα και τα μέσα ειδικής αγωγής. Βάσει των διατάξεων του άρθρου 33, οι περιφερειακές υπηρεσίες του υπουργείου υγείας και πρόνοιας και κοινωνικών ασφαλίσεων, έχουν αρμοδιότητες, να διαπιστώσουν το είδος και τον βαθμό της ειδικής ανάγκης του μαθητή και να εισηγηθούν την διαγνωστική εξέταση, την εγγραφή, κατάταξη και φοίτηση του μαθητή σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής και επαγγελματικής εκπαίδευσης. Επίσης παρέχουν συμβουλές και πληροφορίες σε εκπαιδευτικούς και γονείς.

Σύμφωνα με το άρθρο 33, με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων μπορεί να γίνει υποχρεωτική η φοίτηση ατόμων με ειδικές ανάγκες, σε ειδικά σχολεία, από το 3^ο έτος μέχρι το 18^ο έτος της ηλικίας τους, για την ειδική αγωγή και από το 14^ο έτος έως το 20^ο έτος, για την ειδική επαγγελματική εκπαίδευση. Εφαρμόζονται ειδικά προγράμματα με βάση το είδος και το βαθμό της ανάγκης, τις δυνατότητες εκπαίδευσης και ένταξης στην παραγωγική διαδικασία, καθώς και το βαθμό αλληλοαποδοχής του κοινωνικού συνόλου, αφού πρώτα ληφθούν υπόψη και οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

Τέλος, ορίζονται με το άρθρο 33 τα διδακτικά μαθήματα, τα ωρολόγια - αναλυτικά προγράμματα και τα μέσα διδασκαλίας που παρέχονται δωρεάν από το κράτος.

Στο άρθρο 34, του ν. 1566/85, αναφέρεται ότι ο αποκλειστικός φορέας της ειδικής αγωγής είναι το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Η σχολική ειδική αγωγή, ευθύνεται για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη της ειδικής αγωγής και ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης. Ευθύνεται λοιπόν για την διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής, για τον προγραμματισμό και τον σχεδιασμό της. Ασκεί ακόμη, έλεγχο στον τρόπο εφαρμογής των προγραμμάτων.

Ειδικότερα με το άρθρο 34 ρυθμίζονται θέματα που αφορούν την μετατροπή της ειδικής αγωγής και ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, καθώς και την πρόσληψη του προσωπικού ή την εξαγορά ιδιωτικής περιουσίας για μετατροπή σε δημόσια.

Στο άρθρο 35, του ν. 1566/85, γίνεται αναφορά περί του προσωπικού, που ασχολείται στην ειδική αγωγή και περί των θέσεων που απασχολούνται:

Το ειδικό προσωπικό αποτελείται από τους εξής κλάδους:

κλάδος	AT19	Θεραπευτών του λόγου	Θέσεις	10
κλάδος	AT20	Επαγγελματικών συμβούλων	>>	1
κλάδος	AT21	Ψυχολόγων	>>	50
κλάδος	AP2	Επιμελητών	>>	40
κλάδος	AP3	Θεραπευτών του λόγου	>>	10
κλάδος	AP4	Επαγγελματικών συμβούλων	>>	1
κλάδος	AP5	Φυσικοθεραπευτών	>>	15
κλάδος	AP6	Εργασιοθεραπευτών	>>	15
κλάδος	AP7	Κοινωνικών λειτουργών	>>	60
			Σύνολο θέσεων	202

Οι θέσεις τους είναι κατά κλάδο οργανικά ενιαίες. Ισχύουν οι ίδιες διατάξεις που εφαρμόζονται στο εκπαιδευτικό προσωπικό ιδιωτικών σχολείων μονάδων, της ειδικής αγωγής και επαγγελματικής κατάρτισης. Στο προσωπικό που υπηρετεί στις σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής και ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, καταβάλλεται κατά μήνα και για όλο το έτος επίδομα για δυσμενείς συνθήκες εργασίας, ίσο με το 30% των μηνιαίων αποδοχών, του κατώτερου μισθολογικού κλιμακίου του εισαγωγικού βαθμού κάθε κλάδου.

Κατά το άρθρο 35 του Ν. 1566/85, οι κοινωνικοί λειτουργοί, πρέπει να είναι κάτοχοι πτυχίου Κοινωνικής Εργασίας, που έχει αποκτήσει ύστερα

από φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση της ημεδαπής ή ισότιμο της αλλοδαπής.

Στο άρθρο 36 του Ν. 1566/85, αναφέρονται αρμοδιότητες άλλων οργανισμών και υπηρεσιών.

Το Υπουργείο Δικαιοσύνης, ευθύνεται για θέματα σχετικά με την οργάνωση, λειτουργία και ίδρυση, καθώς και εποπτεία των θεραπευτικών καταστημάτων ανηλίκων.

Ο Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.), έχει την ευθύνη για την επαγγελματική αποκατάσταση τον έλεγχο καθώς και την βελτίωση των συνθηκών εργασίας των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, είναι αρμόδιο για θέματα ιατρικής βοήθειας και κοινωνικής μέριμνας των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του Π.Δ. 603/82 (ΦΕΚ 117/21-9-82) και βάση το άρθρο 10:

όσον αφορά τον τρόπο εγγραφής στην (Α') τάξη σε μονάδα ειδικής αγωγής, προσκομίζοντας τα εξής δικαιολογητικά:

- A. Πιστοποιητικό Κοινότητας ή Δήμου, που πιστοποιεί την εγγραφή του παιδιού, στα οικεία μητρώα ή δημοτολόγια:
- B. Το βιβλιάριο υγείας του παιδιού.
- Γ. Έκθεση της ιατροπαιδαγωγικής υπηρεσίας που περιλαμβάνει:
  - i) το βαθμό και το είδος της απόκλισης.
  - ii) το οικογενειακό, κοινωνικό ιστορικό του μαθητή.
  - iii) την γνώμη για την δυνατότητα προσαρμογής στο σχολικό περιβάλλον, πρόβλεψη για την μελλοντική εξέλιξη και για την δυνατότητα να παρακολουθεί το πρόγραμμα του συγκεκριμένου τύπου ειδικού σχολείου.
  - iv) κάθε είδους πληροφόρηση, που μπορεί να αποβεί χρήσιμη για την ειδική αγωγή.

Βάσει του άρθρου 15 του Ν. 1566/85 το οποίο αναφέρεται στις μετεγγραφές μαθητών, επιτρέπεται η μετεγγραφή μαθητή σε άλλα ειδικά σχολεία εάν έχει καταργηθεί ή συγχωνευθεί το σχολείο στο οποίο είναι εγγεγραμμένοι οι μαθητές. Επίσης, εάν συντρέχει λόγος επιδημίας και έχει παραμείνει κλειστό το σχολείο περισσότερο από ένα μήνα. Ακόμη, εάν συντρέχουν λόγοι υγείας σοβαροί του μαθητή ή λόγοι (άλλοι) αλλαγής της κατοικίας. Προηγουμένως όμως πρέπει να δοθεί βεβαίωση από τον Σχολίατρο.

Άλλοι λόγοι που επιτρέπουν την μετεγγραφή του μαθητή είναι η μη προσαρμογή του στο συγκεκριμένο σχολικό περιβάλλον ή η ίδρυση νέου ειδικού σχολείου στην περιφέρεια της μόνιμης κατοικίας του. Σε περίπτωση που η οικογένεια άλλαξε κατοικία δικαιούται μετεγγραφή ο μαθητής και μαζί με τα δικαιολογητικά μετεγγραφής, απαιτείται και υπεύθυνη δήλωση του Ν.Δ. 105/69, από τους γονείς.

Βάσει του Π.Δ. 472/83 (ΦΕΚ 181 τ. Α), που αφορά την «Μεταβίβαση αρμοδιοτήτων του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, τους Νομάρχες». Δίνεται έτσι η δυνατότητα να συγκροτείται διαγνωστική ομάδα με απόφαση του Νομάρχη (άρθρο 9) και σύμφωνα με τις οδηγίες της εγκυκλίου (ΣΤ. 569/19.12.1983). Η διαγνωστική ομάδα αναλαμβάνει να διαγνώσει τα προβλήματα των παιδιών με ειδικές ανάγκες, συντάσσει την προβλεπόμενη από το Π.Δ. 663/82, ιατροπαιδαγωγική έκθεση. Το περιεχόμενο της έκθεσης είναι απαραίτητο βάσει του άρθρου 17 του Ν. 1143/81 για κοινωνικούς, οικογενειακούς, ψυχολογικούς λόγους.

Βάσει των διατάξεων του Π.Δ. 603/82 (ΦΕΚ 117/82) με την ευθύνη των Δ/νσεων και των Γραφείων ειδικής αγωγής, πρόκειται να λειτουργήσουν από το σχολικό έτος '84-'85 ειδικές τάξεις, οι οποίες:

- λειτουργούν μέσα σε κανονικά σχολεία.
- δέχονται μικρό αριθμό μαθητών

- η ίδρυση τους γίνεται με Π.Δ. μετά από πρόταση της αρμόδιας Διεύθυνσης και την σύμφωνη γνώμη του σχολικού συμβούλου της ειδικής αγωγής.

Η πρόταση υποβάλλεται στο Υπουργείο Παιδείας και προϋποθέτει βέβαια την διαπίστωση ότι υπάρχουν σε ένα σχολείο ή σε γειτονικά, παιδιά με ιδιαίτερες μαθησιακές δυσκολίες. Επίσης, προϋποθέτει την ύπαρξη κατάλληλης σχολικής αίθουσας όπου θα στεγασθεί η ειδική τάξη καθώς και την ύπαρξη μετεκπαιδευμένων στην ειδική αγωγή. Υποδεικνύεται ακόμη, το συγκεκριμένο κανονικό σχολείο όπου θα λειτουργήσει η ειδική τάξη.

Αναφορικά με την εγγραφή των μαθητών στην ειδική τάξη θα εγγράφονται στα σχετικά βιβλία του κανονικού σχολείου, με την παρατήρηση ότι «φοιτούν» και στην ειδική τάξη. Το παιδί με ειδικές ανάγκες μπορεί να παρακολουθεί ένα ή και περισσότερα μαθήματα, της ειδικής τάξης, ενώ τις υπόλοιπες ώρες να συνεχίζει την φοίτηση του στην κανονική τάξη.

Στόχος είναι να δημιουργηθούν ομοιογενείς ειδικές τάξεις. Η επιλογή των μαθητών γίνεται με ευθύνη των εκπαιδευτικών, του διευθυντή, του σχολικού συμβούλου της περιφέρειας του σχολείου και πάντα αιτιολογημένα. Τα Γραφεία Εκπαίδευσης, οι Υπεύθυνες Διευθύνσεις και οι Σχολικοί Σύμβουλοι της ειδικής αγωγής ευθύνονται για την κατάλληλη στελέχωση των ειδικών τάξεων με εκπαιδευτικό και λοιπό προσωπικό. Φροντίζουν για την άψογη στέγαση, το κατάλληλο εξοπλισμό, καθώς επίσης και την εξασφάλιση της απρόσκοπτης λειτουργίας τους.

3. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΝΟΗΤΙΚΑ ΥΣΤΕΡΟΥΝΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

Η αποκατάσταση είναι μια διαδικασία που βοηθά το νοητικά υστερούν άτομο, να αξιοποιήσει τις όποιες ικανότητες που διαθέτει και να αναπτύξει καινούργιες.

Στην χώρα -μας τα τελευταία χρόνια άρχισε να γίνεται λόγος για προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και αποκατάστασης των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Τα προγράμματα αυτά αν και άρχισαν σιγά-σιγά να εφαρμόζονται δεν βρήκαν μεγάλη ανταπόκριση μέσα στην ελληνική κοινωνία. Η αρνητική στάση της πολιτείας και οι αξίες που υπηρετούν συχνά «αποκλείουν» τα άτομα που έχουν μια ιδιαιτερότητα ή ιδιάζον πρόβλημα κλείνοντας του τις πόρτες για κοινωνική προσφορά και συμμετοχή. Όμως η επαγγελματική ενασχόληση του ειδικού ατόμου είναι σχεδόν αδύνατη όταν καλείται να εργασθεί στην αγορά εργασίας όπου επικρατεί ο νόμος του ισχυρού ανταγωνισμού. Είναι γνωστό ότι βασικός σκοπός κάθε επιχείρησης είναι η υψηλή παραγωγικότητα με το λιγότερο δυνατό κόστος. Το νοητικά υστερούν άτομο όμως δεν μπορεί να ακολουθήσει τις συνθήκες που επικρατούν στην ελεύθερη αγορά εργασίας ούτε όμως να είναι παραγωγικό, με αποτέλεσμα να παραμένει έξω από το χώρο εργασίας.

Οι πρώτες προσπάθειες για την επαγγελματική αποκατάσταση των αναπήρων άρχισε δειλά το 1979 με τον Ν.903 και συνεχίστηκε το 1980 με τον Ν. 1143/81 «Περί Ειδικής Αγωγής, Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης» και Απασχολήσεως και Κοινωνικής Μέριμνας των αποκλίνοντων εκ του φυσιολογικού ατόμων».

Το 1982 ο Ο.Α.Ε.Δ. αρχίζει κάποια κίνηση ευαισθητοποίησης του κοινού όσον αφορά την επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Αρχικά χρηματοδοτεί προγράμματα με στόχο

την επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση και την κοινωνική ένταξη. Στόχος της επαγγελματικής κατάρτισης είναι η δημιουργία εργατικού προσωπικού προσαρμοσμένο στις ανάγκες της αγοράς εργασίας, καθώς και η ένταξη του στο κοινωνικό σύνολο.

Όμως το νοητικά καθυστερημένο άτομο δυσκολεύεται να αποκατασταθεί επαγγελματικά. Έχει παραμείνει στο περιθώριο και όλη η προσπάθεια έχει σταματήσει στην επαγγελματική εκπαίδευση. Μετά την αποφοίτηση του εκπαιδευμένου παιδιού από το ειδικό σχολείο και τα κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης, η προοπτική για παραπέρα επαγγελματική ενασχόληση δεν υπάρχει. Η επαγγελματική αποκατάσταση εξαρτάται από την ευαισθητοποίηση και ανταπόκριση διαφόρων φορέων ή επαγγελματιών που θα δεχθούν και θα βοηθήσουν τα άτομα αυτά να βγουν στον εργασιακό χώρο αλλά κύρια από τους ίδιους τους γονείς που ξέρουν το πρόβλημα και μπορούν να ανταποκριθούν συμβάλλοντας θετικά και κάνοντας ενέργειες για την επίλυσή του.

Στάδια αποκατάστασης

Σύμφωνα με τον Θεολόγο (1967) διακρίνονται τέσσερα στάδια Αποκατάστασης Αναπήρων: της αξιολόγησης, της κατάρτισης στο επάγγελμα, της εξάσκησης σε αυτό και της αποκατάστασης του. Καθένα από αυτά, έχει ξεχωριστό στόχο, απαιτεί ιδιαίτερες συνθήκες, περιέχει πολλαπλά στοιχεία και μπορεί να οριοθετηθεί από το άλλο.

Σχετικά με το 1^ο στάδιο η Βάγια (1983), αναφέρει ότι η πληροφόρηση, η συγκέντρωση, η εξέταση και η αξιολόγηση των στοιχείων της προσωπικότητας του ατόμου αποτελούν τις πιο βασικές διαδικασίες οι οποίες καθοδηγούν την ομάδα αποκατάστασης του κέντρου για το αν θα

παράσχει βοήθεια στο άτομο με ειδικές ανάγκες και για τον τρόπο, την χάραξη των παρεχόμενων υπηρεσιών, καθώς και την εύρεση των βασικών τομέων, στα οποία θα βασισθεί η διαδικασία της αποκατάστασης του συγκεκριμένου ατόμου που θα σταθμίσει όλες τις πλευρές του και όχι μόνο την ακαταλληλότητα του για εργασία.

Σχετικά με το 2^ο στάδιο ο Alexander (1974), αναφέρει ότι το άτομο με ειδικές ανάγκες καλείται να επιλέξει με βεβαιότητα, το εργασιακό τομέα στον οποίο επιθυμεί να εκπαιδευτεί.

Για την τελική επιλογή του υποστηρίζεται συμβουλευτικά από την ομάδα αποκατάστασης η οποία διατυπώνει γνώμη που βασίζεται στην αξιολόγηση των δεδομένων. Με την έναρξη της κατάρτισης απαραίτητη είναι η υποστηρικτική βοήθεια ώστε να κατανοήσει το άτομο, τα στοιχεία του νέου του ρόλου, να προσαρμοσθεί στις συνθήκες εκπαίδευσης και λειτουργίας της οργάνωσης και να συμμετέχει ενεργά στην ομαδική διαβίωση. Η κατάρτιση πρέπει να προετοιμάζει το άτομο για τις συνθήκες του μετέπειτα εργασιακού του περιβάλλοντος. Σε αυτό το στάδιο, κινητοποιείται και το οικογενειακό περιβάλλον του, με τρόπο που να προωθεί την ανάπτυξη του αλλά και την υποδοχή των νέων συνθηκών διαβίωσης του ανάπηρου μέλους της. Ο ανάπηρος μετέχει στην ζωή της οργάνωσης, δημιουργεί συνεργασίες και φιλικές ή όχι επαφές με άτομα του περίγυρου της οργάνωσης.

Σχετικά με το 3^ο στάδιο, ο Ψαράς (1975), στην μετάφραση του που αφορά την Κοινωνική Ασφάλεια για την Εργατική Εκπαίδευση, αναφέρει ότι υποστηρίζεται και προωθείται η επίτευξη όσο το δυνατόν υψηλότερης και καλύτερης παραγωγής προϊόντων συνήθως στους χώρους εκπαίδευσης σε εργαστήρια προστατευμένης εργασίας ή μονάδες της τοπικής κοινότητας, συμβεβλημένης με το κέντρο:

Τα άτομα στο στάδιο αυτό πρέπει να προετοιμασθεί ψυχολογικά για την επίτευξη της ένταξης του στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και της αποκόλλησης του, από το υποστηρικτικό πλαίσιο της οργάνωσης.

Στην ενεργοποίηση του ατόμου εκτός από το προσωπικό του κέντρου, μετέχουν στο οικογενειακό περιβάλλον και διάφοροι κοινοτικοί παράγοντες των οποίων την δράση η ομάδα αποκατάστασης καλείται να στρέψει υπέρ του αναπήρου ατόμου.

Τέλος, σχετικά με το 4^ο στάδιο, ο Μαλιώσης (1985) αναφέρει ότι το άτομο σε συνεργασία με το μέλος από την ομάδα αποκατάστασης ο οποίος διαθέτει στοιχεία που αφορούν κενές θέσεις εργασίας, είτε της κοινότητας είτε των κρατικών φορέων, συγκεντρώνουν τις προσπάθειες στην εύρεση θέσεως που να συνδυάζει ευκολία στην απόσταση, στον τόπο κατοικίας, στην συγκοινωνία, στο ωράριο και στις δυνατότητες αποδοχής του ατόμου από το εργατικό περιβάλλον, έτσι ώστε να αυξάνονται οι πιθανότητες σταθεροποίησης του αναπήρου στην εργασία και απόδοσης του σαν αυτόνομη οντότητα, επιτυγχάνεται με ευκολία και σε σύντομο χρονικό διάστημα και απαιτεί την συμμετοχή του περιβάλλοντος του κέντρου επαγγελματικής εκπαίδευσης - αποκατάστασης, της οικογένειας του εργοδότη και των κοινωνικών μελών που έρχονται σε άμεση επαφή μαζί του.

Σύμφωνα με την Αρματά - Νταϊλιάνη (1994), οι παράγοντες που επηρεάζουν την επαγγελματική αποκατάσταση του ατόμου και την κάνουν επιτυχή είναι:

α. Η ύπαρξη του άμεσου οικογενειακού περιβάλλοντος, η οποία είναι απαραίτητη. Όταν η οικογένεια το υποστηρίζει το άτομο ψυχολογικά, τότε μπορεί να ανταπεξέλθει ευκολότερα στις δυσκολίες που συναντά. Υπάρχουν ιδρύματα που έχουν αναπτύξει προγράμματα τα οποία περιλαμβάνουν στην όλη διαδικασία αποκατάστασης τους, την οικογένεια του ατόμου με ειδικές ανάγκες.

Εξαρτάται κατά πόσο η ειδικότητα στην οποία έχει εκπαιδευτεί έχει ανταπόκριση στην ζήτηση και στις ανάγκες της αγοράς εργασίας.

Φορείς και Προγράμματα Επαγγελματικής Αποκατάστασης

Τα Κέντρα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης - Κοινωνικής Αποκατάστασης ατόμων με ειδικές ανάγκες, είναι οργανωτικές μονάδες που υλοποιώντας το νόημα του θεσμού της αποκατάστασης, περιλαμβάνουν στην λειτουργία τους υπηρεσίες τεχνικής κατάρτισης, καλλιέργειας και αξιοποίησης των δυνατοτήτων τους. Με άξονα την ατομικότητα του πελάτη έχουν ως στόχο τους την όσο το δυνατόν καλύτερη και πετυχημένη επανεισαγωγή του στο σύνολο. Συγκεκριμένα ένα Κέντρο μπορεί να περιλαμβάνει στους στόχους του την εκπαίδευση, την ενημέρωση του ατόμου, την τοποθέτηση του σε εργασία και την κοινωνική του ένταξη ή μόνο τους δύο πρώτους στόχους. Δεν υπάρχει Κέντρο που να ασχολείται αποκλειστικά με τον επαγγελματικό προσανατολισμό ή την κοινωνική ένταξη. Μπορεί να έχει σαν κύριο σκοπό λειτουργίας μόνο έναν από τους προαναφερθέντες και να διαθέτει δευτερεύουσες υπηρεσίες όπως: Θεραπευτικές - ιατρικές , εκμάθηση συμπεριφοράς, εργοθεραπεία, σχολική μόρφωση, στέγαση σε οικοτροφείο, προστατευτικά εργαστήρια, επαφές με την κοινότητα για διεύρυνση θέσεων εργασίας και αποδοχής τους από αυτήν.

Στην Ελλάδα τα περισσότερα κέντρα έχουν ιδρυθεί μέσα στην προηγούμενη και την τρέχουσα δεκαετία κυρίως από την ιδιωτική πρωτοβουλία ατόμων που είτε για λόγους συγγένειας ή ειδικότητας και ευαισθητοποίησης προέρχονται από περιβάλλον οικείο τους π.χ. σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων μιας κατηγορίας αναπηρίας ή ενός συλλόγου

αναπήρων που φοιτούν σε ένα συγκεκριμένο σχολικό ή νοσηλευτικό ίδρυμα. Άλλα έχουν συσταθεί από ήδη υπάρχοντες κρατικούς φορείς π.χ. Οργανισμούς Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.), Υπουργείο Δικαιοσύνης, Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας κ.λπ. (Ματινοπούλου 1984).

Η χωροταξική κατανομή των Κέντρων δεν είναι ισορροπημένη, όχι τόσο γιατί το 52% βρίσκονται στην πρωτεύουσα, αλλά διότι και τα υπόλοιπα δεν είναι καταμεμημένα ισοδύναμα στο χώρο της επαρχίας. Αυτός ο καταμερισμός δεν ευνοεί την απόφαση ενός ατόμου με ειδικές ανάγκες να επιθυμεί να εκπαιδευτεί σε κάποιο επάγγελμα, μια και επισύρει θέμα μετακίνησης του στον τόπο εκπαίδευσης του, γεγονός που όταν γίνεται μπορεί να δημιουργήσει επιπλέον προβλήματα οικονομικής και ψυχολογικής υφής στον ίδιο και στην οικογένειά του. Ακόμη όταν δεν υπάρχει η παραπάνω δυνατότητα μπορεί να μην παρακολουθήσει τελικά εκπαιδευτική αγωγή βιώνοντας την έλλειψη δυνατότητας πρόσβασης σ' αυτή σαν μια ακόμα απομάκρυνση του από την Κοινότητα (Ψωμόπουλος 1973).

Συγκεκριμένα:

Η ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΓΟΝΕΩΝ & ΚΗΔΕΜΟΝΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ (Π.Ο.Σ.Γ.Κ.Α.Μ.Ε.Α.).

(Μυλλέρου 1 τηλ. 5238961

Από τους Συλλόγους - Σωματείων Γονέων και Κηδεμόνων Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, ιδρύεται το 1982 με την μορφή της Ομοσπονδίας, Δευτεροβάθμια Κοινωνική Συνδικαλιστική Οργάνωση με την Επωνυμία: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΣΥΛΛΟΓΩΝ - ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΙ ΚΗΔΕΜΟΝΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ. Η έδρα της Ομοσπονδίας είναι η Αθήνα και περιφέρεια όλη η Ελλάδα.

Οι σκοποί της Ομοσπονδίας είναι:

1. Η προάσπιση με κάθε νόμιμο μέσο των ηθικών, κοινωνικών και υλικών συμφερόντων των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, των Γονιών και Κηδεμόνων αυτών.
2. Η συνένωση όλων των Συλλόγων - Σωματείων - μελών όλης της χώρας σε ενιαίο νομικό πρόσωπο που εκφράζει τη συλλογική τους βούληση.
3. Η καλύτερη και απρόσκοπτη λειτουργία των ειδικών Βρεφονηπιακών Σταθμών, Ειδικών Νηπιαγωγείων, Ειδικών Σχολείων, Επαγγελματικών Σχολών και άλλων Εκπαιδευτικών Μονάδων, ώστε όλα τα άτομα με ειδικές ανάγκες να μπορούν να εκπαιδεύονται.
4. Η καλύτερη ποιότητα ζωής των ατόμων με ειδικές ανάγκες που φοιτούν στα Ιδρύματα, Οικοτροφεία και σε Μονάδες Επαγγελματικής αποκατάστασης, κοινωνικής ενσωμάτωσης και αλληλοαποδοχής.
5. Η συνεχής προσπάθεια, για την ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην παραγωγική διαδικασία με την ίδρυση προστατευμένων εργαστηρίων για την απασχόληση, εκείνων που δεν δύνανται να ενταχθούν στην ελεύθερη αγορά εργασίας, ώστε όλα τα άτομα με ειδικές ανάγκες να έχουν απασχόληση.
6. Η μέριμνα για ψήφιση νομοθετικών ρυθμίσεων εκπαίδευσης, κέντρων κατάρτισης και επαγγελματικής απασχόλησης, συνταξιοδότησης και ασφάλισης, ίδρυση κέντρων περίθαλψης και φιλοξενίας για βαριές αναπηρίες, ίδρυσης ξενώνων, πρότυπων κατοικιών - μονάδων αυτόνομης διαβίωσης κ.λπ.
7. Η συνεργασία με άλλες οργανώσεις ατόμων με ειδικές ανάγκες στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, ειδικότερα θα επιδιώξει την συνεργασία και συμμετοχή της σε αντίστοιχες οργανώσεις των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και συμμετοχή σε κοινοτικά προγράμματα.
8. Η προσπάθεια για βελτίωση συνθηκών διαβίωσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες και του υφισταμένου θεσμικού πλαισίου στη χώρα μας.

9. Η ανάπτυξη του Ειδικού Αθλητισμού δημιουργώντας Αθλητικό Τμήμα, Συμμετοχή σε αθλητικές επιτροπές όπου αυτές λειτουργούν καθώς και στην Αθλητική Ομοσπονδία Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες.
10. Η απαίτηση για τη συμμετοχή εκπροσώπων της Ομοσπονδίας στα Κέντρα λήψης αποφάσεων που μας αφορούν.
11. Η προσπάθεια για πλήρη και συνεχή εναρμόνιση του Ελληνικού με το Διεθνές θεσμικό πλαίσιο, καθώς επίσης και η πλήρης και συνεχής εναρμόνιση των συνθηκών λειτουργίας των ειδικών κέντρων όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, των δικαιωμάτων ΑΜΕΑ και της διαδικασίας ένταξής τους στην παραγωγή με τα αντίστοιχα προγράμματα Διεθνούς επιπέδου.

Όσον αφορά τώρα τα μέλη της Ομοσπονδίας διακρίνονται: α) Σε τακτικά β) Αρωγά και γ) Επίτιμα.

α) Τακτικά

Τακτικά μέλη μπορούν να γίνουν Σύλλογοι - Σωματεία Γονέων και Κηδεμόνων Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, που υπάρχουν σ' όλη την Ελλάδα ή θα ιδρυθούν στο μέλλον.

β) Αρωγά

Αρωγά μέλη γίνονται με απόφαση του Γενικού Συμβουλίου της Ομοσπονδίας, Νομικά ή Φυσικά πρόσωπα που προσφέρουν ετήσια συνδρομή ίση, τουλάχιστον προς αυτή του τακτικού μέλους και τα οποία επιθυμούν να συνεργασθούν με την Ομοσπονδία για την επιτυχία των σκοπών αυτής.

γ) Επίτιμα

Επίτιμα μέλη μπορούν να ανακηρυχθούν με απόφαση του Γενικού Συμβουλίου Νομικά ή Φυσικά καταξιωμένα πρόσωπα που προσφέρουν ή προσέφεραν τις υπηρεσίες τους για την επίτευξη των σκοπών της Ομοσπονδίας.

Για την πραγματοποίηση των σκοπών της Ομοσπονδίας χρησιμοποιείται κάθε νόμιμο μέσο όπως:

1. Τον συντονισμό των αγώνων των Συλλόγων - Σωματείων - μελών της για τα γενικότερα αιτήματα που διεκδικεί.
2. Την οργάνωση διαλέξεων, ομιλιών, εορτών, εκθέσεων, λαχειοφόρων αγορών, συγκεντρώσεων, εκδρομών, πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων, επιστημονικών συνεδρίων, καθώς και εκδόσεις παντός είδους μορφωτικού και διαφωτιστικού υλικού.
3. Την ενημέρωση των αρμόδιων Κρατικών υπηρεσιών και Ιδιωτικών φορέων σχετικά με τα αιτήματα των ΑΜΕΑ και την επιδίωξη, με κάθε νόμιμο μέσο, της σπίλωσης αυτών.
4. Τη συμπαράσταση στους Συλλόγους - Σωματεία - μέλη της σε θέματα που το απασχολούν.
5. Την στήριξη της ίδρυσης Εργαστηρίων Κατάρτισης και Προστατευομένων Εργαστηρίων των Συλλόγων - Σωματείων - μελών της καθώς επίσης και άλλων μονάδων.
6. Την ενθάρρυνση και τη συμβολή για την δημιουργία Συνεταιριστικών Οργανώσεων από τους Συλλόγους - Σωματεία - μέλη, εφ' όσον θα είναι προς όφελος των ΑΜΕΑ.
7. Με κάθε άλλη νόμιμη εκδήλωση, ενέργεια ή δραστηριότητα που αποβλέπει στην επιτυχία των σκοπών της ΠΟΣΓΚΑΜΕΑ.

Η ΠΟΣΓΚΑΜΕΑ αποτελεί το κύριο όργανο εκπροσώπησης των ατόμων με ειδικές ανάγκες που έχει ως φορείς τους εξής:

1. Το Φιλανθρωπικό Σύλλογο Γονέων - Κηδεμόνων και Φίλων ΑμΕΑ Αποφοίτων του Ιδρύματος «Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ»

Αρχ/που Μακαρίου 76-78, Βύρωνας

τηλ. 7640647

Ο Φιλανθρωπικός Σύλλογος Γονέων - Κηδεμόνων και Φίλων Ατόμων με ειδικές ανάγκες αποφοίτων του ιδρύματος «η Θεοτόκος»

ιδρύθηκε το 1978. Είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα.

Ο Σύλλογος διοικείται από εννεαμελές διοικητικό συμβούλιο που αποτελείται από γονείς νοητικά υστερούντων ατόμων και έχει σαν στόχους την παροχή ειδικής θεραπευτικής αγωγής ή άλλης αναγκαίας αγωγής, τον επαγγελματικό προσανατολισμό, την επαγγελματική κατάρτιση και την κοινωνική ένταξη των ατόμων με νοητική υστέρηση. Με δεδομένους αυτούς τους στόχους ο Σύλλογος ξεκίνησε το 1984 τη λειτουργία του Κέντρου Ειδικής Επαγγελματικής Κατάρτισης «Το Εργαστήρι».

Ο Σύλλογος ασκεί την εποπτεία της λειτουργίας του Κέντρου και έχει επωμισθεί την οργάνωση πολυποικίλων εκδηλώσεων όπως: θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, διοργανώσεις εκθέσεων κ.λπ. με σκοπό την οικονομική υποστήριξη του Κέντρου.

Στο Κέντρο εκπαιδεύονται άτομα με μέση και ελαφρά νοητική υστέρηση τα οποία προέρχονται από όλο το λεκανοπέδιο της Αττικής.

Στο Εργαστήρι λειτουργούν τα εξής τμήματα:

i) Δύο τμήματα προκατάρτισης που έχουν σαν στόχο την διατήρηση των αποκτημένων γνώσεων, την ανάπτυξη δεξιοτήτων ζωής, την προετοιμασία για κατάρτιση, την ευαισθητοποίηση στους ρυθμούς εργασίας κ.λπ.

ii) Τέσσερα τμήματα επαγγελματικής Κατάρτισης: κοπτικής - ραπτικής, βιοτεχνικό, βοηθών τραπεζοκόμων - καθαριστών.

Εκτός από τα συγκεκριμένα εργαστήρια από το 1989 λειτουργεί μια άτυπη παραγωγική μονάδα στις ειδικότητες υφαντικής - ταπητουργίας, κεραμικής και κοπτικής ραπτικής όπου απασχολούνται άτομα που έχουν ολοκληρώσει την κατάρτιση τους στα αντίστοιχα εκπαιδευτικά εργαστήρια.

Επίσης πραγματοποιείται μια φορά την εβδομάδα τετράωρο απογευματινό ψυχαγωγικό πρόγραμμα που περιλαμβάνει προγράμματα μαγειρικής, μουσικής, χορού, γυμναστικής, παρακολούθηση θεατρικών

παραστάσεων. Στο ίδιο πλαίσιο διοργανώνονται εκδρομές και εκδηλώσεις, συμμετοχή των παιδιών σε κατασκηνώσεις κ.ά.

Μέσα στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας HORIZON - άξονας Απασχόληση το Κέντρο συμμετείχε μαζί με τους Έλληνες εταίρους, στη δημιουργία του προγράμματος «Δήμητρα» και έχει υλοποιήσει τις ακόλουθες ενέργειες:

- i) Συμμετοχή στη δημιουργία Δικτύου Πληροφόρησης.
- ii) Εκπαίδευση εκπαιδευτών στο Κοινωνικό Management
- iii) Συνέχιση της λειτουργίας των προστατευμένων εργαστηρίων κεραμικής και ταπητουργίας στη βάση της κοινωνικής επιχείρησης.
- iv) Εκπαίδευση στελεχών στην τοποθέτηση και συνοδεία.
- v) Πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση του κοινού.

Απώτερος σκοπός του Κέντρου αποτελεί η δημιουργία των κατάλληλων χώρων κατάρτισης και απασχόλησης καθώς και ξενώνων - φουαγιέ όπου θα διαβιώνουν ή/και θα φιλοξενοούνται άτομα με ειδικές ανάγκες.

2. Κέντρο Επαγγελματικής Αποκατάστασης ΑμΕΑ (ΚΕΑ)

Νάξου 56-58 Πλ. Κολιάτσου

τηλ. 2280109

Το Κέντρο Επαγγελματικής Αποκατάστασης είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρος.

Διοικείται από διοικητικό συμβούλιο το οποίο αποτελείται από γονείς των παιδιών με νοητική υστέρηση, στόχοι του είναι η παροχή επαγγελματικής κατάρτισης και αποκατάστασης μέσω του παραγωγικού προστατευμένου εργαστηρίου καθώς και υποστηρικτικά προγράμματα όπως: ομάδες στήριξης, έκφρασης, κυκλοφοριακής αγωγής, κοινωνικοποίησης, άθλησης, λογοθεραπείας.

Το Κέντρο εποπτεύεται από το υπουργείο υγείας και πρόνοιας και χρηματοδοτείται απ' αυτό και το διοικητικό συμβούλιο.

Συνεργάζεται με φορείς της κοινωνικο-πολιτικής ζωής και διοργανώνει διάφορες εκδηλώσεις και εκθέσεις που σκοπό έχουν την επαφή με την κοινότητα και την οικονομική στήριξη του Κέντρου.

Το Κέντρο δέχεται άτομα με μέση ή ελαφριά νοητική καθυστέρηση που όμως δεν παρουσιάζουν κινητικά ή άλλα ψυχιατρικά προβλήματα.

Στο Κέντρο Επαγγελματικής Αποκατάστασης ατόμων με ειδικές ανάγκες λειτουργούν δύο προγράμματα:

- i) Προκατάρτισης και
- ii) Επαγγελματικής Κατάρτισης.

i) Το Πρόγραμμα Προκατάρτισης έχει ως στόχους του την κοινωνικοποίηση του ατόμου μαθαίνοντας του πως να αυτοεξυπηρετείται και να λειτουργεί μέσα στην κοινότητα και την ευρύτερη κοινωνία. Ακόμη στην Προκατάρτιση πραγματοποιείται ο διαχωρισμός των ατόμων ανάλογα με τις κλίσεις, δεξιότητες και επιθυμίες και έτσι γίνεται ο προεπαγγελματικός και επαγγελματικός προσανατολισμός των νοητικά υστερούντων ατόμων.

ii) Στο πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης λειτουργούν τα εξής τμήματα: Μεταξοτυπίας, Κομπιούτερ, διαφημιστικής μακέτας, αναπαλαίωσης εικόνων, αγιογραφίας και κηροπλαστικής.

Λειτουργεί στο Κέντρο μια άτυπη παραγωγική μονάδα στις ειδικότητες: μεταξοτυπίας και διαφημιστικής μακέτας όπου συνεργάζεται με ιδιωτικό φορέα και τον εφοδιάζει με το απαραίτητο έντυπο υλικό.

Ένας από τους μελλοντικούς στόχους του Κέντρου Επαγγελματικής Αποκατάστασης είναι η έρευνα αγοράς εργασίας και η τοποθέτηση των ατόμων στην ελεύθερη αγορά εργασίας.

Επίσης η συνεργασία με παρεμφερείς φορείς για τη δημιουργία Συνεταιριστικών Παραγωγικών Μονάδων και τέλος η λειτουργία ενός ξενώνα αυτόνομης διαβίωσης για τα άτομα με νοητική υστέρηση.

3. Πανελλήνια Ένωση Γονέων - Κηδεμόνων Ατόμων Παιδιών - Νοητική Υστέρηση (Π.Ε.Γ.Κ.Α.Π. - Ν.Υ.)

Κ.Ε.Ε.Α. Χαλανδρίου: Λεωφ. Πεντέλης 92, Χαλάνδρι
τηλ. 6814125

Κ.Ε.Ε.Α. Άνοιξης: Σταμάτας 31, Άοιξη Αττικής
τηλ. 6216588 - 7

Η ΠΕΓΚΑΠ-ΝΥ είναι Ελληνικός Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων νοητικά υστερούντων ατόμων. Είναι Νομικό πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου - Μη Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα και διοικείται από 7μελές Διοικητικό Συμβούλιο που εκλέγεται από την Γενική Συνέλευση με Ζετή Θητεία.

Σαν βασικό στόχο έχει την αντιμετώπιση των προβλημάτων των νοητικά υστερούντων ατόμων, ανεξαρτήτως γένους και ηλικίας.

Πιο συγκεκριμένα:

Το 1963, η ΠΕΓΚΑΠ-ΝΥ ίδρυσε το Κέντρο Θεραπευτικής Αγωγής «ΣΤΟΥΠΑΘΕΙΟ» σε συνεργασία με το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής. Η συνεργασία αυτή διατηρήθηκε μέχρι το 1976.

Το 1979 ίδρυσε το πρώτο Εργαστήριο Επαγγελματικής Κατάρτισης και Απασχόλησης νοητικά μειονεκτούντων ατόμων ηλικίας από 18 ετών και άνω.

Από το 1981 άρχισε να εκτελεί στη μονάδα αυτή Προγράμματα Επαγγελματικής Κατάρτισης χρηματοδοτούμενα από το Ελληνικό Δημόσιο και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.).

Το 1986 ιδρύει και λειτουργεί νέο Κέντρο Κατάρτισης και Απασχόλησης σε τμήμα του κτιριακού συγκροτήματος του Ο.Α.Ε.Δ.

Από το 1982 αρχίζει τη διαδικασία ανέγερσης Κέντρου Εκπαίδευσης και Εργασίας Αναπήρων στην περιοχή της Κοινότητας Άνοιξη Αττικής.

Το έργο εντάσσεται στον Κανονισμό 815/84 και περιλαμβάνει κτιριακό συγκρότημα και περιβάλλοντα χώρο με εκπαιδευτικό πάρκο, θερμοκήπιο, δενδροκομείο, ελαιώνα, αμπελώνα, λαχανόκηπο, ανθοκομείο.

Το έργο περατώθηκε και λειτουργεί από το Μάιο του 1995. Έχει προγραμματισθεί να παρέχει υπηρεσίες σε 120 άτομα νοητικά μειονεκτούντα και επιπροσθέτως 25 άτομα σε πρόγραμμα αυτόνομης διαβίωσης τους ξενώνες του Κέντρου το οποίο προβλέπεται να λειτουργήσει στο μέλλον.

Οι δραστηριότητες των Κέντρων της ΠΕΓΚΑΠ-ΝΥ συνοψίζονται στους παρακάτω τομείς:

- i) Ειδική Αγωγή
- ii) Επαγγελματικό Προσανατολισμό
- iii) Επαγγελματική Κατάρτιση
- iv) Κοινωνική και Επαγγελματική Αποκατάσταση.

i) Ειδική Αγωγή

Στον τομέα αυτό τα νοητικά υστερούντα άτομα μαθαίνουν βασικά στοιχεία πάνω στη γραφή και ανάγνωση ώστε να μπορούν να εξυπηρετούνται στις άμεσες ανάγκες τους όπως: αριθμός τηλεφώνου τους, ταυτότητας, λεωφορείου κ.ά. Γενικά μια προσπάθεια να ενισχυθούν οι αποκτημένες ήδη γνώσεις και να αποκτηθούν συμπεριφορές αποδεκτές από το κοινωνικό σύνολο.

ii) Επαγγελματικός προσανατολισμός

Ο Επαγγελματικός προσανατολισμός έχει ως στόχο την γνωριμία του ατόμου με τη φύση κάθε επαγγέλματος όπως του ξυλουργού, του κηπουρού κ.ά., γνώσεις, που αργότερα στα επαγγελματικά εργαστήρια θα του είναι χρήσιμες.

Στον τομέα αυτό εφαρμόζεται η «κυκλική μέθοδος» όπου τα άτομα χωρισμένα σε ομάδες 9-10 ατόμων παίρνουν από όλα τα εργαστήρια ώστε να δούμε τις δυνατότητες και δεξιότητες τους και εάν μπορούν να

λειτουργήσουν μέσα σε μια ομάδα. Ύστερα τα τοποθετούμε στα επαγγελματικά εργαστήρια.

iii) Επαγγελματική Κατάρτιση

Αφότου τα άτομα χωριστούν σε ομάδες - τμήματα και τοποθετηθούν στα επαγγελματικά εργαστήρια καταρτίζονται στους ακόλουθους τομείς εργασίας:

Ραπτική - Κοπτική - Μηχνοπλεκτική

Υφαντική

Ελεύθερη Βιομηχανική Εργασία

Μεταξοτυπία

Ξυλουργείο - Επιπλοποιείο

Παραδοσιακή Χειροτεχνία

Θερμοκήπιο.

Με την Επαγγελματική Κατάρτιση τα άτομα μαθαίνουν την τέχνη του επαγγέλματος μέσα από συνεχή απασχόληση στα επαγγελματικά εργαστήρια, ασκούμενοι σε συνθήκες εργασιακές.

iv) Κοινωνική και Επαγγελματική Αποκατάσταση

Στον τομέα αυτό έχουν τεθεί ως στόχοι η δημιουργία ξενώνων αυτόνομης διαβίωσης, η λειτουργία μιας απογευματινής λέσχης - ψυχαγωγίας που θα βρίσκεται στην κοινότητα και θα προϋποθέτει κοινωνική συμμετοχή των ατόμων.

Όσον αφορά την Επαγγελματική Αποκατάσταση των ατόμων με νοητική υστέρηση η προσπάθεια εργασίας τους μέσα στον ελεύθερο χώρο αγοράς είναι αδύνατη και σχεδόν ανύπαρκτη. Στον τομέα αυτό υπάρχουν σχέδια να λειτουργήσουν στο μέλλον Κέντρα ή Μονάδες Προστατευμένης Εργασίας, όπου τα άτομα θα δουλεύουν σύμφωνα με τους δικούς τους ρυθμούς και ειδικές συνθήκες εργασίας αλλά δεν θα βρίσκονται αποκομμένοι από το υπόλοιπο εργατικό προσωπικό.

4. Σύλλογος Γονέων - Κηδεμόνων Νοητικά Καθυστερημένων & Σπαστικών Παιδιών «Ο ΚΑΛΟΣ ΣΑΜΑΡΕΙΤΗΣ»

Αργυρουπόλεως 40, Αργυρούπολη

τηλ. 9910753

Ο σύλλογος δημιουργήθηκε με την πρωτοβουλία του πρωτοπρεσβύτερου Δημήτριου Νάτση και των γονέων που έχουν παιδιά με ειδικά προβλήματα. Άρχισε να λειτουργεί το έτος 1978 με σκοπό να εξυπηρετεί παιδιά με εγκεφαλική παράλυση και νοητική υστέρηση. Σήμερα περιλαμβάνει 30 παιδιά διαφόρων ηλικιών και των δύο φύλων κυρίως βαριά περιστατικά, με πολλαπλές αναπηρίες.

Τα έξοδα του Συλλόγου καλύπτονται κατά το μεγαλύτερο ποσοστό από δωρεές φίλων, από διάφορες εκδηλώσεις του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων «Ο ΚΑΛΟΣ ΣΑΜΑΡΕΙΤΗΣ», από τα ασφαλιστικά ταμεία των παιδιών και από τις επιχορηγήσεις του Υπουργείου Υγείας Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.

Στο Σύλλογο λειτουργούν 6 τμήματα θεραπευτικής αγωγής:

1. Τμήμα Φυσικοθεραπείας

Στο τμήμα αυτό, εξειδικευμένος φυσικοθεραπευτής ασχολούνται - σε ατομική βάση θεραπείας - με τη συντήρηση, βελτίωση ή αποκατάσταση των κινητικών προβλημάτων των παιδιών.

2. Τμήμα Φυσικής Αγωγής

Τα παιδιά με τη βοήθεια έμπειρου καθηγητή Φυσικής Αγωγής αξιοποιούν στο μέγιστο τη δυνατότητα, για μια καλή φυσική κατάσταση για δύναμη και ευλυγισία με ειδικές ασκήσεις και γυμναστική μέσα από παιχνίδια.

3. Τμήμα Εργοθεραπείας

Οι θεραπείες στο τμήμα Εργοθεραπείας είναι επίσης ατομικές και έχουν σαν στόχους:

- την ανάπτυξη και ανάδειξη δεξιοτήτων που αφορούν την κινητικότητα των άνω άκρων και του κορμού, τον συντονισμό των κινήσεων, την απόκτηση ισορροπίας και προσανατολισμού και γενικότερα τη βελτίωση και τον έλεγχο της κίνησης.
- την ανάπτυξη των νοητικών λειτουργιών.
- την απόκτηση κοινωνικών έξεων
- την εκπαίδευση πάνω σε δραστηριότητες καθημερινής ζωής.
- την ψυχοκινητική αγωγή.

Παράλληλα, στο τμήμα λειτουργεί Εργαστήριο Χάνδρας, που αποσκοπεί στην ανάπτυξη της εκλεπτυσμένης κινητικότητας των δακτύλων, αλλά και στη δημιουργική απασχόληση των παιδιών.

4. Τμήμα Αυτοεξυπηρέτησης

Στο τμήμα αυτό γίνεται αγωγή στα παιδιά, στο ντύσιμο - γδύσιμο, στην προσωπική υγιεινή, όπως το πλύσιμο των χεριών, του προσώπου και του σώματος. Επίσης γίνεται αγωγή φαγητού και αγωγή ελέγχου των σφιγκτήρων (αγωγή τουαλέτας).

5. Τμήμα Λογοθεραπείας

Στόχος του τμήματος είναι η μέγιστη δυνατή επικοινωνία, με τη βοήθεια εξειδικευμένου λογοθεραπευτή. Σε μικρές ομάδες αλλά και ατομικά τα παιδιά καλλιεργούν τα εκφραστικά τους μέσα σε όλα τα επίπεδα.

6. Παιδαγωγικά Τμήματα

Στα παιδαγωγικά τμήματα, γίνεται προσπάθεια, μέσα από το παιδαγωγικό έργο (δραστηριότητες, μέσα έκφρασης και επικοινωνίας, κ.λπ.), να βελτιωθούν και να αναπτυχθούν οι ικανότητες των παιδιών.

Εκτός όμως από τα τμήματα που λειτουργούν για την εξυπηρέτηση των αναγκών των παιδιών με ειδικές ανάγκες, παρέχονται και υπηρεσίες όπως:

- Ομάδα Ειδικών Επιστημόνων

Η ομάδα αυτή κάνει την πλήρη διαγνωστική εργασία πριν από την εγγραφή των παιδιών και αντιμετωπίζει θεραπευτικά τα προβλήματα που ενδέχεται να παρουσιαστούν σ' αυτά κατά τη διάρκεια του προγράμματος.

- Κοινωνική Εργασία

Το έργο της Κοινωνικής Υπηρεσίας εφαρμόζεται με τη χρησιμοποίηση των μεθόδων Κοινωνικής Εργασίας (ομάδες, περίπτωση, Κοινότητα).

- Παιδοψυχίατρος και Ορθοπαιδικός

Συνεργάζονται μαζί παρακολουθούν τα παιδιά και δίνουν κατευθύνσεις για τη θεραπευτική αγωγή.

Στόχος του Συλλόγου είναι μέσα από μια ποικιλία προγραμμάτων, να βελτιωθεί η κινητική κατάσταση των παιδιών, ν' αναπτυχθούν κατά το μέγιστο δυνατόν οι πνευματικές τους ικανότητες ώστε να γίνει ομαλότερη η ένταξη και η αποδοχή τους μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

5. Σωματείο Γονέων - Κηδεμόνων και Φίλων

ΑμΕΑ «ΕΡΜΗΣ»

Ιπποκράτους 22, 167 77 Ελληνικό,

τηλ. 99.25.501, 99.52.468

Ο «Ερμής» είναι Σωματείο Κηδεμόνων και Φίλων Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες. Είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, αναγνωρισμένο ως Ειδικώς Φιλανθρωπικό Σωματείο (Υπ. Απόφαση 6193/17.1.97 - ΦΕΚ 16).

Σκοπός του Σωματείου είναι η παροχή κάθε δυνατής βοήθειας για την θεραπεία, εκπαίδευση, κοινωνική και επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Ένας άλλος στόχος είναι η ενίσχυση, η υποστήριξη, η συνεργασία με τις οικογένειες των ατόμων με ειδικές ανάγκες και γενικότερα με την κοινωνία, ώστε να αντιμετωπίσει τα παρουσιαζόμενα προβλήματα, να ενδυναμώσει και να αναπτύξει τις συνθήκες υπέρ τους. Για

τους παραπάνω λόγους, συνεργάζεται με κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς, με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τους μαζικούς φορείς σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, κύρια για την πρόληψη, πληροφόρηση, ευαισθητοποίηση του κοινού, θεραπεία, εκπαίδευση και απασχόληση των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Πιο συγκεκριμένα:

Ο «Ερμής» λειτουργεί Κέντρο Εκπαίδευσης και Λειτουργικής Αποκατάστασης όπου εξυπηρετεί παιδιά με νοητική υστέρηση με ή χωρίς κινητικές δυσκολίες 4-4 χρόνων.

Στόχος του Κέντρου Εκπαίδευσης και Λειτουργικής Αποκατάστασης είναι η υλοποίηση μεθόδων ικανών να τοποθετήσουν το άτομο με νοητική υστέρηση στο επικοινωνιακό σύστημα, έτσι ώστε οι αποκτούμενες δεξιότητες και δυνατότητες επικοινωνίας να του εξασφαλίσουν την κατά το δυνατό ενσωμάτωση του, στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την ποικιλία των προγραμμάτων που η θεραπευτική ομάδα εφαρμόζει άμεσα προσανατολισμένα στην αυτονόμηση και επικοινωνία.

Παράλληλα στο Κέντρο Εκπαίδευσης και Λειτουργικής Αποκατάστασης υλοποιούνται μια σειρά συνοδευτικών προγραμμάτων όπως: λογοθεραπεία, φυσικοθεραπεία, χαλάρωση, ειδική αγωγή, εργοθεραπεία, κυκλοφοριακή αγωγή, κολύμβηση, στίβος, θεατρική έκφραση, δημιουργική απασχόληση, ψυχαγωγία και οργάνωση διακοπών μακριά από την οικογένεια, προγράμματα που υποστηρίζουν και ολοκληρώνουν αποτελεσματικά την όλη εκπαίδευση.

Επίσης ο «Ερμής» από το 1994 δημιούργησε μια νέα, πρότυπη και μοναδική υπηρεσία στην Ελλάδα: την Υπηρεσία Πολυδιάστατης Συνοδείας «ΙΡΙΣ ΠΟΛ.Υ.Σ.» για εφήβους και ενήλικες με νοητική υστέρηση. Αυτός ο τύπος υπηρεσίας είναι ο καρπός μιας μακράς και ενδιαφέρουσας εκπαίδευσης που πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με το Ι.Μ.Ε. AUTAN -

VAL FLEURI της Τουλούζης, το CARAT a.s.b.l. του Βελγίου και την ομάδα του ανοικτού Πανεπιστημίου της Λουβαίνης La Neuve.

Η φιλοσοφία και η πρακτική της υπηρεσίας προσβλέπουν στην ουσιαστική αυτονόμηση του ατόμου με ειδικές ανάγκες και στην ισότιμη συμμετοχή του στην κοινωνιακή και οικονομική ζωή.

Η Υπηρεσία Πολυδιάστατης Συνοδείας δέχεται το άτομο με νοητική υστέρηση, ως άτομο ικανό να ρυθμίσει τη ζωή του σε όλες τις εκφράσεις της, στη βάση των δικών του επιθυμιών και σχεδιασμών, συνεπικουρούμενο από τον ειδικά εκπαιδευμένο συνοδό. Η μέθοδος είναι εξατομικευμένη. Η πρωτοτυπία της και η διαφορά της από τις υπάρχουσες κλασσικές υπηρεσίες αφορά στην αρχή του «να υποδεχθούμε και να ακούσουμε το νοητικά υστερούν άτομο». Με βάση αυτή την αρχή γίνεται η οικοδόμηση ενός καθαρά προσωπικού σχεδίου εκπαίδευσης στη βάση ενός ρεαλιστικού συμφωνητικού συνεργασίας μεταξύ συνοδού και εκπαιδευόμενου.

Τέλος, το τμήμα διερεύνησης και προώθησης στην αγορά εργασίας διασφαλίζει την ομαλή πρόσβαση στην απασχόληση, δηλαδή την προετοιμασία, εκπαίδευση, εξειδίκευση, αναζήτηση, τοποθέτηση, διατήρηση και εν γένει υποστήριξη της επαγγελματικής ταυτότητας του ενήλικα με νοητική υστέρηση.

Ο Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.) στην αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες

Ο Ο.Α.Ε.Δ. προσπαθεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες των ειδικών ατόμων εντάσσοντας τους στην παραγωγική διαδικασία βάσει ειδικού προγράμματος που έχει ως στόχο:

- Την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινωνίας για τις ικανότητες και δυνατότητες των αναπήρων.

- Στον ενεργό επαγγελματικό προσανατολισμό
- Στην εξειδικευμένη επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση καθώς επίσης και στην προεπαγγελματική εκπαίδευση κυρίως για τις κατηγορίες των ψυχικά από-θεραπευθέντων και των ατόμων με διανοητική καθυστέρηση.
- Στην τοποθέτηση των αναπήρων σε κατάλληλες θέσεις δουλειάς, σύμφωνα πάντα με τα τυπικά και ουσιαστικά τους προσόντα, τις ανάγκες και τα προβλήματά τους.
- Στην κατάλληλη προσαρμογή των χώρων δουλειάς ώστε οι ανάπηροι να μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις ικανότητες τους και να μεγιστοποιήσουν την αποδοτικότητά τους.
- Όταν δεν είναι δυνατή η κατάρτιση αναπήρων στις Σχολές του Οργανισμού, ο Ο.Α.Ε.Δ. παραπέμπει τα άτομα αυτά σε ειδικά ιδρύματα με τα οποία συνεργάζεται για την επαγγελματική τους κατάρτιση.

Ο Ο.Α.Ε.Δ. ενισχύει την κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση του εργατικού δυναμικού ανεξάρτητα από το φύλο, την ηλικία, την φυσική και ψυχική κατάσταση και έχει συντελέσει δυναμικά στο σωστό προσανατολισμό, κατάρτιση - επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Πιο συγκεκριμένα μπορούμε να αναφέρουμε ότι το 1982 ο Ο.Α.Ε.Δ. ιδρύθηκε το πρώτο γραφείο εργασίας αναπήρων στην Αθήνα και αργότερα το 1983 στη Θεσσαλονίκη, που ύστερα συνεργάστηκαν και με άλλα γραφεία Εργασίας και Υπηρεσίες του Ο.Α.Ε.Δ. σε όλη την Ελλάδα.

Σκοπός των γραφείων αυτών είναι η σωστή ενημέρωση των ενδιαφερομένων για τις δυνατότητες που τους παρέχονται από τα νέα νομοθετικά μέτρα, που συμπληρώνονται συνέχεια με τελικό στόχο την μέριμνα για την σωστή τοποθέτηση ατόμων με ειδικές ανάγκες σε θέσεις εργασίας ή την παραπομπή τους σε εκπαιδευτικές ομάδες.

Ο Ο.Α.Ε.Δ. για την αντιμετώπιση της επαγγελματικής κατάρτισης των αναπήρων έχει αρχίσει μέσα στις δικές του σχολές μαθητείας να δέχεται άτομα με ειδικές ανάγκες, φροντίζοντας να δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις όπως π.χ. σεμινάρια ευαισθητοποίησης εκπαιδευτών, εξάλειψη αρχιτεκτονικών εμποδίων κ.λπ. Η προσπάθεια αυτή ενισχύεται με την δημιουργία του Κέντρου Προεπαγγελματικής Κατάρτισης σε συνεργασία με την Ψυχιατρική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών με σκοπό την επανένταξη των αποθεραπευθέντων ατόμων από ψυχικές διαταραχές διαμέσου της εργοθεραπείας επαγγελματικού προσανατολισμού και απασχόλησης.

Επίσης ο Οργανισμός προωθεί ανάλογη συνεργασία με το Κρατικό Θεραπευτήριο Ψυχικών Παθήσεων Αθηνών και το Κρατικό Ψυχιατρείο Θεσσαλονίκης. Παράλληλα, επιδοτεί το Εθνικό Ίδρυμα Αποκατάστασης Αναπήρων καθώς και το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής στην Αθήνα, ενώ στα προγράμματά του στη Θεσσαλονίκη και Πάτρα φιλοξενεί άτομα με χαμηλό δείκτη νοημοσύνης ή με ψυχολογικά προβλήματα. Συνεργάζεται στον ίδιο τομέα με το σύλλογο γονέων «Θεοτόκος» με το ΠΙΚΠΑ, το Εθνικό Ίδρυμα Προστασίας Κωφαλάλων και με συλλόγους γονέων για την προώθηση παρόμοιων προγραμμάτων.

Στις παραπάνω ομάδες ο Ο.Α.Ε.Δ. δεν εξασφαλίζει μόνο τους οικονομικούς πόρους για την εφαρμογή προγραμμάτων κατάρτισης αλλά με την εμπειρία που έχει σε αυτόν τον τομέα βοηθά στον τρόπο επάνδρωσης των εργαστηρίων και στον τρόπο εκπαίδευσης των διαφόρων ειδικοτήτων όπως π.χ. δακτυλογράφοι, γραφίστες, ξυλουργοί, κοπτοράπτες, αγγειοπλάστες κ.λπ. Επίσης δίδονται εκπαιδευτικά επιδόματα που μπορούν να φθάσουν μέχρι το κατώτερο ημερομίσθιο ανειδίκευτου εργάτη.

Έτσι ο Ο.Α.Ε.Δ. κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την ένταξη των αναπήρων στην παραγωγική διαδικασία.

Επίσης συμμετέχοντας στις Επιτροπές που ασχολούνται με θέματα ατόμων με ειδικές ανάγκες, συμβάλλει οριστικά στην υλοποίηση του στόχου που έχει χαράξει η Κυβερνητική Πολιτική δηλαδή στην κοινωνική ένταξη των αναπήρων.

Για την υλοποίηση αυτού του στόχου ο Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.) καταρτίζει πρόγραμμα Επιχορήγησης Εργοδοτών, πεντακοσίων θέσεων, για πρόσληψη Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες. Η διάρκεια του προγράμματος θα είναι εικοσιτέσσερις μήνες (24), με δέσμευση του εργοδότη ν' απασχολεί το άτομο άλλους έξι (6) μήνες, χωρίς επιχορήγηση.

Το πρώτο τρίμηνο από την πρόσληψη του ατόμου με ειδικές ανάγκες, θα θεωρείται διάστημα προετοιμασίας και προσαρμογής του νεοαπασχολούμενου.

Τη χρονική αυτή περίοδο η επιχείρηση οφείλει, σύμφωνα με το ειδικό διάγραμμα του Ο.Α.Ε.Δ., να ενεργήσει, ώστε ο εργαζόμενος να βοηθηθεί στην προσαρμογή του στο χώρο εργασίας, στην εκμάθηση του αντικειμένου απασχόλησης και στην ομαλή ένταξη του στην παραγωγική διαδικασία.

Το παραπάνω πρόγραμμα θα πλαισιώνεται με υποστηρικτικές ενέργειες προς τα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες που τοποθετούνται στις επιχειρήσεις.

Οι ενέργειες στήριξης - ενθάρρυνσης και συμβουλευτικής θα παρέχονται από εξειδικευμένα στελέχη (κοινωνικοί λειτουργοί ή άλλοι ειδικοί σύμβουλοι), οι οποίοι παράλληλα θα συνεργάζονται και με τους εργοδότες προκειμένου να διαμορφώνονται θετικότερες σχέσεις συνεργασίας και αλληλοαποδοχής στην επιχείρηση και μετά την λήξη του προγράμματος.

Οι Υποστηρικτικές Ενέργειες στις περιπτώσεις όπου δεν είναι δυνατό να παρέχονται από στελέχη των Υπηρεσιών του Ο.Α.Ε.Δ., θα παρέχονται από φορείς με τους οποίους ο Οργανισμός - στο πλαίσιο της γενικής ρύθμισης για τη διαχείριση, προώθηση και εφαρμογή των προγραμμάτων

αποκλεισμού έχει συνάψει εταιρικές σχέσεις, όπως οι ΝΕΛΕ, ΟΤΑ, Κέντρα Κοινωνικής Παρέμβασης των Δήμων ή άλλων Φορέων, Κέντρα Κοινωνικής Πολιτικής, Εκπαιδευτικοί Φορείς (Πανεπιστήμια) κ.λπ.

Τα προγράμματα αυτά αφορούν την επιχορήγηση Ιδιωτικών επιχειρήσεων, επιχειρήσεων Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Κοινής Ωφέλειας, Συνεταιρισμών, Επαγγελματικών Σωματείων και Ενώσεων αυτών, επίσης δύνανται να εντάσσονται στα παραπάνω προγράμματα επιχειρήσεις οι οποίες προσλαμβάνουν άτομα με ειδικές ανάγκες με την διαδικασία της υποχρεωτικής πρόσληψης (άρθρο 2 του Ν. 1648/86).

Στα προγράμματα αυτά υπάγονται εργοδότες για πρόσληψη ατόμων με ειδικές ανάγκες που διανύουν το 16^ο έτος της ηλικίας τους μέχρι και το 65^ο έτος κατά την ημερομηνία πρόσληψής τους. Άτομα που κατά τη διάρκεια του προγράμματος συμπληρώνουν το 65^ο έτος με βάση την ημερομηνία γέννησής τους παραμένουν σ' αυτό.

1. ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ:

α. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ Α. - ΠΛΗΡΟΥΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Για την επιχορήγηση 400 θέσεων πλήρους απασχόλησης, για πρόσληψη Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες.

β. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ Β. - ΜΕΡΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Για την επιχορήγηση 20 θέσεων εργασίας μερικής απασχόλησης, για Άτομα με Ειδικές Ανάγκες που έχουν περιορισμένες δυνατότητες για επαγγελματική απασχόληση λόγω χρόνιας σωματικής ή ψυχικής βλάβης (παρ. του αρθρ. 1 του Ν. 1648/86) για ώρες ίσες με το ήμισυ των ωρών της ημερήσιας υποχρεωτικής απασχόλησης.

γ. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ Γ. - ΟΡΙΣΜΕΝΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

Για την επιχορήγηση 50 θέσεων απασχόλησης από επιχειρήσεις Τοπικής Αυτοδιοίκησης καθώς και από Ξενοδοχειακές - Τουριστικές και άλλες εποχιακές επιχειρήσεις, οι οποίες δύνανται να επιχορηγούνται για

άτομα με ειδικές ανάγκες και στην περίπτωση κατά την οποία τους παρέχουν απασχόληση τουλάχιστον πέντε (5) μηνών.

Στην περίπτωση αυτή ο χρόνος έναρξης της επιχορήγησης θα είναι η ημερομηνία έναρξης της ορισμένου χρόνου σύμβασης και ο χρόνος λήξης, η ημερομηνία λήξης της ορισμένου χρόνου σύμβασης.

2. ΠΟΣΟ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ

Το ποσό της επιχορήγησης για κάθε προσλαμβανόμενο άτομο:

- Για τα προγράμματα Α και Γ.
  - Για τους άνδρες η επιχορήγηση καθορίζεται στις πέντε χιλιάδες δρχ. την ημέρα για τους πρώτους δώδεκα μήνες και τέσσερις χιλιάδες δρχ. την ημέρα για τους υπόλοιπους (12) δώδεκα μήνες, χωρίς καμμία άλλη παροχή από τον Ο.Α.Ε.Δ. (ασφάλεια κ.λπ.).
  - Για τις γυναίκες : η επιχορήγηση είναι πέντε χιλιάδες πεντακόσιες δρχ. την κάθε ημέρα απασχόλησης στους πρώτους δώδεκα μήνες και τέσσερις χιλιάδες πεντακόσιες δρχ. για τους υπόλοιπους δώδεκα μήνες.
- Για το πρόγραμμα το ποσό της επιχορήγησης καθορίζεται στις τρεις χιλιάδες δραχμές την ημέρα για τους εικοσιτέσσερις μήνες.

3. ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ

3α. Η διάρκεια της επιχορήγησης για κάθε προσλαμβανόμενο άτομο ορίζεται σε εικοσιτέσσερις μήνες από την ημέρα της πρόσληψης η οποία πρέπει να γίνεται μετά την ημερομηνία της εγκριτικής απόφασης της αρμόδιας Υπηρεσίας (του Γρ. Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων) του Ο.Α.Ε.Δ. Για το νομό Αττικής και τους νομούς Θεσ/νίκης, Μαγνησίας, Αχαΐας, Ηρακλείου και Λάρισας οι παραπάνω αποφάσεις θα εκδίδονται από τα αντίστοιχα Γραφεία Εργασίας Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων. Η απόφαση πρέπει να εκδίδεται το αργότερο μέσα σε τριάντα ημέρες από την υποβολή της σχετικής αίτησης.

3β. Είναι δυνατή η κατ' εξαίρεση υπαγωγή της επιχείρησης στο πρόγραμμα, εφόσον η πρόσληψη του ΑΜΕΑ έγινε μέσα σε τριάντα εργάσιμες ημέρες, πριν από την ημερομηνία υποβολής της αίτησης για υπαγωγή στο πρόγραμμα.

3γ. Οι αποφάσεις αυτές θα κοινοποιούνται για την καταβολή της επιχορήγησης στις αρμόδιες κατά περιοχή Υπηρεσίες του Ο.Α.Ε.Δ. καθώς και στον εργοδότη.

3δ. Η επιχορήγηση θα υπολογίζεται για κάθε εργάσιμη ημέρα και μέχρι 26 ημέρες κατ' ανώτατο όριο για κάθε μήνα, εφόσον όμως υπάρχουν κάθε μήνα τουλάχιστον δεκαπέντε (15) ημερομίσθια.

3ε. Η επιχείρηση υποχρεούται να απασχολήσει το προσλαμβανόμενο άτομο τριάντα (30) τουλάχιστον μήνες από τους οποίους οι εικοσιτέσσερις (24) πρώτοι μήνες με επιδότηση και οι έξι (6) τελευταίοι χωρίς επιδότηση.

4. ΤΡΙΜΗΝΟ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΓΩΓΗΣ

Το πρώτο τρίμηνο από την πρόσληψη Ατόμου με Ειδικές Ανάγκες θεωρείται διάστημα προετοιμασίας και προσαρμογής του νεοαπασχολούμενου. Στο διάστημα αυτό η επιχείρηση που υπάγεται στο πρόγραμμα υποχρεούται να ορίσει άτομο το οποίο θα έχει την ευθύνη να εκπαιδεύσει και να προετοιμάσει τον εργαζόμενο στο αντικείμενο απασχόλησης του, ώστε να ενταχθεί ομαλά στην παραγωγική διαδικασία.

Η αποζημίωση της επιχείρησης για το διάστημα προετοιμασίας και προσαρμογής του ατόμου, θα ανέρχεται στο ποσό των εκατόν πενήντα χιλιάδων (150.000) δραχμών, το οποίο θα καταβάλλεται μετά από έλεγχο και εισηγητική έκθεση του αρμόδιου υπαλλήλου του Ο.Α.Ε.Δ. εντός τεσσάρων (4) μηνών από την υλοποίηση της ενέργειας. Σημειώνεται ότι κατά τους τρεις αυτούς μήνες καταβάλλεται στην επιχείρηση και η κανονική ημερήσια επιδότηση.

Εάν στα παραπάνω προγράμματα υπαχθεί επιχείρηση για ΑΜΕΑ που το απασχόλησε στο παρελθόν, δεν δικαιούται το επίδομα προετοιμασίας και προσαρμογής.

5. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΡΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Εάν στη διάρκεια του πρώτου δωδεκαμήνου του προγράμματος το άτομο μερικής απασχόλησης, έχει θετική προσαρμογή στον εργασιακό χώρο είναι δυνατή η μετατροπή του προγράμματος, από μειωμένη σε πλήρη απασχόληση και για το υπόλοιπο διάστημα μέχρι τη λήξη του προγράμματος.

Η τροποποίηση θα γίνεται μετά από αίτηση της επιχείρησης και θα εκδίδεται εγκριτική απόφαση υπαγωγής.

Το ποσό της επιχορήγησης θα είναι το αντίστοιχο του προγράμματος του οποίου πληρεί τις προϋποθέσεις να υπαχθεί.

6. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΥΠΑΓΩΓΗΣ

Απαραίτητες προϋποθέσεις για την υπαγωγή στα προγράμματα αυτά είναι:

- α. Τα άτομα που θα προσληφθούν να έχουν υπαχθεί στις διατάξεις του Ν. 1648/86.
- β. Να έχουν την Ελληνική Υπηκοότητα ή την Υπηκοότητα κράτους - μέλους της Ε.Ε. ή να είναι Έλληνες Ομογενείς που έχουν έλθει από την αλλοδαπή ή να εμπίπτουν στο άρθρο 11 του ΚΑΝ/ΕΟΚ/1612/68.
- γ. Να μην έχουν απολύσει άτομο με ειδικές ανάγκες κατά την διάρκεια των τριών (3) μηνών που προηγούνται της ημερομηνίας υποβολής της σχετικής αίτησης στην αρμόδια υπηρεσία του Ο.Α.Ε.Δ. Η απόλυση άλλου εργαζομένου πλην ΑΜΕΑ δεν δεσμεύει την υπαγωγή της επιχείρησης στο πρόγραμμα.

Παρέχεται η ευχέρεια να υπαχθούν στα προγράμματα και εργοδότες που κατά την περίοδο αυτή των τριών (3) μηνών απέλυσαν μεν άτομο με ειδικές ανάγκες, αλλά το αντικατέστησαν με άλλο ΑΜΕΑ. Επίσης και σε εκείνους που δεν αντικατέστησαν τα άτομα με ειδικές ανάγκες που απολύθηκαν κατά την κρίσιμη περίοδο των τριών μηνών, επειδή έληξε η σύμβαση εργασίας τους ή στρατεύθηκαν ή συνταξιοδοτήθηκαν.

Στις περιπτώσεις αυτές η επιχείρηση πρέπει κατά την ημέρα υποβολής των δικαιολογητικών να καταθέσει και τα ανάλογα δικαιολογητικά (στράτευσης, συνταξιοδότησης κ.τ.λ.).

δ. Να απασχοληθούν τα άτομα που θα προσληφθούν σε αντικείμενο ίδιο ή παραπλήσιο της ειδικότητάς τους.

ε. Σε περιπτώσεις απόλυσης ατόμου πριν από τη λήξη των τριάντα (30) μηνών η επιχείρηση είναι υποχρεωμένη να το αντικαταστήσει με άλλο άτομο ΑΜΕΑ προστατευμένο του Ν. 1648/86 το αργότερο μέσα σε σαράντα πέντε (45) εργάσιμες ημέρες από την απόλυση. Στην περίπτωση αυτή η επιχορήγηση θα συνεχιστεί από την ημερομηνία της αντικατάστασης του απολυθέντος και μέχρι τη λήξη του προγράμματος.

Στην αντίθετη περίπτωση η επιχείρηση είναι υποχρεωμένη να επιστρέψει το μισό της επιχορήγησης που της καταβλήθηκε μέχρι την ημέρα της απόλυσης του ατόμου αυτού.

Εξαιρείται της υποχρέωσης αυτής η επιχείρηση που δεν εξευρίσκει άλλο άτομο με ειδικές ανάγκες της αυτής ή παραπλήσιας ειδικότητας βεβαιωμένου τούτου από την αρμόδια Υπηρεσία του Ο.Α.Ε.Δ.

Η βεβαίωση αυτή θα παραμένει στο φάκελλο της επιχείρησης που τηρεί η κατά τόπο αρμόδια Υπηρεσία του Ο.Α.Ε.Δ.

Επίσης εξαιρείται της παραπάνω υποχρέωσης η επιχείρηση της οποίας ο εργαζόμενος κατά το διάστημα του 30μηνου, απεχώρησε οικειοθελώς ή στρατεύθηκε ή συνταξιοδοτήθηκε.

Στην περίπτωση αυτή η επιχείρηση θα επιχορηγηθεί κανονικά μέχρι την προηγούμενη της οικειοθελούς αποχώρησης ή στράτευσης ή συνταξιοδότησης του ατόμου με ειδικές ανάγκες, μη υποχρεούμενη στην αντικατάσταση του με άλλο άτομο με ειδικές ανάγκες.

ζ. Οι επιχειρήσεις που υπάγονται στο πρόγραμμα ορισμένου χρόνου σύμβασης εξαιρούνται του δεσμευτικού τριμήνου (για απόλυση άλλου ΑΜΕΑ) εφ' όσον η ανάλυση του ατόμου είναι στα πλαίσια της ολοκλήρωσης προηγούμενου προγράμματος.

6. ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΤΙΚΑ ΥΠΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Για να υπαχθεί στα προγράμματα αυτά μια επιχείρηση θα πρέπει να υποβάλει στην αρμόδια Υπηρεσία του Ο.Α.Ε.Δ. τα εξής δικαιολογητικά:

α) Αίτηση που θα περιέχει την επωνυμία της επιχείρησης, το αντικείμενο της οικονομικής δραστηριότητας και τον αριθμό των ατόμων που θα προσλάβει σύμφωνα με το πρόγραμμα.

β) Αντίγραφο μισθοδοτικών καταστάσεων θεωρημένων από το ΙΚΑ, των τριών μηνών που προηγούνται από το μήνα υποβολής αίτησης της επιχείρησης για την υπαγωγή της στο πρόγραμμα ή κατάσταση ασφαλιστικών εισφορών των μηνών εκείνων που προηγούνται της κρίσιμης περιόδου.

Εξαιρούνται από την υποχρέωση αυτή οι νεοσύστατες επιχειρήσεις.
 γ) Υπεύθυνη δήλωση του Ν.Δ. 1599/86 ότι το τρίμηνο που προηγείται από το μήνα της πρόσληψης του ατόμου με ειδικές ανάγκες δεν απέλυσε άλλα άτομα προστατευόμενα του Ν. 1648/86 ή ότι αυτούς που απέλυσε τους αντικατέστησε ή δεν αντικατέστησε εκείνους που δεν είχε υποχρέωση από το πρόγραμμα ν' αντικαταστήσει και ότι έλαβε γνώση και αποδέχεται τους όρους του προγράμματος αυτού.

Κατά τον ενδιάμεσο χρόνο μεταξύ ημερομηνίας αίτησης υπαγωγής στο πρόγραμμα και ημερομηνίας έκδοσης της εγκριτικής απόφασης δεν

δικαιολογούνται απολύσεις ή οικειοθελείς αποχωρήσεις ατόμων με ειδικές ανάγκες, εκτός αν γίνουν ισάριθμες προσλήψεις άλλων ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Η προθεσμία πλήρωσης των θέσεων που εγκρίνονται από τον προϊστάμενο των αρμοδίων ως ανωτέρω Υπηρεσιών του Ο.Α.Ε.Δ., είναι δύο (2) μήνες το αργότερο από την ημερομηνία κοινοποίησης της σχετικής εγκριτικής απόφασης.

Νομοθεσία επαγγελματικής αποκατάστασης και κατάρτισης αναπήρων

Η επαγγελματική εκπαίδευση και αποκατάσταση είναι το πιο δύσκολο και σημαντικό πρόβλημα, που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Παράγοντες όπως η υψηλή ανεργία, η μεγάλη οικονομική κρίση, η έλλειψη επαρκούς επαγγελματικής κατάρτισης, δυσχεραίνουν την επαγγελματική αποκατάσταση και ενσωμάτωση. Για τη βοήθεια και προστασία των ειδικών ατόμων και την εξομάλυνση διαφόρων προβλημάτων ή δυσκολιών θεσπίστηκαν διάφορα νομοθετήματα:

Το πρώτο νομοθέτημα, ο νόμος 963/79, «Περί επαγγελματικής αποκατάστασης αναπήρων και εν γένει ατόμων μειωμένων ικανοτήτων, τέθηκε σε εφαρμογή και είχε ως σκοπό την επαγγελματική αποκατάσταση των αναπήρων και την κοινωνική τους ένταξη. Ο νόμος 963/79 καταργήθηκε και την θέση του κατέλαβε ο Νόμος 1645/86. Κατά την εφαρμογή αυτού διορίστηκαν στον Δημόσιο και Ιδιωτικό Τομέα, περισσότερα από 3.000 άτομα με ειδικές ανάγκες.

Το άρθρο 1 του Ν. 1648/86, αναφέρεται στην προστασία μειονεκτούντων ατόμων, με ποσοστό αναπηρίας 40% - 67%, ηλικίας 15-65

ετών, με περιορισμένες δυνατότητες επαγγελματικής απασχόλησης από οποιαδήποτε χρόνια σωματική, ψυχική, πνευματική πάθηση ή βλάβη, εφόσον έχουν εγγραφεί στα μητρώα ανέργων, αναπήρων του Οργανισμού Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.).

Προστατεύονται βάσει του παραπάνω άρθρου, οι πολύτεκνοι γονείς με πέντε (5) παιδιά και άνω ή ένα από τα παιδιά τους και όχι περισσότεροι από ένα μέλος της οικογένειας.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Ν. 1648/86, ο Ο.Α.Ε.Δ. ήταν υπεύθυνος για την πρόσληψη αναπήρων στον Δημόσιο Τομέα, όμως από την 1.1.87, οι κατά τόπους Νομαρχίες, ανέλαβαν το έργο αυτό.

Βάσει του άρθρου 2 του Ν. 1648/86, επιχειρήσεις που απασχολούν προσωπικό πάνω από 50 (πενήντα) άτομα, υποχρεούνται να προσλαμβάνουν άτομα με ειδικές ανάγκες σε ποσοστό 3%, ανεξάρτητα εάν υπάρχουν ή όχι κενές θέσεις. Επίσης Οργανισμοί Κοινής Ωφέλειας, τράπεζες, Ν.Π.Δ.Δ., καθώς και Οργανισμοί της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, υποχρεούνται να συμπληρώνουν: κενές θέσεις κλητήρων, κηπουρών, καθαριστών, τραπεζοκόμων κ.λπ. σε ποσοστό 5%, χωρίς διαγωνισμό.

Σύμφωνα με το άρθρο 3 του Ν. 1648/86, οι προσλαμβανόμενοι θα πρέπει να κριθούν ικανοί, από την πρωτοβάθμια υγειονομική επιτροπή του άρθρου 11, του υπαλληλικού κώδικα, (Π.Δ. 611/1977, στο ΦΕΚ 198) να προσφέρουν στις συγκεκριμένες θέσεις τις υπηρεσίες τους.

Βέβαια θα πρέπει να είναι εγγεγραμμένοι, στα μητρώα του Ο.Α.Ε.Δ.

Το άρθρο 5 του Ν. 1648/86, ορίζει την επιχορήγηση των εργοδοτών που απασχολούν άτομα με ειδικές ανάγκες. Αναφέρεται επίσης η αύξηση χρόνου άδειας, στα άτομα με ειδικές ανάγκες, καθώς και η απονομή ηθικών ανταμοιβών σε όσους δείχνουν ιδιαίτερο ζήλο, όπως χρηματικά βραβεία, έπαινοι κ.λπ.

Στο άρθρο 6, του Ν. 1648/86, αναφέρεται η υποβολή στοιχείων από επιχειρήσεις, που απασχολούν άτομα με ειδικές ανάγκες στον Ο.Α.Ε.Δ.

Γίνεται επίσης αναφορά και στα Προγράμματα Επαγγελματικής Κατάρτισης που δημιουργεί ο Ο.Α.Ε.Δ., προκειμένου να καλύψει ειδικότητες που ζητούν οι επιχειρήσεις και οι οποίες καθορίζουν από το Υπουργείο Εργασίας, μετά από γνώμη του Δ.Σ. του Ο.Α.Ε.Δ.

Ο Νόμος 1836/89, αναφέρεται στην: «Πρώθηση της απασχόλησης και της επαγγελματικής κατάρτισης και άλλες διατάξεις». Το Υπουργείο Εργασίας αναλαμβάνει την επαγγελματική κατάρτιση μέσω συντονιστικού συμβουλίου. Συντονίζονται οι φορείς εφαρμογής προγραμμάτων και εισηγούνται τρόπους βελτίωσης και ποιότητας των συνθηκών εργασίας.

Ο Ο.Α.Ε.Δ. είναι από τους βασικότερους φορείς Επαγγελματικής Κατάρτισης και Αποκατάστασης ατόμων με ειδικές ανάγκες. Τα άτομα αυτά εγγράφονται στα μητρώα Ανέργων Αναπήρων και λαμβάνουν κάρτα Ανεργίας.

Για την εγγραφή τους προσκομίζονται τα εξής δικαιολογητικά:

- Υπεύθυνη Δήλωση του Ν. 1599/86, όπου δηλώνουν εάν λαμβάνουν επίδομα ή σύνταξη από κάποιο φορέα, εάν έχουν εργασθεί και σε ποιο τομέα και αν απολύθηκαν, για ποιο λόγο.
- Φωτογραφία, αστυνομική ταυτότητα.
- Την απόφαση πρωτοβάθμιας υγειονομικής επιτροπής με το ποσοστό αναπηρίας 40% - 67%.

Συναντούν τον Κοινωνικό Λειτουργό ο οποίος λαμβάνει στοιχεία του κοινωνικού ιστορικού, διερευνά τις δυνατότητες και τις εμπειρίες τους.

Στους εκπαιδευόμενους παρέχεται:

- Επίδομα διατροφής 250 δρχ. ημερησίως.
- Επίδομα μετακίνησης 400 δρχ. ημερησίως.
- Εκπαιδευτικό επίδομα 500-1200 δρχ. ημερησίως.
- Ένσημα, ανάλογα με τον χρόνο κατάρτισης.

Ο Ο.Α.Ε.Δ., επιδοτεί μέχρι το ποσό των 250 χιλιάδων δρχ. την εργονομική διευθέτηση, για ειδική χωροταξική ρύθμιση βάσει των

προσωπικών αναγκών, του εργαζομένου, προκειμένου να υπάρξει καλύτερη προσαρμογή, στον χώρο από τον εργαζόμενο.

Βάσει του άρθρου 8, του Ν. 1648/86, υπεύθυνες για τις προσλήψεις άνω των 50 ατόμων, είναι ειδικές επιτροπές. Χρέη εισηγητή εκτελεί υπάλληλος του Υπουργείου Εργασίας ή του Ο.Α.Ε.Δ. και συμμετέχει εκπρόσωπος των αναπήρων.

Το άρθρο 18 του Ν. 1648/86, χωρίζει την Υπηρεσία Επαγγελματικής Αποκατάστασης ατόμων με ειδικές ανάγκες σε δύο (2) τμήματα:

- Τμήμα κοινωνικής ένταξης
- Τμήμα κατάρτισης και επιχορηγήσεων.

Στην χώρα μας αναγνωρίζεται βάσει του Ν. 1698/86, η ανάγκη εγκαθίδρυσης εργαστηρίων και ιδρυμάτων ταχύρρυθμης προσαρμογής.

«Δια Προεδρικών Διαταγμάτων που εκδόθηκαν με απόφαση των Υπουργών Εργασίας και Κοινωνικών Υπηρεσιών και με γνώμη του Δ.Σ., του Ο.Α.Ε.Δ. μπορούν να συνιστώνται, ανάλογα με τις τοπικές ανάγκες, ειδικά ιδρύματα και εργαστήρια ταχύρρυθμης προσαρμογής, των κατά το άρθρο 1 των παρόντων ατόμων και να απασχολούνται, όσοι λόγω αναπηρίας, δεν μπορούν να ασκήσουν υπό τις συνήθεις συνθήκες, της αγοράς εργασίας, επαγγελματική δραστηριότητα» (Δελτίο Πληροφοριών Ειδικής Αγωγής 1986).

4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΗΝ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΝΟΗΤΙΚΑ ΥΣΤΕΡΟΥΝΤΟΣ

Η Κοινωνική Εργασία είναι η κοινωνική επιστήμη, το κέντρο του ενδιαφέροντος της οποίας αποτελεί ο ίδιος ο άνθρωπος, οι ιδιορρυθμίες της προσωπικότητάς του, οι ιδιαίτερες κλίσεις και τα ενδιαφέροντά του και ειδικότερα οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει και για τις οποίες είναι απαραίτητο να δεχθεί βοήθεια και συμπαράσταση από κάποιον ειδικό.

Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί είναι φορείς που στρέφονται προς τον άνθρωπο και τα προβλήματά του και γενικότερα σε καταστάσεις που επηρεάζουν την ομαλή ένταξή του μέσα στο υπάρχον κοινωνικό σύστημα.

Μια τέτοια κατάσταση που παρεμποδίζει την ομαλή κοινωνική ένταξη είναι και η νοητική ανεπάρκεια.

Ως μέλος της επιστημονικής ομάδας, ο κοινωνικός λειτουργός επιχειρεί να βοηθήσει το νοητικά καθυστερημένο άτομο, να προσαρμοστεί και ειδικότερα μέσα στη σχολική κοινότητα.

Η Γιαλλουρίδου (1989), αναφέρεται στην σχολική κοινωνική εργασία και υποστηρίζει ότι αρχικά, στις Η.Π.Α., από παιδαγωγούς οι οποίοι επισκέπτονται την κοινότητα και αποκτούσαν προσωπική πείρα γύρω από τις επιδράσεις της νοητικής υστέρησης.

Το 1920, όμως καθιερώνεται στις σχολικές μονάδες, η σχολική κοινωνική εργασία και οι κοινωνικοί λειτουργοί ενημερώνουν την Διεύθυνση για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες.

Απασχολούνται με προβλήματα συγκινησιακά, με αδικαιολόγητες απουσίες και σκασιαρχεία, με την προσαρμογή του παιδιού στο σχολείο κ.λπ. Έτσι αφιερώνουν χρόνο σε βραχυπρόθεσμη κοινωνική εργασία, επιχειρώντας να επιλύσουν αντικοινωνικές συμπεριφορές, ψυχοσωματικά συμπτώματα κ.λπ.

Παράλληλα συνεργάζεται με το οικογενειακό περιβάλλον, δημιουργεί ομάδες γονέων που στοχεύουν στην ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του οικογενειακού περιβάλλοντος καθώς και στην ενεργητική συμμετοχή τους. Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί δημιουργούν ομάδες μαθητικές, μέσα στις οποίες τα παιδιά αποκτούν πλήθος ομαδικές εμπειρίες και παράλληλα διοχετεύουν την ενεργητικότητά τους.

Η ψυχοθεραπευτική παρέμβαση του Κοινωνικού Λειτουργού, στο σχολείο, επικεντρώνεται στην έγκαιρη επισήμανση ψυχοκοινωνικών και δυσλειτουργικών παραγόντων. Παράλληλα, προσπαθεί να βελτιώσει τις περιβαλλοντικές συνθήκες μέσα στις οποίες το παιδί αναπτύσσεται.

Η Κοινωνική Εργασία στοχεύει να εξουδετερώσει την τραυματική εμπειρία της μειονεξίας και συγχρόνως να αξιοποιήσει όλο το δυναμικό που υπάρχει στο παιδί, μέσω ποικίλων δραστηριοτήτων.

Βέβαια, όλα τα παραπάνω, μπορούν να επιτευχθούν μέσα σε ένα σταθερό συναισθηματικό κλίμα, όπου επιδιώκεται να εξαλειφθούν οι αρνητικές στάσεις και προκαταλήψεις και να διατηρηθούν ασφαλείς οι σχέσεις της οικογένειας με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός, αποτελεί, σύμφωνα με την συγγραφέα, συνδεδετικό κρίκο ανάμεσα στο σχολείο και την οικογένεια.

Το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται στις σχέσεις του μαθητή με τα πρόσωπα του περιβάλλοντος του, τις συνθήκες διαβίωσης του και τις δυσμενείς καταστάσεις που αντιμετωπίζει. Για την αντιμετώπιση αυτών των καταστάσεων συνεργάζεται με την διεπιστημονική ομάδα του σχολείου και τους γονείς ώστε να υπάρξει μια ενημέρωση και κατανόηση των αναγκών του νοητικά καθυστερημένου παιδιού. Κατ' αρχήν, ο κοινωνικός λειτουργός, «δουλεύει» με τον εαυτό του. Πρέπει να αναπτύξει παραδοχή για τους γονείς, που αδυνατούν, να κατανοήσουν τις ανάγκες του παιδιού τους.

Σύμφωνα με την O' Hara (1981), ο Κοινωνικός Λειτουργός οφείλει να είναι ανεκτικός, στην μεγάλη ποικιλία αντιδράσεων των γονέων. Το υψηλό

επίπεδο άγχους και η συνεχιζόμενη χωρίς επίλυση θλίψη που βιώνουν πολλές οικογένειες, απαιτούν διαγνωστικές ικανότητες από μέρους του και τέλεια κατανόηση του ρόλου του. Η ρεαλιστική αντίδραση της οικογένειας σ' αυτό που αντιμετωπίζει στην ζωή, συχνά κάνει τον Κοινωνικό Λειτουργό, να συγχέει την αντίσταση με την ικανότητα για αντιμετώπιση και με την συναισθηματική διαταραχή.

Πολλοί Κοινωνικοί Λειτουργοί, χάνουν το ηθικό τους και κάποιοι από αυτούς κατηγορούν τους γονείς για την ανικανότητα τους να δεχθούν την αναπηρία. Πρέπει να γνωρίζουν όμως ποιες υπηρεσίες προσφέρονται, ποιες πηγές υπάρχουν και να συντονίζουν την εργασία τους όταν υπάρχουν πολλές κοινωνικές οργανώσεις.

Σύμφωνα με τις A. Sieffert, C. Ortiz Hendricks, I. Marks, P.P. Gutierrez (1976), ο Κοινωνικός Λειτουργός είναι συνδετικός κρίκος που προσφέρει συμβουλευτική βοήθεια, στους γονείς, πριν και μετά από τις συνεδριάσεις, με αφορμή την νοητική υστέρηση. Ανήκει στα μέλη της επιστημονικής ομάδας που κάνουν παρουσιάσεις σε συγκεντρώσεις και ενθαρρύνουν τους γονείς να εκφράσουν την γνώμη τους, να κάνουν ερωτήσεις, να φέρουν στην επιφάνεια ότι τους απασχολεί και παράλληλα να συμμετάσχουν στις συζητήσεις, για τα προβλήματα των παιδιών τους.

Η Γιαλλουρίδου (1989) αναφέρει, ότι ο ρόλος του Κοινωνικού λειτουργού στην εκπαίδευση είναι, να βοηθά τον γονέα να συνεργασθεί για την ειδική εκπαίδευση του παιδιού του, να αναγνωρίζει τις δυνατότητες του και να δέχεται τους περιορισμούς του. Βοηθά λοιπόν να ξεπεράσει η οικογένεια τις απογοητεύσεις και την θλίψη της.

Γενικός στόχος είναι να τίθενται επί τάπητος, οι γονεϊκοί προβληματισμοί και να έρχονται στην επιφάνεια θέματα που «καίνε».

Παράλληλα, συμμετέχει σε διάφορα ερευνητικά προγράμματα με άλλα μέλη, της επιστημονικής ομάδας.

Σύμφωνα με την Όλγα Ζάρναρη (1975), υπάρχει ανάγκη των γονιών κατά την αρχική περίοδο της διαγνώσεως, για υπομονετική και παρατεταμένη συνεργασία με κάποιον ειδικό, ο οποίος θα συζητήσει εξαντλητικά την κατάσταση του παιδιού τους και θα προσπαθήσει βάσει των ειδικών γνώσεων που διαθέτει να βοηθήσει στην ψυχολογική υποστήριξη και απενοχοποίηση των γονέων, ώστε να αντιμετωπίζουν εποικοδομητικά το πρόβλημά τους.

Στα σωστά διαρθρωμένα διαγνωστικά κέντρα, την εργασία αυτή αναλαμβάνει ο Κοινωνικός Λειτουργός.

Λοιπόν σύμφωνα με την Αρματά - Νταϊλιάνη (1994) προσφέρει βοήθεια στο άτομο, προκειμένου να ενταχθεί σε ένα πρόγραμμα.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός, ως μέλος της διεπιστημονικής ομάδας, στο κέντρο κατάρτισης, μέσω συνεντεύξεων μελετά τους ενδοοικογενειακούς και ψυχοκοινωνικούς παράγοντες, που επηρεάζουν την ζωή του.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός, βοηθά στην εξομάλυνση των εντάσεων, παρηγορεί στις απογοητεύσεις και υποστηρίζει το παιδί στην προσπάθεια να βάλει κάποιο πρόγραμμα στην ζωή του. Μέσα από επαφή και συνεχή συνεργασία, επιλέγει μαζί με το παιδί το κατάλληλο επάγγελμα και εν συνεχεία προσφέρει βοήθεια και συμπαράσταση, για να ενταχθεί στην αγορά εργασίας, προκειμένου να βρεθεί θέση για επαγγελματική απασχόληση του ατόμου. Αυτή η συγκεκριμένη αρμοδιότητα, συμπεριλαμβάνεται στο έργο του Κοινωνικού Λειτουργού που εργάζεται στον Ο.Α.Ε.Δ. Παράλληλα, ο ρόλος του στα Γραφεία Επαγγελματικής Αποκατάστασης Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, του Ο.Α.Ε.Δ., είναι και η απασχόληση με θέματα διοικητικής φύσεως, αλλά και φυσικά με θέματα αρμόδια, της κοινωνικής εργασίας. Προσφέρει βοήθεια για επίλυση οικονομικών, κοινωνικών, οικογενειακών προβλημάτων.

Παρεμβαίνει στις οικογενειακές σχέσεις και εξετάζει αν το παιδί αντιμετωπίζει πρόβλημα απόρριψης ή υπερπροστασίας. Υποστηρίζει και ενθαρρύνει ηθικά τα άτομα, υπερασπίζοντας και αναγνωρίζοντας την προσωπικότητά τους και την αυτονομία τους, προκειμένου να πιστέψουν και να χρησιμοποιήσουν τις ικανότητες που διαθέτουν.

Ενημερώνει τους εργοδότες για τα Προγράμματα του Ο.Α.Ε.Δ., προκειμένου να τους πείσει να προσφέρουν θέσεις εργασίας και να ξεπεράσουν τις προκαταλήψεις που έχουν. Επισκέπτεται τις επιχειρήσεις για να επιλύσει τα τυχόν προβλήματα που εμφανίζονται.

Ευθύνη του Κοινωνικού Λειτουργού είναι να επικοινωνεί με την εργοδοσία σε σχέση με την πρόληψη του «ανάπηρου» και να ενημερώνει τον εργοδότη για το ρόλο του και τις υπηρεσίες που προσφέρει ο ίδιος. Ευαισθητοποιεί τον εργοδότη, για τυχόν δυσκολίες των τοποθετημένων. Παρακολουθεί τον εργαζόμενο κατά την διάρκεια του χρόνου επιδότησης, για την περίπτωση, που αυτός χρειάζεται βοήθεια στην προσαρμογή του.

Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί συνεργάζονται και με κοινωνικούς φορείς για ευαισθητοποίηση και ενημέρωση περί των δυνατοτήτων των ατόμων με ειδικές ανάγκες και περί της ένταξής τους. Εισάγονται επίσης στις Νομαρχιακές Επιτροπές, για την τοποθέτηση στο Δημόσιο Τομέα, ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Κατά την Ειρήνη Γιαλλουρίδου (1989), η θεσμοθέτηση της λειτουργίας Κοινωνικής Υπηρεσίας, στο οργανωτικό σήμα των ειδικών εκπαιδευτικών μονάδων, αποτελεί σημαντικό βήμα στην επέκταση του επαγγελματικού ρόλου του κοινωνικού λειτουργού, και στην αναγνώριση της συμβολής της κοινωνικής εργασίας. Προκειμένου όμως - σύμφωνα με την συγγραφέα - να έχει θετικά αποτελέσματα, το έργο του επαγγελματία Κοινωνικού Λειτουργού, θα πρέπει να ισχύουν βασικές προϋποθέσεις, όπως για παράδειγμα, ευέλικτο ωράριο. Η φύση της εργασίας είναι τέτοια που το ωράριο δεν μπορεί

να είναι τυπικό. Θα πρέπει να έχει την ευκαιρία να εργαστεί και το απόγευμα και βράδυ και Σαββατοκύριακο.

Η συνεργασία με το εκπαιδευτικό προσωπικό, είναι επίσης πολύ σημαντική, διότι η αντιμετώπιση των προβλημάτων διαφέρει μεταξύ των δύο ειδικοτήτων, λόγω διαφορετικής εκπαίδευσης, μεθόδων εργασίας, σκοπών. Η από κοινού αντιμετώπιση θα φέρνει καλύτερους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων.

Επίσης θα πρέπει να υπάρχει συνεργασία με την Δ/ση του σχολείου, στενή επικοινωνία, αλληλοαποδοχή και αλληλοενημέρωση. Ο Διευθυντής θα πρέπει να είναι ανοικτός, σε ιδέες, και πρωτοβουλίες, να έχει φιλελεύθερες απόψεις, να μην εμποδίζεται από προκαταλήψεις και συντηρητισμό.

Μέσω διαφόρων δραστηριοτήτων, επιδιώκει να έρχονται σε επαφή με τα κανονικά παιδιά, και επικοινωνεί με πολιτικά πρόσωπα, (Νομάρχες, Δήμαρχους, Υπουργούς), προκειμένου να επηρεάσει την κοινή γνώμη. Παλεύει για την αξιοποίησή τους, σε προστατευμένα εργαστήρια και βιοτεχνίες.

Σύμφωνα με την Δαβάζογλου (1989), η κοινωνική υπηρεσία στους σχολικούς εκπαιδευτικούς σχηματισμούς βάσει του Ν. 566 / 30 - 9 - 85, είναι θεσμοθετημένη υπηρεσία, υπάγεται δε στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και τα ιδιαίτερα καθήκοντα του Κοινωνικού Λειτουργού ορίζονται από την εγκύκλιο Γ6/247/6.5.1987 (παρ. 5.2).

Ο Κοινωνικός Λειτουργός, σύμφωνα με την Παπαϊωάννου (1989), παρακολουθεί την ψυχοκοινωνική λειτουργικότητα του ατόμου, συντηρεί και υποστηρίζει τις δυνάμεις του «ΕΓΩ». Στην Ιατρική - Ψυχιατρική Κοινωνική Εργασία, ο επαγγελματίας κατανοεί την εξάρτηση, τις άμυνες, την παλινδρόμηση του ατόμου με ειδικές ανάγκες, και συνεργάζεται με τα μέλη της οικογένειας που χρειάζονται ενθάρρυνση και παραδοχή.

Με την συστηματική συνεργασία του με την οικογένεια που παραπαίει σε θυμό, αδιαφορία, οίκτο και απελπισία, ενισχύει την ανάγκη της συμμετοχής τους, στην αποκατάσταση του «δικού» τους παιδιού.

Τα μέσα που χρησιμοποιεί ο Κοινωνικός Λειτουργός, έχουν ως σκοπό την αξιολόγηση της συμπεριφοράς της οικογένειας και του παιδιού. Χρησιμοποιείται η πληροφόρηση και η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, η συμμετοχή του Κοινωνικού Λειτουργού, στην διαμόρφωση και τον σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός, συντελεί στην άμβλυση των αρνητικών παραγόντων, και υποστηρίζει, ενθαρρύνει το δυναμικό που υπάρχει. Υποστηρίζει την οικογένεια σε ώρες απογοήτευσης, στις καθημερινές εντάσεις και δυσκολίες.

Κατά την Rosa Alexander (1974), δεν χρειάζεται ειδική μεταχείριση, λόγω της αναπηρίας. Η συμβουλευτική βοήθεια προς τις μητέρες, για την συμπεριφορά που παρεκκλίνει της φυσιολογικής, όσο και με συγκεκριμένες κατευθύνσεις, προσφέρει ένα πρότυπο εξουσίας με το οποίο, μπορούν οι μητέρες να ταυτιστούν και μάλιστα σε ώρες, που αισθάνονται τελείως ανεπαρκείς, στον ρόλο τους και χρειάζονται υποστήριξη.

Κατά την Αρματά - Νταϊλιάνη (1994), οι φορείς της κοινωνικής επιστήμης, ασχολούνται με αρμοδιότητες, τόσο στο προληπτικό, όσο και στο διαγνωστικο-θεραπευτικό στάδιο. Συγκεκριμένα εργάζονται στα ιατροπαιδαγωγικά κέντρα, όπου συμμετέχουν στην επιστημονική ομάδα, που ασχολείται με το παιδί με ειδικές ανάγκες και ευθύνεται για την διενέργεια κοινωνικής έρευνας καθώς και την λήψη του κοινωνικού ιστορικού, από το οικογενειακό περιβάλλον.

Με αυτόν τον τρόπο, εκφράζονται τα προβλήματά τους, μεταφέρουν τις προσωπικές εμπειρίες και αλληλοδιδάσκονται. Μπορούν λοιπόν, να διαπιστώνουν τυχόν λαθεμένες συμπεριφορές, απέναντι στο πρόβλημα της νοητικής ανεπάρκειας.

Προτρέπει επίσης στην ανάπτυξη συνεργασίας, κατευθύνει και συμβουλεύει τα μέλη των ομάδων και δίνει αφορμή να εκφραστούν και να συμμετάσχουν, τα απομονωμένα μέλη της ομάδας. Μέσα από ποικίλες δραστηριότητες, μεσολαβεί μεταξύ των μελών, τα εμπυχώνει και τα ενθαρρύνει. Αποτελεί λοιπόν, τον γενικό συντονιστή, ο οποίος παράλληλα παρατηρεί και μαθαίνει τα μέλη να συνυπάρχουν και να σέβονται ο ένας τον άλλον.

Συνεργάζεται με τον παιδαγωγό και τον πληροφορεί για τις ενδοοικογενειακές συνθήκες κάθε μαθητή, την στάση των γονέων, τα κοινωνικοοικονομικά προβλήματά του. Συζητά επίσης, για την εξέλιξη κάθε μαθητή και για την περαιτέρω πορεία του.

Το κοινωνικό κομμάτι, της κοινωνικής εργασίας, αφορά την οργάνωση διαλέξεων προκειμένου να ενημερώνονται γονείς και εκπαιδευτικοί. Όμως η κοινωνική εργασία, εφαρμόζεται και πέραν του σχολικού χώρου. Ο Κοινωνικός Λειτουργός, επισκέπτεται κατ' οίκον τον μαθητή και εντοπίζει πως επηρεάζονται από την μειονεξία, οι συνθήκες της οικογενειακής ζωής. Χρησιμοποιεί την πολλαπλή συνέντευξη με τους γονείς καθώς και άλλα πρόσωπα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος. «Σκύβει» στα προβλήματα, τα άγχη και επιχειρεί να συντελέσει σε συναισθηματική ισορροπία, διότι αυτό έχει σημαντικό αντίκτυπο, στην εξέλιξη του μαθητή.

Σημαντικό, επίσης, κομμάτι της κοινωνικής εργασίας, είναι και η εργασία με την κοινότητα. Διερευνά τις πηγές που ενυπάρχουν και προσπαθεί να τις αξιοποιήσει. Συνεργάζεται με την τοπική αυτοδιοίκηση και προσπαθεί από κοινού να ενημερώσει για τα προβλήματα, τις αιτίες και την πρόληψη, της νοητικής ανεπάρκειας. Παράλληλα φροντίζει να επισκέπτονται οι μαθητές κανονικών σχολείων, το ειδικό σχολείο, προκειμένου να εξαλειφθούν οι αρνητικές στάσεις και οι προκαταλήψεις. Σημαντικός είναι και ο ρόλος των δημόσιων σχέσεων που μπορεί να καλλιεργήσει ο Κοινωνικός

Λειτουργός, με την τοπική αυτοδιοίκηση, π.χ. ενημέρωση του τοπικού τύπου, για κάποια σχολική δραστηριότητα.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός γίνεται «Κήρυκας κοινωνικής αλληλεγγύης» και επιδιώκεται μέσα από τον ίδιο, να πετύχει και την προσφορά εθελοντικής εργασίας και από άλλους ειδικούς και μη. Ο ίδιος συμβάλλει στην κοινωνική ένταξη και επαγγελματική αποκατάσταση, του νοητικά καθυστερημένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Βασικός σκοπός της μελέτης ήταν να γίνει μια αναφορά στο πλαίσιο ειδικής εκπαίδευσης που παρέχεται σήμερα στα νοητικά καθυστερημένα άτομα και στον ρόλο που διαδραματίζουν οι διάφορες ειδικότητες στον τομέα της ειδικής αγωγής. Επίσης επιδιώχθηκε να γίνει μια γενική αναφορά στο νομοθετικό πλαίσιο που αφορά την εκπαίδευση και επαγγελματική αποκατάσταση των νοητικά υστερούντων. Παράλληλα, μέσα από την εργασία επιδιώχθηκε να δοθεί μια γενικότερη εικόνα του τομέα επαγγελματικής αποκατάστασης, που εφαρμόζεται στην χώρα μας σήμερα, για την κατηγορία των καθυστερημένων ατόμων.

Όσον αφορά τον σκοπό της αγωγής των νοητικά υστερούντων αυτός, δεν διαφέρει ουσιαστικά από τον σκοπό αγωγής, των «φυσιολογικών» ατόμων. Στόχος της εκπαίδευσης, είναι να προετοιμαστούν κατάλληλα, προκειμένου να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες του πρακτικού βίου και να ενταχθούν κοινωνικά και επαγγελματικά.

Ειδικότερα στον τομέα της εκπαίδευσης των καθυστερημένων ατόμων παραμελείται ο τομέας των πρακτικών γνώσεων και διότι επικρατεί η αντίληψη ότι το παιδί εισέρχεται στο σχολείο για να «μάθει γράμματα». Φυσικά στο παιδί με νοητική ανεπάρκεια είναι αδύνατο να φτάσει το επίπεδο μάθησης ενός φυσιολογικού ατόμου, συνεπώς είναι ουτοπία να επιζητά κανείς περισσότερα από όσα μπορεί να κάνει.

Σε σχέση με το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων υπάρχει διαφορά με αυτό των φυσιολογικών ατόμων, διότι των νοητικά υστερούντων διακρίνεται για την ελαστικότητά του ενώ το πρόγραμμα διδασκαλίας των «φυσιολογικών» παιδιών διακρίνεται για την αυστηρή οργάνωσή του.

Η διδασκαλία των νοητικά υστερούντων είναι εξατομικευμένη και προσαρμόζεται η διδακτέα ύλη στις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε μαθητή.

Όσον αφορά τον παιδαγωγικό, ο ίδιος αποτελεί σημαντικό μέλος της επιστημονικής ομάδας που ασχολείται με το νοητικά καθυστερημένο παιδί, διότι ασκεί παιδαγωγική έρευνα και έχει την δυνατότητα να παρακολουθεί τον μαθητή στις δραστηριότητές του και έτσι αποκτά σφαιρική εικόνα για την προσωπικότητά του. Βέβαια μπορεί να αποδώσει η όλη προσπάθεια που καταβάλλει μόνο όταν υπάρχει αμοιβαία συνεργασία με όλα τα μέλη της επιστημονικής ομάδας (Κοινωνικό Λειτουργό, ψυχολόγο, εργοθεραπευτή κ.ά.) διότι ο καθένας από αυτούς προσφέρει χρήσιμη καθοδήγηση, με τα μέσα που διαθέτει.

Η στάση του παιδαγωγού απέναντι στον μαθητή με ιδιαίτερες δυσκολίες, επηρεάζει την επίδοσή του, διότι μέσα από την συμπεριφορά του δασκάλου ο μαθητής διαμορφώνει την εικόνα για τον εαυτό του.

Όσον αφορά την επαγγελματική αποκατάσταση, το καθυστερημένο άτομο αντιμετωπίζει πρόβλημα ένταξης διότι δεν υπάρχουν πολλές επαγγελματικές σχολές, υπάρχει μεγάλη ανεργία και συχνά απολύεται από την εργασία του λόγω αρνητικής συμπεριφοράς, π.χ. αυθαίρετη απουσία. Επίσης δεν υπάρχει νομική κάλυψη σε περίπτωση εργατικών ατυχημάτων, στα οποία λόγω της φύσεως τους είναι επιρρεπή τα καθυστερημένα άτομα. Βέβαια γεγονός είναι ότι τα νοητικά υστερούντα άτομα περιθωριοποιούνται διότι επικρατούν αρνητικές στάσεις και προκαταλήψεις.

Οι επιχειρήσεις σπάνια προσλαμβάνουν άτομα με ειδικές ανάγκες διότι επιζητούν το κέρδος και την αυξημένη παραγωγικότητα. Η στάση της σημερινής κοινωνίας επηρεάζει την επαγγελματική αποκατάσταση αυτών των ατόμων.

Όσον αφορά την ύπαρξη κέντρων επαγγελματικής αποκατάστασης είναι γεγονός ότι δεν υπάρχει ισορροπία ως προς την χωροταξική κατανομή τους. Στο μεγαλύτερο ποσοστό τους βρίσκονται στην πρωτεύουσα.

Συνεπώς ο ανάπηρος που βρίσκεται στην επαρχία δεν μπορεί να συμμετάσχει και να μετοικήσει, λόγω οικονομικών κυρίως δυσκολιών.

Όμως πέρα των παραπάνω δυσκολιών υπάρχει και το πρόβλημα της έλλειψης ενημέρωσης για τις κενές θέσεις εργασίας. Έτσι ο νοητικά καθυστερημένος αντιμετωπίζει πρόβλημα επαγγελματικής αλλά και κοινωνικής ένταξης.

Γεγονός είναι ότι θα πρέπει να υπάρξουν κάποιες αλλαγές ή ρυθμίσεις στο τομέα εκπαίδευσης και επαγγελματικής αποκατάστασης των νοητικά υστερούντων. Πιο συγκεκριμένα:

1. Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να κατανοήσουν ότι το νοητικά καθυστερημένο παιδί δεν έχει τις ίδιες ικανότητες με ένα φυσιολογικό παιδί. Δεν θα πρέπει να απαιτούνται περισσότερα από όσα το ίδιο μπορεί να φέρει εις πέραν. Πρέπει ο παιδαγωγός να ενημερώνει τους γονείς για τις δυνατότητες και τις δυσκολίες που εμφανίζει το παιδί τους και να τους βοηθά να φτάνουν σε κατανόηση, απέναντι στο πρόβλημα.
2. Ο παιδαγωγός θα πρέπει να φροντίζει να έχει μια θετική στάση απέναντι στο παιδί και να το ενισχύει στις προσπάθειες του, διότι σε διαφορετική περίπτωση, η τόνιση των αποτυχιών επιδρά αρνητικά στην προσωπικότητα του μαθητή.
3. Η κρατική μέριμνα πρέπει να φροντίσει για την ίδρυση περισσότερων επαγγελματικών σχολών, σε όλες τις πόλεις. Επίσης θα πρέπει να παρέχεται από το κράτος κάποια οικονομική ενίσχυση, για κάλυψη των εξόδων της μετακίνησης του νοητικά υστερούντος στον τόπο εργασίας του.
4. Οι ειδικοί επί της νοητικής υστέρησης θα πρέπει να φροντίζουν για την εκμάθηση μιας σωστής επαγγελματικής συμπεριφοράς, στα άτομα με νοητική ανεπάρκεια, προκειμένου να εντάσσονται ομαλά στον χώρο εργασίας.

5. Πρέπει επίσης να δημιουργηθεί μια υπηρεσία με ενημερωτικό συμβουλευτικό ρόλο, περί του προβλήματος της νοητικής ανεπάρκειας.
6. Ο επαγγελματικός προσανατολισμός πρέπει να είναι υποχρεωτικός στην σχολική κοινότητα και να εκδοθούν ειδικά εγχειρίδια, γι' αυτό το σκοπό.
7. Τα προγράμματα που εφαρμόζονται πρέπει να ανταποκρίνονται στις τεχνολογικές εξελίξεις και στις κοινωνικές ανάγκες, και να δημιουργηθούν νέες ειδικότητες που να έχουν ζήτηση στην αγορά εργασίας.
8. Απαιτείται να υπάρξει περισσότερη μέριμνα για την ενημέρωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, για την ύπαρξη κενών θέσεων, στην αγορά εργασίας.
9. Όσον αφορά το νομοθετικό πλαίσιο θα πρέπει να υπάρξει κάποια ρύθμιση περί της νομικής κάλυψης για τα εργατικά ατυχήματα. Λόγω έλλειψης της νομικής κάλυψης, οι επιχειρήσεις δεν προσλαμβάνουν άτομα με ειδικές ανάγκες.
10. Ακόμη θα πρέπει να υπάρξει ενημέρωση και ευαισθητοποίηση για το πρόβλημα της νοητικής υστέρησης, προκειμένου να εξαλειφθούν οι προκαταλήψεις και οι αρνητικές στάσεις.
11. Θα πρέπει να αναγνωριστεί η αξία του νοητικά καθυστερημένου και στην παραγωγική διαδικασία, διότι με επίβλεψη και καθοδήγηση, μπορεί να αποβεί χρήσιμος. Οι εργοδότες πρέπει να ευαισθητοποιηθούν από τους ειδικούς (Κοινωνικοί Λειτουργοί, Ψυχολόγοι κ.ά.), και να προσλαμβάνουν έστω και σε μικρό ποσοστό άτομα με ειδικές ανάγκες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΓΙΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓ/ΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ του ΟΑΕΔ ΓΙΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ
ΑΝΑΓΚΕΣ (Γαλάτσι).**

Εργαστήριο: Ξυλογλυπτική, Μηχανοπλεκτική, Κοπτική-Ραπτική, Η/Υ,
Αγγειοπλαστική (προσεχώς θα λειτουργήσει τμήμα Επεξεργασίας δέρματος).

Ηλικία: 15-35 χρόνων κυρίων.

Απόφοιτοι: τουλάχιστον Δημοτικού

Διάρκεια φοίτησης: 2 χρόνια

Παθήσεις: Κινητικές αναπηρίες, ελαφρά Ν.Κ., Μεσογειακή αναιμία - αιματολογικές
παθήσεις, Κωφοί, Επιληψία, Παθολογικά προβλήματα.

Τηλ.: 2023687

ΕΠΙΔΟΤΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΑΕΔ.

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΑΝΑΠΗΡΩΝ (Ε.Ι.Α.Α.)

Ν. Λιόσια - Χασιάς 8^η στάση. Τηλ. 2313825 - 2314103.

Εργαστήριο: Ορθοπεδική και Γενική Υποδηματοποιία, Μηχανοπλεκτική,
Ξυλουργείο, Η/Υ, Ορθοπεδικές εφαρμογές.

Ηλικία: 15-40 κυρίως χρόνων.

Απόφοιτοι : τουλάχιστον Δημοτικού

Διάρκεια φοίτησης: 2 χρόνια

Παθήσεις: Κινητικές αναπηρίες, ελαφρά Ν.Κ. Κωφοί.

ΚΨΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ζαΐμη 9 Αθήνα. Τηλ. 3635611-3644635

Εργαστήρια: Βοηθών γραφείου, Ταπητουργικό, Ξυλουργείο, Κοπτική-Ραπτική.

Ηλικία: 15-25 χρόνων.

Απόφοιτοι: Δημοτικού

Διάρκεια φοίτησης: 1 χρόνο.

Δέχεται μόνο άτομα με ψυχικές παθήσεις.

ΚΨΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

Μπουμπουλίνας 15-Πειραιάς. Τηλ. 4170545-4170500.

Εργαστήρια: Ραπτική, Υφαντική, Κορνιζοποιία, Ηλεκτρολογία, Κηπουρική.

Ηλικίας: 15-30 κυρίως χρόνων

Απόφοιτοι: Δημοτικού

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια

Παθήσεις: Ελαφρά Ν.Κ., Ψυχικές παθήσεις, Επιληψία.

ΚΨΥ ΑΙΓΑΛΕΩ

Σούτσου 4 - Αιγάλεω. Τηλ. 5449898-5449517

Εργαστήρια: Κοπτική-Ραπτική, Υφαντική, Ξυλουργείο, Γραμματειακό - Η/Υ.

Ηλικία: 15-30 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια

Παθήσεις: Ψυχικές

ΚΚΨΥ ΒΥΡΩΝΑ

Αδριανουπόλεως 47 - Καισαριανή. Τηλ. 7650330.

Εργαστήρια: Κοπτική-Κατασκευή Δερμάτινων ειδών, Η/Υ, Κατασκευή Μπαμπού.

Ηλικία: 15-40 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 1 χρόνο

Παθήσεις: Ψυχικές

ΚΕΝΤΡΟ ΕΠΑΓ/ΚΗΣ ΠΡΟΕΡΓΑΣΙΑΣ του ΑΙΓΙΝΗΤΕΙΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ

Αργυροκάστρου κ' Ιωνίας - Παπάγου. Τηλ. 7755359

Εργαστήρια: Κορνιζοποιία, Συσκευασία, Επεξεργασία Δέρματος, Κοπτική - Ραπτική, Βιβλιοδεσία.

Ηλικία: 20-40 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 1 χρόνο

Παθήσεις: Ψυχικές.

Επίσης λειτουργούν προγράμματα προεπαγγελματικής κατάρτισης που διαρκούν 3 μήνες (περίπου 3 σειρές το χρόνο).

ΔΗΜΟΣ ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΗΣ

Σπετσών και Θερμοπυλών - Αργυρούπολη. Τηλ. 9934831.

Εργαστήρια: Γραφικών Τεχνών, Πληροφορικής, Μηχανογραφημένης Λογιστικής.

Ηλικία: 15-30 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: Πληροφορικής - Λογιστική 1-2 χρ., Γραφικές Τέχνες 3 χρ.

Παθήσεις: Κωφά και βαρήκοα άτομα.

ΚΕΑΤ

Μιχ. Βόδα 143 - Πλ. Αττικής. Τηλ. 8677149

Τμήμα: Τηλεφωνητών

Διάρκεια φοίτησης: Για τους αποφοίτους Λυκείου και Γυμνασίου είναι 5-6 μήνες, για τους αποφοίτους Δημοτικού 10 μήνες.

Ηλικίες: 16-40 κυρίως χρόνων.

Γίνονται δεκτοί τυφλοί και άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα όρασης.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ & ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων των παιδιών του Ιδρύματος «Θεοτόκος».

Αρχιεπισκόπου Μακαρίου 76 - Καρέας. Τηλ. 7018876

Εργαστήρια: Υφαντικής, Κεραμικής, Κοπτικής - Ραπτικής, Ξυλουργικής, Γενικής Χειροτεχνίας.

Ηλικία: 18-25 κυρίως χρόνων.

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια

Παθήσεις: Νοητικές καθυστερήσεις (Δ.Ν. 60 και πάνω), Επιληψίες.

ΚΕΝΤΡΑ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΟΑΕΔ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ του Δρακοπούλειου Κέντρου Αιμοδοσίας του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού.

Εργαστήρια: Αργυροχρυσοχοΐας, Κεραμικής, Αγιογραφίας.

Ηλικία: 16-25 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια.

Παθήσεις: Μεσογειακή Αναιμία και Αιματολογικές Παθήσεις.

Δ/νση: Δεληγιάννη 48 - Κηφισιά. Τηλ. 8019723.

Δ/ΝΣΗ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας

Τηλ. 6447966 - Γκύζη.

Εργαστήρια: Υπάλληλοι γραφείου - Χειριστές Η/Υ, Επεξεργασία δέρματος, Τμήμα φωτογραφίας.

Ηλικία: 15-25 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 1 χρόνος

Παθήσεις: Μεσογειακή Αναιμία και Αιματολογικές Παθήσεις.

ΧΑΤΖΗΠΑΤΕΡΕΙΟ - ΚΑΣΠ

Πλούτωνος και Ηροδότου 1 - Μεταμόρφωση. Τηλ. 2812782.

Εργαστήρια: Χειριστών και Προγραμματιστών Η/Υ

Ηλικία: 15-25 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: Για τους Χειριστές 6 μήνες για τους Προγραμματιστές 1 χρόνος.

Παθήσεις: Μόνο κινητικές αναπηρίες.

ΕΛΕΠΑΑΠ

Μενελάου 76 - Μπραχάμι. Τηλ. 9705540

Εργαστήρια: Υπάλληλοι γραφείου (απόφοιτοι Λυκείου), Οικιακής οικονομίας (απόφοιτοι Δημοτικού).

Ηλικία: 16-24 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια.

Παθήσεις: Κινητικές αναπηρίες.

ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ Ε.Ι.Α.Α.

Εργαστήρια: Σχεδιαστών, Ωρολογοποιών, Ηλεκτροτεχνητών, Ηλεκτρονικών, Κοπτική - Ραπτική, Οδοντοτεχνητών, Γραφικές Τέχνες.

Ηλικία: 16-30 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια

Επιθυμητό επίπεδο γνώσεων τουλάχιστον Γυμνασίου

Παθήσεις: Κινητικές αναπηρίες, Κωφά και βαρήκοα άτομα.

ΕΙΔΙΚΑ ΕΠΑΓ/ΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΕΣ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΕΙΣ

ΕΙΔΙΚΗ ΕΠΑΓ/ΚΗ ΣΧΟΛΗ του Υπουργείου Παιδείας

Ανδρομάχης 274 - Καλλιθέα. Τηλ. 9422555

Εργαστήρια: Υδραυλικών, Ξυουργείο, Κηπουρική, Κεραμική, Κοπτική - Ραπτική.

Ηλικία: 14-17 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια

Παθήσεις: Ν.Κ. Ψυχικές παθήσεις, άτομα με προβλήματα συμπεριφοράς.

ΙΔΡΥΜΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ «Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ»

Αγ. Ανάργυροι. Τηλ. 2311910 - 2633295

Εργαστήρια: Υφαντική, Ξυουργείο, Γεν. Χειροτεχνία, Μεταξοτυπίες, Βιβλιοδεσία, Πηλοπλαστική και Κηπουρική.

Ηλικία: 15-18 χρόνων.

Διάρκεια φοίτησης: συνήθως 3 χρόνια

Παθήσεις: Ν.Κ. Διαταραχές μάθησης, Δυσλεξίες.

ΣΙΚΙΑΡΙΔΕΙΟ ΙΔΡΥΜΑ

Πεντέλης 58, Μαρούσι. Τηλ. 8023572

Εργαστήρια: Ξυουργείο, Υφαντική, Βιβλιοδεσία, Κεραμική, Ραπτική, Υδραυλικών, Δενδροκομίας και Κηποτεχνίας.

Ηλικία: 15-18 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια, συνήθως.

Παθήσεις: Ν.Κ. Ψυχώσεις, Διαταραχές μάθησης, Προβλήματα συμπεριφοράς.

ΣΤΟΥΠΑΘΕΙΟ ΙΔΡΥΜΑ του Κέντρου Ψυχικής Υγιεινής

Λεωφ. Πεντέλης 135 - Χαλάνδρι. Τηλ. 6815672

Εργαστήρια: Κυρίως προεπαγγελματικής κατάρτισης, Χειροτεχνία, Ξυλουργείο, Κεραμική, Ραπτική, και Κηποτεχνίας.

Ηλικία: 16-21 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: Ανάλογα με το επίπεδο των εκπαιδευομένων

Παθήσεις: Ν.Κ. Ψυχώσεις, και Προβλήματα συμπεριφοράς.

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΑΙΔΙΩΝ (Ν.Π.Ι.Δ.).

Βασ. Μελά 1 - Χολαργός. Τηλ. 6511432

Εργαστήρια: Αγγειοπλαστική, Υφαντική, Δερμάτινα Είδη, Γεν. Χειροτεχνία, Ανθοκηπουρική, Βιβλιοδεσία και Οδοκαθαριστού.

Ηλικία: 15-22 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: Ανάλογα με το επίπεδο των εκπαιδευομένων

Παθήσεις: Ν.Κ. Ψυχώσεις, Αυτιστικά και Προβλήματα συμπεριφοράς.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ «Μαργαρίτα»

Μεσολογγίου 5 Πεντέλη. Τηλ. 8044812

Εργαστήρια: Γεν. Χειροτεχνία, Κηπουρική, Ξυλουργείο, Βιομηχανική Εργασία - Συσκευασία και Μεταξοτυπία.

Ηλικία: 15-22 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια

Παθήσεις: Ν.Κ. Λειτουργούν άτυπα προστατευμένα εργαστήρια.

ΕΣΤΙΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΕΠΑΓ/ΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Σόνιας Νικολακοπούλου 13 - Ν. Ψυχικό. Τηλ. 6713149

Εργαστήρια: Υφαντική, Ραπτική, Συσκευασία - Συναρμολόγηση (Βιομηχανική και Βιοτεχνική παραγωγή), Μεταξοτυπία.

Ηλικία: 15-25 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια. Γίνονται δεκτά μόνο κορίτσια.

Παθήσεις: Ν.Κ. Άτομα με ελεγχόμενη επιληψία

Λειτουργούν άτυπα προστατευμένα εργαστήρια

Π.Ε.Γ.Κ.Α.Π.

Πεντέλης 92 - Χαλάνδρι. Τηλ. 6814125 - 6820386

Εργαστήρια: Υφαντική, Κηπουρική, Βιοτέχνική και Βιομηχανική Μονάδα, Ξυλουργείο και Χειροτεχνία.

Ηλικία: 14-35 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: Ανάλογα με το επίπεδο των εκπαιδευομένων

Παθήσεις: Ν.Κ.

ΣΤΕΓΗ ΕΙΔΙΚΗΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗΣ (Ν.Π.Ι.Δ.)

Πόντου 5-7 Ν. Ερυθραία. Τηλ. 8017282-8011047

Εργαστήρια: Υφαντική, Πλεκτική, Χαλκογραφία, Καλαθοπλεκτική και Πηλοπλαστική.

Ηλικία: 14-35 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: Ανάλογα με το επίπεδο των εκπαιδευομένων

Παθήσεις: Ν.Κ.

ΔΑΜΑΡΙΣ «Κέντρο Αποκατάστασης Απροσαρμόστων Ατόμων»

Λυκαβητού 10 - Άνοιξη Τηλ. 8141736-8141632

Εργαστήρια: Υφαντική, Χειροτεχνία, Καλαθοπλεκτική και Κεραμική.

Ηλικία: 14-25 χρόνων. Δεκτά μόνο κορίτσια.

Παθήσεις: Ν.Κ.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

Λάμπρου Καλλιφρονά 5 - Αγ. Δημήτριος. Τηλ. 9753925

Εργαστήρια: Βιβλιοδεσία, Αγγειοπλαστική, Κοπτική-Ραπτική, Χειροτεχνία.

Ηλικία: 15-25 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια

Παθήσεις: Ν.Κ.

ΠΑΙΔΟΨΥΧΙΑΤΡΙΚΟ ΝΟΣ/ΜΕΙΟ ΑΤΤΙΚΗΣ (ΡΑΦΗΝΑ)

Τηλ. 0294 - 23540 Ραφήνα

Εργαστήρια: Βιβλιοδεσία, Ζωγραφική, Κηπουρική, Υδραυλικών, Ξυλουργείο - Επιπλοποιία, Κοπτική - Ραπτική, Πλεκτική, Χειροτεχνία, Κεραμική, Υφαντική.

Ηλικία: 15-25 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια

Παθήσεις : Ν.Κ., ψυχώσεις και ελαφριές κινητικές αναπηρίες.

ΕΟΠ Περάματος

Ηπείρου και Ηλέκτρας - Πέραμα. Τηλ. 4410961

Εργαστήρια: Ξυλουργείο, Κοπτική-Ραπτική, Πηλοπλαστική, Χειροτεχνία.

Ηλικία: 16-30 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια

Παθήσεις: Ελαφρά Ν.Κ., Ψυχοπαθολογικά προβλήματα.

ΠΙΚΠΑ - Μιχαλίνειο

Ακτή Κουντουριώτου 3 - Καστέλλα. Τηλ. 4172400 - 4220413

Εργαστήρια: Ζωγραφική, Αργαλειός, Οικοκυρική, Υφαντική, Κοπτική - Ραπτική, Μαγειρική, Πληροφορική / Γραφομηχανή.

Ηλικία: 15-25 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 2 χρόνια περίπου

Παθήσεις : Κυρίως ελαφρά Ν.Κ. και σωματικές παθήσεις.

ΕΡΜΗΣ

Ελληνικό - Ιπποκράτους 26. Τηλ. 9912419

Εργαστήρια: Ανθοκομικής και Καλλιέργειας υπαίθρου, Εποχιακών ειδών, Εργασιών Γραφείου.

Ηλικία: 16-25 χρόνων

Διάρκεια φοίτησης: 5 χρόνια

Παθήσεις: Οριακή νοημοσύνη.

3^ο ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟ ΧΡΟΝΙΩΝ ΠΑΘΗΣΕΩΝ

Βασ. Γεωργίου 60 - Περιστέρι. Τηλ. 5740134

Εργαστήριο: Κοπτική - Ραπτική, Η/Υ (επιθυμητό επίπεδο γνώσεων Λύκειο)

Λειτουργεί τμήμα Εργασιοθεραπείας.

Ηλικία: 16-35 κυρίως

Διάρκεια φοίτησης: 3 χρόνια

Παθήσεις: Ελαφρά Ν.Κ., Κινητικές αναπηρίες και αιματολογικές παθήσεις.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'

- 15) Ψυχιατρική κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών - Κέντρο κοινοτικής ψυχικής υγιεινής Καισαριανής - Βύρωνα, Ιατροπαιδ/κές Υπηρεσίες, Δήλου 14, 161 21 **Καισαριανή**, Τηλ.: 01-7640 111.
- 16) Δημόσιο παιδιατρικό νευροψυχιατρικό νοσ/μείο (Πεντέλη), Ιατροπαιδ/κό κέντρο (Β' Κλινικής), Ελπίδας 8, 141 21 **Ν. Ηράκλειο**, Τηλ.: 01-2830 312.
- 17) Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο, 2ας Μαΐου 5, **Πλ. Ν. Σμύρνης**, Τηλ.: 01 - 9323 493.
- 18) Κέντρο ψυχικής υγιεινής - Ιατροπαιδ/κή υπηρε. Αθηνών, Ζαΐμη 2, 106 83 **Εξάρχεια**, - Τηλ.: 3615 711 - 3644 733.
- 19) Ιατροπαιδαγωγικό κέντρο παιδοψυχιατρικού Νοσοκομείου Αττικής, Σίστην 15, **ΙΛΙ-σισ**, Τηλ.: 01 - 7220 133, 7245 048.
- 20) Γενικό Νοσ/μείο Αθηνών - μονάδα ψυχικής υγείας εφήβων, Μεσογείων 154, 156 69, **Παπάγου**, Τηλ.: 01 - 7778 901.
- 21) Ίδρυμα ερευνών για το παιδί - ειδική διαγνωστική μονάδα, Διαστόμου 5-7, 151 25 **Μαρούσι**, Τηλ.: 01 - 6820 168.
- 22) Κέντρο ψυχικής υγιεινής - Παρ/μα Αιγάλεω, Σούτσου 4 - 122 43 **Αιγάλεω**, Τηλ.: 01-5449 898.
- 23) Ειδική διαγνωστική μονάδα, Καρέα 11 Ιαρχή Λεωφ. Βουλιαγμένης, 116 36 **Αθήνα**, Τηλ.: 01-9232 347.
- 24) Κέντρο Ψυχικής Υγείας (Κ.Ψ.Υ.) **Περιστερίου**, Ικαρίας 18 Τ.Κ 121 32, Τηλ.: 5756226 - 5753234.
- 25) Ψυχολογικό Κέντρο Βόρειας Ελλάδας, 567 01, **Ρετζίκι Θεσ/νίκης**, Τηλ.: 031-93221.
- 26) Κέντρο ψυχικής υγιεινής Θεσ/νίκης, Καυτατζόγλου 36, 546 39, **Θεσ/νίκη**, Τηλ. 031-845139, 1, 2, & 845900.
- 27) Κέντρο ψυχικής υγείας της Β' Παν/κής Ψυχιατρικής κλινικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης, Μακένζυ Κινγκ 14, 54622, **Θεσ/νίκη**, Τηλ.: 031-270036.
- 28) Ιατροπαιδαγωγικός σταθμός Α' πανεπιστημιακής, νευρολογικής κλινικής νοσ/μείου ΑΧΕΠΑ, Χορτατζήδων 1, **Θεσ/νίκη** Τηλ.: 031-205082.
- 29) Ιατροπαιδαγωγικός σταθμός της Πανεπιστημιακής ψυχιατρικής κλινικής 681 00 **Αλεξ/πολη**, Τηλ.: 0551-25772.
- 30) Ιατροπαιδαγωγικό κέντρο Καραμάνειου Νοσ/μείου Παίδων, Κορύλλων 3, 262 25 **Πάτρα**, Τηλ.: 061-2770 098.

*Βασικές αρχές διασκευής, προσαρμογής και μεταγραφής των διδακτικών βιβλίων στο σύστημα BRAILLE, για χρήση από τους τυφλούς μαθητές.

Κατάλογος ιατροπαιδαγωγικών σταθμών του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας

- 1) Κέντρο ψυχικής υγιεινής, Ιουλιανού 18 Α **Αθήνα**, Τηλ. 01-8210222.
- 2) Κέντρο παιδοψυχικής υγιεινής (ΙΚΑ), Αραχωβής 14, **Αθήνα**, Τηλ. 3604929, 3604972, 3604919.
- 3) Νοσοκομείο Παίδων (ΑΓ. ΣΟΦΙΑ) Τμήμα Ψυχολογικής Παιδιατρικής, Θηβών & Μ. Ασίας, **Γουδί**, Τηλ. 7798748 - 7757496.
- 4) Νοσοκομείο Παίδων (ΑΓ. ΣΟΦΙΑ), Ινστιτούτο υγείας του παιδιού, μονάδα κακοποίησης - παραμέλησης παιδιού, Θηβών & Μ. Ασίας, **Γουδί**, Τηλ.: 01-7793648.
- 5) Παράρτημα Νοσοκομείου παιδών (ΑΓ. ΣΟΦΙΑ) Ολόρου 7, **Ζωγράφου** 157.73.
- 6) Ακουολογικό τμήμα Νοσοκομείου Παίδων (ΑΓ. ΣΟΦΙΑ), Θηβών και Μ. Ασίας, Γουδί, 115 27 **Ζωγράφου**.
- 7) Κρατικό θεραπευτήριο ψυχικών παθήσεων Αθηνών (Κ.Θ.Ψ.Π.Α.), Ιατροπαιδαγωγικός συμβλ/κός Σταθμός, Ελάνικου 3, **Αθήνα**, Τηλ.: 7235 312 - 7235 313.
- 8) Δημόσιο παιδιατρικό νευροψυχιατρικό νοσ/μείο Ντισού Πεντέλης, 109 09 **Ραφήνα**, Τηλ.: 0294-23540.
- 9) Κέντρο Προστασίας παιδών "Μιχαλίνειο", Ακτιή Κουντουριώτη 3, 185 34 **Πειραιάς**, Τηλ. 01-4172 400.
- 10) Ίδρυμα προστασίας απροσάρμοστων παιδιών "Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ", 135 01 **Άγιοι Ανάργυροι**, Τηλ. 01-2311 070 & 2611 910 & 2633 295.
- 11) Κέντρο ψυχικής υγιεινής Ιατροπαιδαγωγικής υπηρεσίας **Πειραιά** - Νοταρά και Μπουμπουλίνος 15, Τηλ.: 4170500 - 4170546.
- 12) Ιατροπαιδαγωγικό κέντρο Ε.Π. Κωφαλάων, Ζαχόραφ 1, (Αιμελεόκηποι) 115 21 **Αθήνα**, Τηλ.: 01-6460 379 & 6431 818.
- 13) Κοινωνικό κέντρο ψυχικής υγείας, Παγκρατίου Φερεκίδου 5, 116 35, **Παγκράτι**, Τηλ.: 01-7519550.
- 14) Σχολιατρική υπηρεσία - μαθητική αντίληψη Υπουργείου Υγείας - Πρόνοιας, Αριστοτέλους 17, 104 33 **Αθήνα**, Τηλ.: 01-5235 827.

311 Ιατροπαιδαγωγικός σταθμός Γεν. Νοσ/μείου Αλεξ/πολης, Δήμητρος 19, 681 00
Αλεξ/πολη, Τηλ.: 0551 - 25272 - 25293.

321 Κοινωνικό κέντρο ψυχικής υγείας (κινητή μονάδα), Δήμητρος 19, 681 00 Αλεξ/πολη.
331 Κινητή μονάδα ψυχιατρικής περιθαλάψης υπαίθρου, τμήμα Κοιν. Πρόνοιας 331 00
Άμφισσα, Τηλ: 0265/28913 - 28927.

341 Ψυχολογικό κέντρο θέρειας Ελλάδας, Παρ/μα Ξάνθης Βενιζέλου 5, 671 00 Ξάνθη,
Τηλ.: 0541 - 23755.

35. **Εργαστήριο δυσλεξίας και οφθαλμοκίνησης** στην Α' Πανεπιστημιακή Ψυχια-
τρική Κλινική του Πανεπ. **Θεσ/νίκης** στο νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ, Τηλ. 031-994417.

36. Κέντρο Αποκατάστασης Δυσλεκτικών Ατόμων, Ηχούς 3 πάρ. Τράλλεων - Γαλάτσι,
Αθήνα, Τηλ: 01/2928333

ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ (Σ.Μ.Ε.Α.)

ΙΣΤΟΙΧΕΙΑ ΥΠΕΡΘΕ)

Α. στο Νομό Αττικής

ΙΣΧολ. έτος 1991-921

1. Αθήνας

1. Ειδικό Νηπιαγωγείο

1. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο στην ΕΛΕΠΑΔΠ, (για σωματικά ανάπηρα παιδιά), Κόνωνος 16,
Παγκράτι, 11634 Τηλ. 01-72.25.178.

2. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο κωφών-βαρυσκώων στο εθνικό ίδρυμα προστασίας κωφολά-
λων (Ε.Ι.Π.Κ.), Ζωγράφου 1, (Αμπελόκηποι) 162.31 Αθήνα, Τηλ. 01-6428.082.

2. Ειδικό δημοτικό σχολείο

α. Δημόσια

1. Περιμαρματικό 10/Θ ειδικό σχολείο Μαρσαλείου Διδασκαλείου Δ.Ε. (για νοητ. καθυστ.
παιδιά), Σολομωνίδου 68, 161 21 Καισαριανή, Τηλ. 01-72.11.289.

2. Περιμαρματικό 6/Θ ειδικό σχολείο Μαρσαλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας (για νοητ.
καθυστ. παιδιά, Μαρσαλή 4, 106 76 Αθήνα, Τηλ. 01-72.40.687.

3. 4ο 6/Θ ειδικό σχολείο Αθηνών (για νοητ. καθυστ. παιδιά), Σωζοπόλεως 24, Πλ. Αττικής
104 64 Αθήνα. Τηλ. 01-86.10.410, 8676570.

4. 6ο 2/Θ ειδικό σχολείο Αθηνών (για νοητ. καθυστ. παιδιά), Αριστάρχου 24 (Παγκράτι),
116 34 Αθήνα, Τηλ. 01-72.44.493.

5. 8ο 2/Θ ειδικό σχολείο Αθηνών (για νοητ. καθυστ. παιδιά), Τέω 56, (Λαμπρινή), 112.42
Αθήνα, Τηλ.: 01-29.21.577.

6. 1ο 4/Θ ειδικό σχολείο Ζωγράφου (για νοητ. καθυστ. παιδιά), Πόντου και Αγ. Θωμά,
115.27 Ζωγράφου, Τηλ. 01-7798704.

7. 10/Θ ειδικό σχολείο στην ΕΛΕΠΑΔΠ (για σωματικά ανάπηρα παιδιά), Κόνωνος 16,
Παγκράτι 16231 Αθήνα, Τηλ. 01-72.25.178.

β. Ιδιωτικά (Ν.Π.Δ.Δ.)

1. 19/Θ σχολείο του Εθνικού ιδρύματος προστασίας κωφών Αθηνών (Ε.Ι.Π.Κ.), Ζωγράφου
1, Αμπελόκηποι, 162 31 Αθήνα, Τηλ. 6411.940.

3. Ειδικές τάξεις σε κανονικά σχολεία

1. Ειδική τάξη στο 31ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Παπαναστασίου και Κόρακα,
Τηλ. 8311.652, Αθήνα 104 45.

2. Ειδική τάξη στο 57ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Διοσάνου 67, Τηλ. 51.35.246 -
51.22.678, Αθήνα 104 44.

3. Ειδική τάξη στο 51ο 11/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Ακομινάτου 40, Τηλ. 5231.470,
70.14.780, Αθήνα 104.38.

4. Ειδική τάξη στο 78ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Εναγρίου και Κρουσίου, Τηλ.
86.12.829, Αθήνα 113 63.

5. Ειδική τάξη στο 7ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, Ισκάστης και Μακρυγιάννη 46,
Τηλ. 77.75.791 - 7708112, Ζωγράφου 117 42.

6. Ειδική τάξη στο 3ο δημοτικό σχολείο Βύρωνα, Δωδεκανήσου και Ερυθραίας, 162 31
Βύρωνα, Τηλ.: 01-76.61.966.

7. Ειδική τάξη στο 5ο δημοτικό σχολείο Βύρωνα, Τηλ.: 01-76.54.519, 172 37 Βύρωνα.

8. Ειδική τάξη στο 19ο δημοτικό σχολείο Ηλίουπολης, Μαρ. Αντύπα 34, 163.46 Ηλίουπολη,
Τηλ. 01-97.10.740.

9. Ειδική τάξη στο 2ο δημοτικό σχολείο Χαλκηδόνας, Αγ. Αναργύρων 1, 143 43 Ν.
Χαλκηδόνα, Τηλ. 01-25.16.071.

10. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Καισαριανής, Εθν. Αντίστασης 113, 157 72
Καισαριανή, Τηλ. 01-72.27.256.

11. Ειδική τάξη στο 18ο δημ. σχολείο Αθηνών, Αχασίας 3, 115 23 Αθήνα, τηλ. 01-69.24.906.
12. Ειδική τάξη στο 2ο δημ. σχολ. Γαλατσίας, Δρυόπιδος 9, 11147 Γαλάτσι, τηλ. 01-29.15.890.
13. Ειδική τάξη στο 96ο 12/Θ δημ. σχολείο Αθηνών, Εκαταύου 80, 117 43 Ν. Κόσμος, τηλ. 9021.168.
14. Ειδική τάξη στο 50ό 12/Θ δημ. σχολ. Αθηνών, τηλ. 01-86.57.770, Αριστομένους 101, 104 46 Αθήνα.
15. Ειδική τάξη στο 21ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-86.75.965, Κύπρου 21, 112.53 Αθήνα.
16. Ειδική τάξη στο 4ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Φιλαδέλφειας, τηλ. 01-24.14.512, 25.17.246, Λαχανά 10, 143.42 Ν. Φιλαδέλφεια.
17. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Δάφνης, τηλ. 01-97.11.678, Ελλάς 19, 172.35 Δάφνη.
18. Ειδική τάξη στο 4ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Υμηττού, τηλ. 01-97.32.294, Προύσσης και Ηλιουπόλεως 172 36 Υμηττός.
19. Ειδική τάξη στο 65ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-22.30.234, Ταυγέτου 60, 112. 55 Αθήνα.
20. Ειδική τάξη στο 17ο δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, τηλ. 01-77.50.283, Περιάνδρου 27, 157. 71 Ζωγράφου.
21. Ειδική τάξη στο 9ο δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, τηλ. 01-77.99.500, Κρίνων 28, 157.72 Ζωγράφου (Καταργήθηκε).
22. Ειδική τάξη στο 76ο δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-34.69.237, Κυκλάδων 6, 118 52 Αθήνα.
23. Ειδική τάξη στο 14ο δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-36.24.183, Σίνα 70, 106 72 Αθήνα.
24. Ειδική τάξη στο 10ο δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-77.78.445, Ζαγοράς 18, 106 23 Αθήνα.
25. Ειδική τάξη στο 62ο δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-51.24.309, Σμόλικα 6 και Καραγιάννη 104 43 Σεπόλια (Καταργήθηκε).
26. Ειδική τάξη στο 56ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-51.40.669, Τιμαίου 7, 104 41 Αθήνα.
27. Ειδική τάξη στο 4ο 10/Θ δημοτικό σχολείο Ταύρου, τηλ. 01-48.23.810, Τσακάλωφ 9, 177 78 Ταύρος.
28. Ειδική τάξη στο 3ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Φιλαδέλφειας, τηλ. 01-25.10.625, Γράμμου 2, 143 42 Ν. Φιλαδέλφεια.
29. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Καισαριανής, τηλ. 01-72.25.869, Εθν. Αντιστάσεως 113, 157 72 Καισαριανή.
30. Ειδική τάξη στο 9ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Μηνιγιάστας 2, τηλ. 72.15.357, Καισαριανή.
31. Ειδική τάξη στο 12ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Κοργιαλενίου 2, 115 26 Αθήνα, τηλ. 6924505.
32. Ειδική τάξη στο 25ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Πανδοσίας - Τράλλεων, 112 42 Αθήνα, τηλ. 29.22.729.
33. Ειδική τάξη στο 46ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Ταυγέτου 60, 112 55 Αθήνα, τηλ. 2286.090.
34. Ειδική τάξη στο 44ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Μηλιαράκη-Κουρτίδου, 111 45 Αθήνα, τηλ. 8316.411.
35. Ειδική τάξη στο 6ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, Περιάνδρου 27, 157 71 Ιλίσια, τηλ. 77.75.898.
36. Ειδική τάξη στο 8ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, Μακρυγιάννη 46, 157 72 Ιλίσια, τηλ. 77.77.879.
37. Ειδική τάξη στο 10ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, Μ. Αλεξάνδρου, 157 73 Γουδί, τηλ. 77.79.959.
38. Ειδική τάξη στο 21ο 9/Θ δημοτικό σχολείο Ηλιούπολης, Γράμμου και Κρετίνου, 163 45 Ηλιούπολη, τηλ. 97.30.555.
39. Ειδική τάξη στο 105ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Σούκα και Χαρμπούλου 115.22 Αθήνα, τηλ. 64.67.823.
40. Ειδική τάξη στο 128ο 12/Θ δημοτικό Σχολείο Αθηνών.
41. Ειδική τάξη στο 148ο 12/Θ δημοτικό Σχολείο Αθηνών.
42. Ειδική τάξη στο 26ο 12/Θ δημοτικό Σχολείο Αθηνών.

4. Ειδικά Γυμνάσια - Λύκεια

1. Δημοτικό Ειδικό Γυμνάσιο σωματικά αναπήρων παιδιών Αθίνας, Ύδρας 2 και Αλκιβιάδου, 163 45 Ηλιούπολη, τηλ. 01-99.35.714.

2. Δημοτικό Ειδικό Λύκειο σωματικά αναπήρων παιδιών Αθίνας, Ύδρας 2 και Αλκιβιάδου, 163 45 Ηλιούπολη, τηλ. 01-99.35.714.

2. Ανατολικής Αττικής

1. Ειδικά Νηριαγωγεία

1. 1/Θ ειδικό νηριαγωγείο κωφών - βαρνηκών Αθηνών (για κωφό βαρνηκό παιδί), Ευνόρου 16 - Πλατεία Δροσπούλου - Φιλοθέη 152 37, τηλ. 01-68.10.579.

2. Ειδικό Δημοτικό Σχολείο

α. Δημόσια

1. 2/Θ ειδικό σχολείο Χολανδρίου (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Καραολή και Δημητρίου 32, 152 32 Χαλάνδρι, τηλ. 01-68.12.916.

2. 1ο 7/Θ ειδικό σχολείο στο Σικαρίδαιο ίδρυμα (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Πεντέλης 58, 151 26 Μαρούσι, τηλ. 01-80.62.365, 80.20.301.

3. 2ο 7/Θ ειδικό σχολείο στο Σικαρίδαιο ίδρυμα (για νοητ. καθυστερημένα παιδιά), Πεντέλης 58, 151 26 Μαρούσι, τηλ. 01-80.62.365, 80.20.301.

4. 3/Θ ειδικό σχολείο Χολαργού (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Β. Μελά 1, 155 62 Χολαργός, τηλ.: 01-65.33.325.

5. 3/Θ ειδικό σχολείο Περισοῦ - Ν. Ιωνίας (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Πλατ. Τσαλδάρη, 142 33 Περισοῦ, τηλ. 01-27.91.801, 27.96.966.

6. 4/Θ ειδικό σχολείο στο δημόσιο παιδιατρικό νοσοκομείο Ντσαῦ πεντέλης (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), 190 09 Ραφίνα, τηλ.: 0294-23.540, 01-82.31.144.

7. 3/Θ ειδικό σχολείο Νέου Ηρακλείου (για εκπαιδῆσιμα νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Ν. Καζαντζάκη και Ε. Παπαδάκη, 142 21 Ν. Ηράκλειο, τηλ. 01-2754001.

8. 7/Θ ειδικό σχολείο του ιδρύματος για το παιδί, "Η Παμμακάριστος" (για κοινωνικά δυσπροσάρμοστα παιδιά), Μαραθώνος 1, 190 06 Νέα Μάκρη, τηλ. 0294-91.206.

9. 1/Θ ειδικό σχολείο Παπάγου ιδρύματος αγωγής ανηλικών θηλέων (για κοινωνικά δυσπροσάρμοστα παιδιά), πίσω από το Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο Αθηνών, Παπάγου, τηλ. 01-77.88572.

10. 5/Θ ειδικό σχολείο ΠΙΚΠΑ Πεντέλης (για σωματικά ανάπηρα παιδιά), Πεντέλη Αττικής 152 36, τηλ. 01-8041.433.

11. 5/Θ ειδικό σχολείο κωφών-βαρνηκών Αθηνών (για κωφό-βαρνηκό παιδί), Ευνόρου 16 - Πλατεία Δροσπούλου - 152.37 Φιλοθέη, τηλ. 01-68.10.579.

β. Ιδιωτικά

1. 1/Θ ειδικό σχολείο Αιμ. Θανάσσυλα, "Η χλόη" (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Λ. Κηφισίας 307, 145 61 Κηφισιά, τηλ. 01-80.81.190.

3. Ειδικές τάξεις σε κανονικά σχολεία

1. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Αμαρουσίου, Α. Κηφισίας 211, 151 24 Μαρούσι, τηλ. 01-80.20.697.

2. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Μελισσιών Ανατ. Αττικής, Θερμοπυλών 4, 151 27-Μελίσσια, τηλ. 01-8042.342.

3. Ειδική τάξη στο 9ο δημοτικό σχολείο Αχαρνών Ανατολικής Αττικής, 11η στάση Αγ. Άννα, 136 71 Αχαρναί, τηλ. 01-2466.394.

4. Ειδική τάξη στο 10ο δημοτικό σχολείο Αχαρνών, Θιβρών και Μαγνησίας, 136 71 Αχαρνές, τηλ. 01-2463.104.

5. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Σπάτων Ανατολικής Αττικής, Αδμαντίου Κοραή 1, 190 04 Σπάτα, τηλ. 01-66.32.221.

6. Ειδική τάξη στο 7ο δημοτικό σχολείο Αγ. Παρασκευής, Παπαρηγοπούλου και Λυκαούργου, 153 43 Αγ. Παρασκευή, τηλ. 01 65.70.914.

7. Ειδική τάξη στο 12ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Αμαρουσίου, Μαραθωνοδρόμων 54, Μαρούσι, 151 24, τηλ. 8052.552.

8. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Λυκοδύρου, Αγ. Βαρβάρας 28, 141 23 Λυκοδύρου, τηλ. 28.29.814.

9. Ειδική τάξη στο 8ο δημοτικό σχολείο Αχαρνών, Θεμιστοκλέους Ρέθυ 136.71 Αχαρνές, τηλ. 01-24.60.797.

10. Ειδική τάξη στο 6ο δημοτικό σχολείο Αμαρουσίου, Καραολή και Δημητρίου 1, Μαρούσι 151 25, τηλ. 68.18.264.

11. Ειδική τάξη στο 6ο δημοτικό σχολείο Αχαρνών, Α. Βαρελά 37, Αχαρνές 136 71, τηλ. 24.68.212.

12. Ειδική τάξη στο 11ο δημοτικό σχολείο Αχαρνών, Μυστρά, 136 71 Αχαρνές, τηλ. 01-24.66.394.

13. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Ερυθραίας, Σπετσών και Ψαρρών, 146 71 Ν. Ερυθραία, τηλ. 01-8071.434.
14. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Λαυρίου, 195 00 Λαύριο, τηλ. 0292-25.324.
15. Ειδική τάξη στο 6/Θ δημοτικό σχολείο του Ζωνείου ιδρύματος.
16. Ειδική τάξη στο 3ο 7/Θ δημοτικό σχολείο Παιονίας.

4. Ειδικά Γυμνάσια - Λύκεια

1. Ειδικό Γυμνάσιο Αθηνών για κωφό-βαρήκοα παιδιά, Κορυτσάς 19, Κοντόπουκο, 153 43 Αγ. Παρασκευή, τηλ. 01-65.70.946.
2. Ειδικό Λύκειο Αθηνών για κωφό-βαρήκοα παιδιά, Κορυτσάς 19, Κοντόπουκο, 153 43 Αγία Παρασκευή.

5. Σχολές ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης

Ιδιωτικές (Ν.Π.Ι.Δ.)

1. Ειδική επαγγελματική σχολή ιδρύματος "Παρμακόριστος", Μαραθώνος 1, 190 05 Νέα Μάκρη, τηλ. 0294-91206 (για νοητ. καθυστερημένα παιδιά).

3. Δυτικής Αττικής

1. Ειδικά Δημοτικά Σχολεία

α. Δημόσια

1. 1ο 6/Θ ειδικό σχολείο Περιστερίου (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Μ. Αλεξάνδρου και Παλαμά, 121 32 Περιστερί, τηλ. 01-57.12.669.
2. 1ο 8/Θ ειδικό σχολείο Ν. Λιουσίων (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά, Πολυτέκνων 20, 131 21 Νέα Λιόσια, τηλ. 01-2625.172).
3. 6/Θ ειδικό σχολείο Αιγιάλεω (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Ολυμπίας και Κορινθίου, 122.43 Αιγιάλεω, τηλ. 01-5906750.
4. 2/Θ ειδικό σχολείο Ελευσίνος (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά, Ιάχχου και Παγκάλου, 192 00 Ελευσίνα, τηλ. 01-55.46.276).
5. 2/Θ ειδικό σχολείο Μεγάρων (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Α. Τζαβέλα 54, 191 00 Μέγαρα, τηλ. 0290-29.181).
6. 1/Θ ειδικό σχολείο εθνικού ιδρύματος αποκαταστάσεως αναπήρων (Ε.Ι.Δ.Α.) (για σωματικά ανάπηρα παιδιά), Λεωφόρος Χασιάς 8η Σταση, 131 22 Άγιοι Ανάργυροι, τηλ. 01-23.14.103, 23.14.035.

7. 1/Θ ειδικό δημοτικό σχολείο Αθηνών (Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αγιοριών), Α. Αθηνών 238, 181 10 Κορυδαλλός, τηλ. 01-49.58.526.

8. 1ο 2/Θ ειδικό δημοτικό σχολείο Κορυδαλλού, Μακεδονίας 33, 181 21 Κορυδαλλός, τηλ. 01-56.12.666, 56.20.131 (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά).

β. Ιδιωτικά (Ν.Π.Ι.Δ.)

1. 9/Θ ειδικό σχολείο Ιδρύματος Προστασίας και Αποκαταστάσεως Απροσαρμόστων Παιδιών (Ι.Π.Α.Π) "Η Θεοτόκος", 131 22 Ν. Λιόσια, Λεωφ. Χασιάς, τηλ. 01-26.11.910, 23.11.070, 23.14.222.

3. Ειδικές τάξεις σε κανονικά σχολεία

1. Ειδική τάξη στο 12ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγιάλεω, Αγίου Βασιλείου και Ισάιου, τηλ. 5613.754, 122 44 Αιγιάλεω.

2. Ειδική τάξη στο 22ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Αιγιάλεω, Ιερολοχιτών 1, 122 44 Αιγιάλεω, τηλ. 54.51.355.

3. Ειδική τάξη στο 6ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αγίας Βαρβάρας, Κολοκυθά 31, 12 351 Αγία Βαρβάρα, τηλ. 5615.256.

4. Ειδική τάξη στο 5ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κορυδαλλού, Σύρου 48, 181 22 Κορυδαλλός.

5. Ειδική τάξη στο 7ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Γράμμου και Ρόδου, 124 62 Χαϊδάρη.

6. Ειδική τάξη στο 9ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Κολοκοτρώνη και Ιερά Οδός, 124 61 Χαϊδάρη, τηλ. 59.00.653.

7. Ειδική τάξη στο 23ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Λιουσίων, Αργυροκάστρου 51, 131 23, Ν. Λιόσια, τηλ. 26.23.584.

8. Ειδική τάξη στο 25ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Λιουσίων, Δαβάκη 50, 131 23 Ν. Λιόσια, τηλ. 50.11.000.

9. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Πετρούπολης, Σουλίου 50, 13 231 Πετρούπολη, τηλ. 50.10.528.

10. Ειδική τάξη στο 3ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Πετρούπολης, Θεσσαλίας και Ρήγα Φερραίου, 132 31 Πετρούπολη, τηλ. 50.16.763.

11. Ειδική τάξη στο 7ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Πετρούπολης, Κωστή Παλαμά 189, 132 31 Πετρούπολη, τηλ. 50.12.339.

12. Ειδική τάξη στο 10ο 12/Θ Δημοτικό σχολείο Πετρούπολης, Κολοκοτρώνη και Δθ. Διάκου, 132 31 Πετρούπολη, τηλ. 50.16.555.
13. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου, Δημοκρατίας 33, 19.300 Ασπρόπυργος, τηλ. 5572.620.
14. Ειδική τάξη στο 4ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου, Τέρμα Θεμιστοκλέους 19 300 Ασπρόπυργος, τηλ. 55.75.949
15. Ειδική τάξη στο 6/Θ δημοτικό σχολείο Γκορυτσίας Ασπροπύργου 19 300 Ασπρόπυργος, τηλ. 55.74.782.
16. Ειδική τάξη στο 5ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Κερκύρας 15, 121 33 Περιστερί, τηλ. 57.12.906.
17. Ειδική τάξη στο 14ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Πτολεμαΐδας 1, 121 36 Περιστερί, τηλ. 57.12.632.
18. Ειδική τάξη στο 26ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Φιλικών και Τσαλαβούτα, 121 31 Περιστερί, τηλ. 57.35.220.
19. Ειδική τάξη στο 29ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Ακαρνανίσις 65, 121 35 Περιστερί, τηλ. 57.34.245.
20. Ειδική τάξη στο 30ό δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Ολυμπιονικιών και Κοτζιά, 121 31 Περιστερί, τηλ. 57.26.586.
21. Ειδική τάξη στο 36ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Ιθακής και Ράβου, 121 33 Περιστερί, τηλ. 57.16.958.
22. Ειδική τάξη στο 42ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Πτολεμαΐδας 11, 121 36 Περιστερί, τηλ. 57.51.080.
23. Ειδική τάξη στο 3ο δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου, Β. Κων/νου 35, 193 00 Ασπρόπυργος, τηλ. 55.75.800.
24. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Μάνδρας, Αχιλλέως 2, 196 00 Μάνδρα, τηλ. 55.55.435.
25. Ειδική τάξη στο 45ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Γρανικού 49, 121 37 Περιστερί, τηλ. 57.23.777.
26. Ειδική τάξη στο 3ο δημοτικό σχολείο Αγ. Αναργύρων, Γ. Παπανδρέου 98, 135 62 Άγιοι Ανάργυροι, τηλ. 26.11.305.
27. Ειδική τάξη στο 8ο δημοτικό σχολείο Αγ. Βαρβάρας, Ραιδεστού 2, 12 351 Άγία Βαρβάρα, τηλ. 56.14.261.
28. Ειδική τάξη στο 18ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Πελοπίδα 177, 121 37 Περιστερί, τηλ. 57.19.229.
29. Ειδική τάξη στο 2ο δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου, τέρμα Θρασυβούλου και Θεμιστοκλέως, 193 00 Ασπρόπυργος, τηλ. 55.74.010.
30. Ειδική τάξη στο 6ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κορυδαλλού, Συγκρότ. Σχολ. κτιρίων, 18 122 Κορυδαλλός, 49.62.070.
31. Ειδική τάξη στο 11ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Ιθάκης και Ράβου, 121 33 Περιστερί, τηλ. 57.12.424.
32. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ζεφυρίου, Κουτσανίκα και Σουλίου, τηλ. 24.75067, Ζεφύρι 134.51.
33. Ειδική τάξη στο 5ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Σερίφου και Ξάνθης, Αιγάλεω 122 43, τηλ. 59.81935.
34. Ειδική τάξη στο 4ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Αγ. Γρηγορούσης 3, Χαϊδάρι 124 61, τηλ. 5810487.
35. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Πετρούπολης, Κ. Βάρναλη 33, 132 31 Πετρούπολη, τηλ. 5012.729.
36. Ειδική τάξη στο 20ό 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Ζήνωνος και Προμηθέως, 122. 41 Αιγάλεω, τηλ. 5612011.
37. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Περγάμου και Μισούλη 59.81.797, 122 42 Αιγάλεω.
38. Ειδική τάξη στο 5ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Πάρνηθος και Δόξας, 124 61 Χαϊδάρι, τηλ. 58.13.451.
39. Ειδική τάξη στο 4ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κορυδαλλού, Μεσογείων και Αγίου Νικολάου, 181 21 Κορυδαλλός, τηλ. 5616.606.
40. Ειδική τάξη στο 15ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Ακαρνανίσις 65, 121 34 Περιστερί, τηλ. 57.13.301.
41. Ειδική τάξη στο 25ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Καρυσιτίδος και Αλκίμου, 121 35 Περιστερί, τηλ. 5715659.
42. Ειδική τάξη στο 27ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Πυργιωτίσσης και Λυκοσούρας, 121 36 Περιστερί, τηλ. 57.10.783.
43. Ειδική τάξη στο 2ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Άνω Λισίων, 24η στάση Φυλής, 133 41 Άνω Λίσινα, τηλ. 2473816.

44. Ειδική τάξη στο 3ο 9/Θ δημοτικό σχολείο Άνω Λιοσίων, τέρμα Σακράτους, 133 41 Άνω Λιόσια, τηλ. 2471531.
45. Ειδική τάξη στο 8ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Ελευσίνας, Κίμωνος και Παναγιωτίδη, 192 00 Ελευσίνα, τηλ. 55.46.785.
46. Ειδική τάξη στο 11ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Ζήνωνος και Προμηθέως, 122 41 Αιγάλεω, τηλ. 56.11.233.
47. Ειδική τάξη στο 14ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Ραιδεστού 2 - Αγίας Βαρβάρας, 123 51 Αγ. Βαρβάρα, τηλ. 56.13.503.
48. Ειδική τάξη στο 18ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Αγίου Βασιλείου και Ιασίου, 122 44 Αιγάλεω, τηλ. 56.13.754.
49. Ειδική τάξη στο 7ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κορ/λού, Μεσογείων και Αγ. Νικολάου, 181 21 Κορυδαλλός, τηλ. 56.16.606.
50. Ειδική τάξη στο 4ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αγ. Βαρβάρας, Πελοποννήσου 13, 123 51, Αγ. Βαρβάρα, τηλ. 56.14.785.
51. Ειδική τάξη στο 17ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Πεύκων και Κάκτου, 121 37 Περιστερί, τηλ. 57.59.938.
52. Ειδική τάξη στο 17ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Λιοσίων, Α. Παλατιανής 24, 131 21 Ν. Λιόσια τηλ. 50.18.647.
53. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Καματερού, Τέρμα Γρ. Λαμπράκη, 134 51 Καματερό τηλ. 23.19.000.
54. Ειδική τάξη στο 7ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Καματερού, Τέρμα Αθ. Διάκου, 134 51 Καματερό τηλ. 23.13.666.
55. Ειδική τάξη στο 1ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Ζεφυρίου, Φιλικής Εταιρείας και Παπαφλέσσα, 134 00 Ζεφύρι, τηλ. 23.18.888.
56. Ειδική τάξη στο 4ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Ζεφυρίου, Κουτσονίκα και Σουλίου, 134 00 Ζεφύρι, τηλ. 24.74.940.
57. Ειδική τάξη στο 3ο 7/Θ δημοτικό σχολείο Ζεφυρίου, Παν. Γρηγορούσας 55, 134 00 Ζεφύρι, τηλ. 23.18.888.
58. Ειδική τάξη στο 8ο δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Ηρ. Πολυτεχνείου και Αθ. Διάκου 31, 124 62 Χαϊδάρη, τηλ. 58.15.158.
59. Ειδική τάξη στο 11ο δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Κυπρίων Αγωνιστών 33-35, 124 62 Χαϊδάρη, τηλ. 58.17.941.

60. Ειδική τάξη στο 16ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Χρυσάνθου και Π. Καβάλας, 12 136 Περιστερί, τηλ. 57.15.121.

61. Ειδική τάξη στο 32ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Γρανικού 49, 121 37 Περιστερί, τηλ. 57.23.777.

62. Ειδική τάξη στο 39ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Καρυστίδος και Αλίου, 121 35 Περιστερί, τηλ. 57.38.067.

4. Ειδικά Γυμνάσια - Λύκεια

α. Δημόσια

1. Ειδικό γυμνάσιο για σωματικά ανάπηρα παιδιά στο Εθνικό Ίδρυμα Αποκαταστάσεως Αναπήρων, Λεωφόρος Χασιάς, 9η στάση (Ε.Ι.Α.Α.), 131 22 Ν. Λιόσια, τηλ. 23.13.777, 23.10.733.

2. Ειδικό Λύκειο για σωματικά ανάπηρα παιδιά στο Εθνικό Ίδρυμα Αποκαταστάσεως Αναπήρων, Λεωφ. Χασιάς, 9η στάση (Ε.Ι.Α.Α.), 131 22 Ν. Λιόσια, τηλ. 01-2313777, 2310733.

5. Σχολές ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης

Ιδιωτικές (Ν.Π.Δ.Δ.)

Ειδική τεχνική επαγγελματική σχολή του Εθνικού Ίδρυματος Αποκαταστάσεως Αναπήρων, Λεωφ. Χασιάς, 9η στάση (Ε.Ι.Α.Α.), 131 22 Ν. Λιόσια, τηλ. 01-23.14.108.

4. Πειραιά

1. Ειδικά νηπιαγωγεία

α. Δημόσια

1. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο Αλίου Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα νήπια). (Δεν λειτουργεί).

2. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο στο Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (ΚΕΑΤ), Ελ. Βενιζέλου 210, 176 75 Καλλιθέα, τηλ. 95.88.066.

3. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο κωφών-βαρηκόων Πειραιά, Ηλεκτρουπόλεως 44, 164 52 Αργυρούπολη, τηλ. 99.32.648.

4. 1/Θ ειδικό νηπιαγωγείο Βούλας (για σωματικά ανάπηρα νήπια), Αλκυονίδων 1, 166 73 τηλ. 8955-615.

5. 1/Θ ειδικό νηπιαγωγείο Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα νήπια).

β. Ιδιωτικά

1. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο στο "Μιχαλίνειο" κέντρο προστασίας παιδιών του Π.Ι.Κ.Π.Α. Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά). Ακτή Κουντουριώτη 3, 185 34 Πειραιάς, τηλ. 4172.400.

2. Ειδικά Δημοτικά Σχολεία

α. Δημόσια

1. 2/Θ ειδικό δημοτικό σχολείο Σαλαμίνας (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά).
2. 6/Θ ειδικό σχολείο Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά). Αγ. Παύλου 12 (Πολαία Κοκκινιά), 185 42 Πειραιάς, τηλ. 49.16.302.
3. 2ο 2/Θ ειδικό σχολείο Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Μ. Χατζηκυριακού 27, 185 39 Πειραιάς, τηλ. 45.19.590.

4. 4ο 2/Θ ειδικό σχολείο Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Μάρκου Μπότσαρη 48 και Αγίου Παντελεήμονα, Δραπετσώνα 186 48, τηλ. 46.16.494.

5. 1ο 6/Θ ειδικό σχολείο Αγ. Δημητρίου (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Σουλίου 49, 173 43 Αγ. Δημητρίου (Μηροσχάμη) τηλ. 99.20.604.

6. 1ο 2/Θ ειδικό σχολείο Καλλιθέας (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Σιπφούς και Καλυψούς, 176 76 Καλλιθέα, τηλ. 9567892-9582320.

7. 6/Θ ειδικό σχολείο ΠΙΚΠΑ Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Ακτή Κουντουριώτη 3, 185 34 Πειραιάς, τηλ. 41.36.774.

8. 2/Θ ειδικό σχολείο Περάματος (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Καραολή-Δημητρίου 25, 188 63 Πέραμα, τηλ. 44.15.600.

9. 3/Θ ειδικό σχολείο Π.Ι.Κ.Π.Α. Βούλας (για σωματικά ανάπηρα παιδιά), Αλκυονίδων 1, 166 73 Βούλα, τηλ. 89.55.615.

10. 6/Θ ειδικό σχολείο στο Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (Κ.Ε.Α.Τ.) (για τυφλά παιδιά). Ελ. Βενιζέλου 210, 176 75 Καλλιθέα, τηλ. 95.88.066, 95.95.880.

11. 12/Θ ειδικό σχολείο κωφών-βαρηκόων Πειραιά, Ηλεκτρουπόλεως 44, 164 52 Αργυρούπολη, τηλ. 01-9932814.

3. Ειδικές τάξεις σε κανονικά σχολεία

1. Ειδική τάξη στο 12ο δημοτικό σχολείο Κεραταινού, Τέρμα Υψηλάντου, 187 58 Κερατσίνι, τηλ. 4316.757.

2. Ειδική τάξη στο 18ο δημοτικό σχολείο Κεραταινού, Σητρού και Καίρη, 187 57 Κερατσίνι, τηλ. 43.19.690.

3. Ειδική τάξη στο 16ο δημοτικό σχολείο Κεραταινού, Α. Μέρτου και Μπαλά, 187 58 Κερατσίνι, τηλ. 43.20.223.

4. Ειδική τάξη στο 12/Θ δημοτικό σχολείο Βουλιαγμένης, Ιάσωνος 54 και Αρτέμιδος, 166 71 Βουλιαγμένη, τηλ. 8960051.

5. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Βούλας, Ποσειδώνος και Παγκάλου, 166 73 Βούλα, τηλ. 8958373.

6. Ειδική τάξη στο 2ο δημοτικό σχολείο Σαλαμίνας, Λεωφ. Σαλαμίνας 152, 189 00 Σολομίνια, τηλ. 46.51.275.

7. Ειδική τάξη στο 11ο δημοτικό σχολείο Ν. Σμύρνης, Βοσπόρου 78 (Λειτουργεί στο 8ο δημοτικό σχολείο Ν. Σμύρνης), 171 23 Ν. Σμύρνη, τηλ. 9323311.

9. Ειδική τάξη στο 5ο δημοτικό σχολείο Αγ. Δημητρίου, Ξάνθης και Δημοσθένους, 173 41 Αγ. Δημήτριος, τηλ. 9346041.

10. Ειδική τάξη στο 5ο δημοτικό σχολείο Περάματος, Παπαδιαμάντη 2, 188 63 Πέραμα, τηλ. 44.11.010.

11. Ειδική τάξη στο 4ο δημοτικό σχολείο Μοσχάτου, Μισούλη 66, 183 45 Μοσχάτο, τηλ. 94.24.603.

12. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Αργυρούπολης, Ελ. Βενιζέλου 13, 164 51, Αργυρούπολη, τηλ. 96.10.234.

13. Ειδική τάξη στο 7ο δημοτικό σχολείο Αργυρούπολης, Κων/λεως 82, 164 52 Αργυρούπολη, τηλ. 96.14.248.

14. Ειδική τάξη στο δημοτικό σχολείο Βάρης, Άττιδος 7, 166 72 Βάρη, τηλ. 89.71.502.

15. Ειδική τάξη στο 2ο δημοτικό σχολείο Γλυφάδας, Βουλιαγμένης και Σάκη Κοράγιωργα 30, 166 75 Γλυφάδα, τηλ. 96.26.995.

16. Ειδική τάξη στο 12ο-δημοτικό σχολείο Ν. Σμύρνης, Κοραή 20, 171 22 Ν. Σμύρνη, τηλ. 93.30.814.

17. Ειδική τάξη στο 6ο δημοτικό σχολείο Π. Φαλήρου, Αρματωλών 29, 175 63 Π. Φάληρο, τηλ. 98.10.175.

18. Ειδική τάξη στο 8ο 11/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας, Αρμενίων Προσκόπων 11, 184 50 Νίκαια, τηλ. 49.18.921.

19. Ειδική τάξη στο 25ο δημοτικό σχολείο Νίκαιας, τέρμα Βουλγάροκράτου, 184 52 Νεάπολη Νίκαιας, τηλ. 01-4972023.
20. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Ελληνικού, Ισαωνίδου 42, 167 77 Ελληνικό, τηλ. 9618534.
21. Ειδική τάξη στο 3ο δημοτικό σχολείο Δραπετσώνας λειτούργει στο 9ο δημοτικό σχολείο Πειραιά: Αγ. Δημητρίου 69, 185 46 Πειραιά, τηλ. 46.34.333.
22. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Αλίμου, Φον Βάικ 2, 174 55 Άλιμος, τηλ. 98.42.063.
23. Ειδική τάξη στο 8ο δημοτικό σχολείο Κεραταίνου, Κομνηνών και Χρυσοστάμου Σμύρνης, 187 55 Κεραταίνι, τηλ. 4617671.
24. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Κεραταίνου, Ζάππα 22, 187 56 Κεραταίνι, τηλ. 46.13.249.
25. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κεραταίνου.
26. Ειδική τάξη στο 13ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κεραταίνου.
27. Ειδική τάξη στο 22ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Κεραταίνου.
28. Ειδική τάξη στο 3ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Μοσχάτου.
29. Ειδική τάξη στο 3ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αγίου Δημητρίου.
30. Ειδική τάξη στο 6ο δημοτικό σχολείο Πειραιά, Δερβενακίων 106, 185 44 Πειραιάς, τηλ. 46.13.665.
31. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Περάματος, Καραολή και Δημητρίου 25, 188 63 Πέραμα, τηλ. 44.10.633.
32. Ειδική τάξη στο 12ο δημοτικό σχολείο Π. Φαλήρου, Αμφιθέας 29, 175 64 Αμφιθέα, τηλ. 94.16.773.
33. Ειδική τάξη στο 9ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας.
34. Ειδική τάξη στο 12ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας.
35. Ειδική τάξη στο 13ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας.
36. Ειδική τάξη στο 45ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας.
37. Ειδική τάξη στο 5ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας.
38. Ειδική τάξη στο 6ο 7/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας

4. Ειδικά Γυμνάσια - Λύκεια

α. Δημόσια

1. Ειδικό γυμνάσιο για κωφά-βαρήκοα παιδιά, Ηλεκτροπούλεως 44, 164 52 Αργυρούπολη, τηλ. 99.32.732.
2. Λυκειακές τάξεις για κωφά-βαρήκοα παιδιά στο ανωτέρω Γυμνάσιο.

5. Σχολές ειδικής επαγγελματικής εκπ/σης

α. Δημόσιες

1. Σχολή ειδικής επαγγελματικής εκπ/σης Αθηνών (για εφήβους με νοητική καθυστέρηση), Ανδρομάχης 274, 176 74 Τζιτζιφιάς Καλλιθέα, τηλ. 94.22.555.

ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΠΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΟΝ Ο.Α.Ε.Δ. ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΠΑΓΕΛΜΑΤΙΚΗ Ή ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΑΝΑΠΗΡΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

1. **Αιγινήτειο Νοσοκομείο**, Τμήμα Κοινωνικής Ψυχιατρικής, Αργυροκάστρου και Ιωνίας - Παπάγου Τηλ.: 77.91.315 - 72.20.811 εσωτ. 346.

Εργαστήρια: κορνιζοποιίας, συσκευασίας, επεξεργασίας δερμάτων, κοπτικής-ραπτικής.

2. **Ίδρυμα Προστασίας Απροσαρμόστων Παιδιών "Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ"**, Νέα Λιάσια Αττικής, Λεωφ. Χασιάς, τηλ. 2311 070.

Τμήματα: γενικής χειροτεχνίας, κρηπουρικής, ξυλουργικής, πηλοπλαστικής, οικοκυρικής, υφαντικής.

3. Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής:

- α) **Πειραιά**, Ζωσιμάδων 34, τηλ.: 4170 500.

Εργαστήρια: ραπτικής, υφαντικής, κορνιζοποιίας, ηλεκτρολογίας, κρηπουρικής.

- β) **Αιγάλεω**, Σούτσου 4, Πλατ. Δαβάκη, τηλ. 5449 898.

Εργαστήρια: κοπτικής-ραπτικής, ταπητουργικό, ξυλουργικό (ξύλογλυπτική).

- γ) **Αθηνών**, Ιουστινιανού 37, τηλ. 8210 222 και 8218 020.

Εργαστήρια: πλεκτικής, κεντήματος, καλαθοπλεκτικής, πηλού, ζωγραφικής, κρηπουρικής.

4. **Εργαστήριο Ειδικής Αγωγής "Μαργαρίτα"** (ΝΠΙΔ), Μεσολογγίου 5, Νέα Πεντέλη, τηλ.: 80.44.812.

Τμήματα: γενικής χειροτεχνίας, οικοκυρικής (ραπτική, μαγειρική, ζαχαροπλαστική, υφαντική, κρηπουρικής, δενδροκομίας, ξυλουργείου, βιομηχανικής εργασίας.

3. Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων γονέων και κηδεμόνων αναπήρων τέκνων (ΠΟΣΓΚΑΤ) Φειδίου 18, 106 78 Αθήνα, Τηλ. 36.05.895.
4. Ανώτατη Συνομοσπονδία γονέων μαθητών Ελλάδος (Α.Σ.Γ.Μ.ΕΙ. Βεραντζέρου 22, 104 32 Αθήνα, τηλ. 01-52.43.508.
5. Πανελλήνια ομοσπονδία ειδικής αγωγής, Χαλκοκονδύλη 13, 104 32 Αθήνα, τηλ. 52.38.148.
6. Πανελλήνια ομοσπονδία εργαζομένων ειδικής αγωγής, Αγορακρίτου 31, 104 40 Αθήνα, τηλ. 88.31.044.
7. Πανελλήνια ένωση γονέων και κηδεμόνων απροσαρμύστων στόμων - παιδιών (ΠΕΓΚΑΠ), Φειδίου 18, 106 78, Αθήνα, τηλ. 36.05.895.
8. Πανελλήνιος σύνδεσμος τυφλών, Βεραντζέρου 31, 104 36 Αθήνα, τηλ. 36.09.491.
9. Πανελλαδικός σύλλογος αναπήρων πολιτών (Π.Α.Σ.Α.Π.) Κλεισθένους 17, 105 52 Αθήνα, τηλ. 32.40.469.
10. Ένωση Κωφάλλων Ελλάδος, Αριστογείτονος 11-13, 105 52 Αθήνα, τηλ. 32.42.371.
11. Ένωση γονέων νοητικώς υστερούντων στόμων, Φειδίου 18, 106 78 Αθήνα, τηλ. 36.18.207.
12. Εταιρεία προστασίας σπαστικών, Αρχιμήδους 42, 116 36 Αθήνα, τηλ. 70.18.158.
13. Σύλλογοι και επιτροπή γονέων-κηδεμόνων κωφών-βαρηκόων παιδιών Αθηνών, Θεσπίνης, Πατρών, Βόλου, Σερρών και Κρήτης, Σωκράτους 59, 104 31, Αθήνα, τηλ. 52.28.849.
14. Ομοσπονδία κωφών της Ελλάδος, Σολωμού 57 (2ος όροφος) 104 32 Αθήνα, τηλ. 5233968.
15. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότητα κωφών και βαρηκόων Ελλάδος ΕΦΦΑΘΑ, Αναξαγόρα και Μενάνδρου 26, 105 52, Αθήνα.
16. Φιλανθρωπικός σύλλογος γονέων-κηδεμόνων και φίλων απροσαρμύστων παιδιών ιδρύματος "Θεοτόκος" Φωκαίας 29, 104 40 Αθήνα, τηλ. 88.36.533.
17. Σύλλογος εργαζομένων Σικιανιδείου ιδρύματος απροσαρμύστων παιδιών, Τράλλεων 151α, 112 46 Γαλάτσι.
18. Σύλλογος γονέων και κηδεμόνων Σικιανιδείου ιδρύματος, Σοφοκλέους 47, 105 52 Αθήνα, τηλ. 80.42.700, 32.16.314.
19. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων νοητικώς καθυστερημένων και σπαστικών παιδιών "Καλός Σμαρτεϊτής", Αργυρούπολης 40, 164 51, Αργυρούπολη, τηλ. 97.31.798.

5. **Εθνικό Ίδρυμα Αποκαταστάσεως Αναπήρων (ΝΓΠΔ)**, τηλ. 2314 113. Άγιοι Ανάργυροι Αττικής.

ΣΧΟΛΕΣ: μηχανοτεχνιτών, ηλεκτρολόγων, επιπλασιών, ξυλουργών, ορθοπαιδικών τεχνιτών, ωρολογοτεχνικών, υποδηματοποιών, βαρέων (ανδρικών ενδυμάτων), κοπτικής-ραπτικής, ραδιοτεχνιτών, μηχανοπλεκτικής, κεραμικής, οδοντοτεχνιτών, σχεδιαστών, βιβλιοδεσίας, μηχανών γραφείου, γραφικών υλών.

6. **Σικιανίδειο Ίδρυμα Απροσαρμύστων Παιδιών**, τηλ. 8020 301, Πεντέλης 58, 151 26 Μαρούσι.

Τμήματα: ξυλουργείου, ξυλοναυπητικής, κεραμικής, γενικής χειροτεχνίας, υφαντικής, ραπτικής, δένδροκομίας, κηποτεχνίας, τυπογραφείου-βιβλιοδεσίας, υδραυλικών, χαλκογραφίας, ζωγραφικής.

7. **Πανελλήνια Ένωση Γονέων και Κηδεμόνων Απροσαρμύστων Παιδιών (ΠΕΓΚΑΠ)**, Πεντέλης 92, Χαλάνδρι, τηλ. 6814 125.

Τμήματα: υφαντικής, κηπουρικής, βιοτεχνικής μονάδας ξυλουργείου, χειροτεχνίας.

8. **"Στέγη Ειδικής Αγωγής"** (ΝΓΠΔ), Πόντου 5-7, Νέα Ερυθραία, τηλ. 8017 287.

Τμήματα: υφαντικής, πλεκτικής, χαλκογραφίας, καλαθοπλεκτικής, κεραμικής.

9. **Κέντρο Αποκατάστασης Απροσαρμύστων Ατόμων "Δάμωρις"**, Λυκαβηττού 10, Άνοιξις (Π. Μπογιάνη), τηλ. 8114 736.

Τμήματα: υφαντηρίου, χειροτεχνίας, καλαθοπλεκτικής, κεραμικής.

10. **Κέντρο επαγγελματικής και πρακτικής κατάρτισης του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων των Απροσαρμύστων Παιδιών του ιδρύματος "Θεοτόκος"**, Σχιστού 1 - Σκοραμαγκάς, τηλ. 5572 728.

Τμήματα: αργαλειού, χειροτεχνίας, κατασκευών, ουσκευσίας, οικ. οικονομίας.

11. Τεχνική επαγγελματική Σχολή Ειδικής Αγωγής Κωφών & Βαρηκόων Αγίας Παρασκευής, Κορυτσάς 19, Κοντόπευκο, 153 43 Αγ. Παρασκευή, τηλ. 6012 946.

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΓΙΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

ΕΣτοιχεία ΥΠΕΠΘ - Δ/ση Ειδικής Αγωγής)

Α. Με έδρα την Αττική

1. Εθνικό Συμβούλιο Ατόμων με ειδικές ανάγκες, Χαλκοκονδύλη 25, 104 32 Αθήνα, τηλ. 5238961, 5238967.

2. Κοινωνική Αλληλεγγύη - Ισοτιμία στη Ζωή, Κηφισίας 36, 151 25 Μαρούσι, τηλ. 6851881.

37. Ελληνικό Ινστιτούτο Έρευνας για την αποκατάσταση αναπήρων, Ζωοδόχου Πηγής 54, 106 81 Αθήνα, τηλ. 36.26.751 - 36.29.044.
38. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Κωφών και Βαρηκόων μαθητών Γυμνασίου Λυκείου, Αγ. Παρασκευή, Κορυτσάς 19, Κοντόπευκο, 153 43 Αγ. Παρασκευή.
39. Σύλλογος αναπήρων Φοιτητών Ελλάδος, Γ. Παπανδρέου 87, 153 73 Αθήνα, τηλ. 77.50.837 και 76.50.168.
40. Ελληνική εταιρεία Δυσλεξίας, Αγίου Κων/νου 6, 104 31 Αθήνα, τηλ. 52.38.867.
41. Πανελλήνιος Σύλλογος Παραρηγητικών πολιτών Αναπήρων, Γιάνναρη 39 και Παρασκευοπούλου, 104 45 Αθήνα, τηλ. 83.12.740.
42. Κέντρο βρεφών "Η ΜΗΤΕΡΑ", Δημοκρατίας 65 - 131 22 Ν. Λιόσια, τηλ. 26.14.721, 26.14.866.
43. "Χατζηπατέρων", Κέντρο αποκαταστάσεως σπαστικών παιδιών, Ιδρύματος Κοινωνικής Εργασίας, Πλούτωνος και Ηροδότου, 144 51 Μεταμόρφωση, τηλ. 28.26.913, 2825622.
44. Σύλλογος γονέων αποκλιόντων παιδιών ναυτικών, Αιδίνιου 25, 171 22 Ν. Σιμόνη.
45. ΣΕΜΙΣΕΑ: Σύλλογος των εργαζομένων σε όλες τις Μικρές Μονάδες, Ιδρύματα, Σχολεία Ειδ. Αγωγής, Βαλτετσίου 40, τηλ. Προέδρου 29.26.537, 106 81 Εξάρχεια.
46. Σύλλογος Πνευματικής και κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού, Ναιάδων 8, Αθήνα 116 34, τηλ. 7218824.
47. Ελληνική εταιρεία ψυχικής υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του παιδιού, Σεμέλης 34, Αθήνα 115 28, τηλ. 77.00.570.
48. Ελληνική Ομοσπονδία Αθλητισμού Κωφών, Αριστογείτονος 11-13 Τ.Κ. 105 52 Αθήνα, τηλ. 32.42.371.
49. Σωματείο Γονέων Ναυτικών Προσασίας και επαγγελματικής κατάρτισης παιδιών και σπόρων με ειδικές ανάγκες (ΑΡΤΩ), Δημ. Φαληρέως 44 - Ν. Φάληρο, Πειραιάς 185 47, τηλ. 48.10.075.

Β. Με έδρα Θεσσαλονίκη

1. Αθλητική Ένωση Βορείου Ελλάδος, Αμύντα 12, 546 31 Θεσ/νίκη.
2. Σωματείο "Βοήθεια Ζωής" προς το ειδικό παιδί-άτομο, βόρειας Ελλάδας, Κορ. Ντηλ. 27, 546 23 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-23.27.25.
3. Σύλλογος γονέων και φίλων των ειδικών παιδιών "Ελπίδα", Ν. Πλαστήρα 69 (Ν. Κρήνη) 542 50 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-41.10.92.

20. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων ειδικών παιδιών κέντρου θεραπευτικής παιδαγωγικής "Στουπάθειον", Φειδίου 18, 106 78 Αθήνα, τηλ. 36.05.895.
21. Σύνδεσμος προστασίας παιδιών, Βασ. Μελά 1, 155 62 Χολαργός, τηλ. 65.11.432 και 65.18.719.
22. Σύλλογος "Οι Φίλοι των Αναπήρων και Καθυστερημένων παιδιών", Κοιμουνδούρου 1, 104 37 Αθήνα, τηλ. 52.45.331.
23. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Προτύπου Ειδικού Σχολείου Αθηνών, Μαρασλείου Διδασκαλείου, Σολωμονίδου 68, 161 21 Καισαριανή.
24. "Κέντρο αγάπης Ελευσίνας", Περικλέους 7, 185 36 Πειραιάς, τηλ. 55.43.477, 55.46.254.
25. Σύλλογος γονέων και Κηδεμόνων προστασίας αυτιστικών παιδιών, Αθήνα, τηλ. 32.39.322, 32.11.546, Κολοκοτρώνη 21Α, 105 62 Αθήνα.
26. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων περιβαλτομένων παιδιών στην ΕΛΕΠΑΔΠ, Κόνωνος 16, 116 34 Αθήνα.
27. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Σ.Ε.Ι.Ε.Ε., Ανδρομάχης 274, 176 74 Καλλιθέα, τηλ. 94.22.555.
28. Πανελλήνιος σύλλογος παραρηγητικών πολιτών, Γιάνναρη 39 και Παρασκευοπούλου, 104 45 Αθήνα, τηλ. 83.12.740.
29. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων τυφλών παιδιών Ελλάδας, Βερανζέρου 31, 104 32 Αθήνα, τηλ. 45.22.880, 50.10.631, 52.40.852.
30. "Φάρος τυφλών της Ελλάδας", Δοϊράνης 198, 176 73 Καλλιθέα, τηλ. 94.15.222.
31. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων εθνικού ιδρύματος προστασίας κωφολάλων, Ζαχαρώφ 1, Αμπελόκηποι, 415 21 Αθήνα.
32. Αθλητικός Όμιλος Κωφολάλων, Αριστογείτονος 11-13, 105 52 Αθήνα, τηλ. 32.42.371.
33. Σωματείο Κωφολάλων "Μέριμα", Γραβιάς 6, 106 78 Αθήνα.
34. Σύλλογος-Οι φίλοι των Κωφολάλων "Ο Προφήτης Ζαχαρίας", Μενάνδρου 26, 105 52 Αθήνα.
35. Σύλλογος Πρόνοιας Κωφών-Βαρηκόων Ελλάδος, Πατησίων 130, 112 57 Αθήνα, 82.11.333.
36. Πανελλήνιο Ένωση Κωφών Επιστημόνων Φοιτητών και Σπουδαστών, Σολωνών 13, 115 27 Αθήνα.

4. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων του ΚΕΠΕΠ ανιάτων παιδιών "Άγιος Δημήτριος", Βενιζέλου 32, 546 24 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-23.90.51.
  5. Σύλλογος γονέων και σπαστικών παιδιών Βόρειας Ελλάδας, Β. Ηρακλείου 26, Θεσ/νίκη, τηλ. 031-26.09.83.
  6. Εταιρεία Σπαστικών Θωρείου Ελλάδας, Βασ. Όλγας 106, 546 42 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-84.78.45.
  7. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Ελληνικής εταιρείας προστασίας και αποκατάστασης αναπήρων παιδιών Θεσ/νίκης (ΕΛΕΓΡΑΑΠ-Θ)
  8. Χριστιανική ένωση Κωφαλάων Β. Ελλάδος, Αμύντα 12, 546 31 Θεσ/νίκη.
  9. Μορφωτικός Σύνδεσμος Κωφαλάων Θεσ/νίκης, Εγνατίας 57, 546 31 Θεσ/νίκη.
  10. Σύλλογος φίλων Κωφαλάων Θεσ/νίκης, Εγνατίας 57, 546 31 Θεσ/νίκη.
  11. Ένωση Κωφαλάων Βορείου Ελλάδος, Αμύντα 12, 546 31 Θεσ/νίκη.
  12. Σωματείο Κωφαλάων Βορείου Ελλάδος, Ιουστινιανού-Ζολίκη 2, 546 31 Θεσ/νίκη.
  13. Σωματείο-Οι φίλοι των Κωφαλάων, Εγνατίας 90, 546 23 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-23.43.85.
  14. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων των μαθητών και μαθητριών της Σχολής Τυφλών Β. Ελλάδος, καθ. Χατζηδάκη 13, 546 55 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-42.60.58
  15. Ένωση τυφλών Β. Ελλάδος "Λουδοβίκος Μπράϊν", Διαλέτη 23, 546 21 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-22.37.50
  16. Σύλλογος προσωπικού ιδρυμάτων παιδιών με ειδικές ανάγκες (ΣΠΠΕΑ), Βασ. Όλγας 168, 546 46 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-41.96.38.
  17. Σύλλογος γονέων μαθητών με σύνδρομο Down Β. Ελλάδος, Αναξίμανδρου 84, 542 50 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-30.97.55.
- Γ' Με έδρα τη λοιπή Ελλάδα**
1. Σύλλογος γονέων - κηδεμόνων ειδικών σχολείων Πατρών "Άγιος Ανδρέας", Φωτίου 30, 262 24 Πάτρα, τηλ. 061-32.13.28 - 42.36.76.
  2. Σύλλογος γονέων και κηδεμόνων σπαστικών παιδιών ΠΙΚΓΙΑ Πατρών, τηλ. 061-27.25.74.
  3. Σύλλογος αποκατάστασης σπαστικών παιδιών Πατρών "Η προστασία", Αγίου Ανδρέου 71, 262 21 Πάτρα.
  4. Σωματείο Κωφών-βαρηκόων Πατρών, Αγίου Ανδρέου 55, 262 21 Πάτρα.

5. Σύλλογος γονέων, κηδεμόνων και φίλων της σχολής κωφαλάων Πατρών, Μπιζανίου 27 και Σαραντάπυρου, 262 23 Πάτρα, τηλ. 061-42.26.00.
6. Μέρινα για το απροσάρμοστο ειδικό παιδί "Η Αγία Μαρίνα", Κουντουριώτη 45, 653 02, τηλ. 051-82.27.55.
7. Σύλλογος "Μέρινα παιδιού" Νάουσας, Βενιζέλου 25, (Πλατεία Διοικητηρίου) 592 00 Νάουσα, τηλ. 0332-27.153 και 22.893.
8. Σύλλογος "Μέρινα παιδιού", Σβορώνου 12, 601 00 Κατερίνη, τηλ. 0351-20.823.
9. Σύλλογος μέριμνας ειδικού παιδιού Ν. Ραδόπηης "Άγιοι Θεόδωροι", Ραιδεστού 4, 691 00 Κομοτηνή, τηλ. 0531-23.690.
10. Κέντρο ειδικών παιδιών "Ο Άγιος Σπυρίδων", Ηράκλειο Κρήτης, Τ.Θ. 142, τηλ. 071-234.244 ή 242.410.
11. Φιλανθρωπικός Σύλλογος Προστασίας Προβληματικών Παιδιών Χανίων "Ο Άγιος Νεκτάριος", Κριάρη 27, 731 00 Χανιά.
12. Σύνδεσμος Κωφαλάων και βαρηκόων Κρήτης, Χανιά Κρήτης.
13. Φιλανθρωπικός Σύλλογος αποκατάστασης σπαστικών αναπήρων παιδιών "Η Προστασία", Ζακύνθου 11, 271 00 Πύργος Ηλείας.
14. Σύλλογος γονέων και κηδεμόνων "Άσπρες Πεταλούδες", Κουταρέλια 67, 383 33 Βόλος, τηλ. 0421-25.481.
15. Σύλλογος Γονέων-Κηδεμόνων προβληματικών στόμων Μαγνησίας, Μαγνητών και Κοραή 124β, 546 94 Βόλος, τηλ. 0421-45.694.
16. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων της σχολής κωφών-βαρηκόων Πατρών, Λόντου 144-146, 262 24 Πάτρα, τηλ. 061-32.40.00 και 32.92.73.
17. Αντικαφωτική Οργάνωση Ελλάδας, Νόταρά 124, Πάτρα 264 42, τηλ. 061-425663.
18. Σύλλογος Γονέων-Κηδεμόνων ειδικών δημοτικών σχολείων και στόμων με ειδικές ανάγκες, Καραϊσκάκη 10, 412 22 Λάρισα, τηλ. 041-227160.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Anstotz Ch. «Βασικές αρχές της παιδαγωγικής για τα νοητικά καθυστερημένα άτομα» (μετάφραση Λ. Αναγνώστου), εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994.
2. Αρματά - Νταϊλιάνη Κ. «Ειδική κατάρτιση και επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Φορείς και ιδρύματα που παρέχουν την κατάρτιση στην Αθήνα και στον Πειραιά». Πτυχιακή εργασία, Τ.Ε.Ι. Πατρών, 1994.
3. Βάγια Χριστίνα, «Η επαγγελματική αποκατάσταση και κατάρτιση των αναπήρων στην Ελλάδα και στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο», Διεθνές Γραφείο Εργασίας, Βρυξέλλες 1983, (σελ. 19).
4. Γεωργιάδης Α.Π. «Το πρόβλημα της πνευματικής καθυστέρησης». Εκδόσεις Παγκ. Συντονιστ. Επιτροπής Ιδρυμάτων καθυστερημένων παιδιών, Λευκωσία 1972.
5. Δαβάζογλου, Α. «Η ειδική αγωγή στην Ελλάδα» ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ Τεύχος 13^ο - Αθήνα 1989 (σελ. 14-15).
6. Δελασούδας Λαυρέντιος, «Η ειδική επαγγελματική κατάρτιση» Εκδόσεις Παρουσία, α΄ έκδοση, Αθήνα 1992.
7. Descoeudres, ΑΙ. «Η αγωγή των καθυστερημένων παιδιών» (μετάφραση Γ.Α. Βασδέκη), Εκδόσεις Δίπτυχο, Αθήνα 1985.
8. Έντυπο υλικό «Υπουργείου Εργασίας» - Αθήνα 1995.
9. Εξαρχόπουλος Νικόλαος, «Ψυχικές ανωμαλίες των παιδιών και τρόποι βελτίωσης τους» Χ.Ο.
10. Ζάρναρη Όλγα, «Στάσεις και προβλήματα γονέων καθυστερημένων παιδιών» ΕΚΛΟΓΗ, Σεπτέμβριος 1975, (σελ. 12-17).
11. Ζώνιου - Σιδέρη, Α. «Ειδικές κοινωνικές ομάδες» ΕΚΛΟΓΗ, Οκτ. - Νοέμβρ. - Δεκέμβρ. Αθήνα 1983 (σελ. 152-156).
12. Η Κοινωνική Ασφάλεια (μετάφ. Ανδρ. Ψαρά), Σειρά μαθημάτων εργατικής εκπαίδευσης, Μάθημα δέκατο: Διοίκηση των Συστημάτων Ασφάλειας, Διεθνές Γραφείο Εργασίας, Αθήνα 1975, (σελ. 147-165).

13. Θεολόγου Σπύρος, «Στοιχεία Κοινωνικής Πολιτικής και ο Κοινωνικός θεσμός της αποκατάστασης των αναπήρων» Σημειώσεις Μαθημάτων, Αθήνα, Απρίλιος 1967.
14. Καλαντζής, Κ. «Διδακτικές των ειδικών σχολείων» Εκδόσεις Α. Καραβία, Αθήνα 1975.
15. Κυπριωτάκης Αντώνης, «Τα ειδικά παιδιά και η αγωγή τους» Εκδόσεις Ψυχοτεχνική, Ηράκλειο 1989.
16. Κωστάκη Λίνα, «Εργοθεραπεία σε Προγράμματα Ειδικής Αγωγής» ΕΚΛΟΓΗ, Ιανουάρ. Φεβρ. Μάρτ. 1993, (σελ. 41-49).
17. Μαδιανός Μιχάλης, «Ψυχοκοινωνική αποκατάσταση - Αρχές, τύποι και εμπειρίες». Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνέδριου Εργοθεραπείας, Αθήνα 1990.
18. Ματινοπούλου - Περρή Υπατία, «Η σημερινή κατάσταση της επαγγελματικής απασχόλησης των νοητικά υστερούντων ατόμων». ΕΚΛΟΓΗ, Ιουλ. - Αύγ. - Σεπτ. Τεύχος 78, Αθήνα 1988, (σελ. 103-125).
19. Μολιώνης, Δ. «Ένταξη και ανεξαρτησία για τους ανάπηρους, Οικονομικός Ταχυδρόμος Μάϊος 1985, Αρ. Φύλλου 1617 Τεύχος 18, σελ. 49-56.
20. Νανάκου Ε.Σ. «Το πρόβλημα των ειδικών σχολείων», Εκδόσεις Ψυχικής Υγιεινής, Αθήνα 1964.
21. O' Hara D. Chacklin H. Mosher B. «Μια μέθοδος βοήθειας του ανάπηρου παιδιού βασισμένη πάνω στις διάφορες φάσεις της ζωής της οικογένειας» (μετάφραση Μ. Σουρραπά - Ασημακοπούλου), ΕΚΛΟΓΗ, Απρίλιος, Αθήνα 1981 (σελ. 19-28).
22. Παρασκευόπουλος, Ι. «Νοητική καθυστέρηση» ΕΚΔΟΣΕΙΣ : Οργανισμός Εκδόσεων Βιβλίων Διδακτικών - Αθήνα 1979.
23. Πιστικίδου - Δρόσου Λουκία, «Το ασκήσιμο - Νοητικά καθυστερημένο παιδί» Εκδόσεις Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, Αθήνα 1982.
24. Rosa Alexander, «Η ψυχοδυναμική της οικογένειας που έχει ένα ανάπηρο παιδί (μετάφραση Τούλας Χριτάκη), ΕΚΛΟΓΗ - Σεπτέμβριος 1974 (σελ. 7-14).
25. Στάθης, Γ. «Θέματα ειδικής αγωγής» Εκδόσεις «ΕΛΛΗΝ», Αθήνα 1994.
26. Σταύρου Λ. «Ψυχοπαιδαγωγική αποκλίνοντων νηπίων, παιδιών και εφήβων». Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 1986.

27. Sieffert A., Ortiz C. Hendricks, J. Marks, P. Gubierrez «Γονείς που συμμετέχουν στην αποκατάσταση των καθυστερημένων παιδιών τους» (Μετάφραση: Μ. Σουρραπά - Ασημακοπούλου), ΕΚΛΟΓΗ - Τεύχος 40, Σεπτ. - Δεκέμβριος - Αθήνα 1976 (σελ. 55-57).
28. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, «Δελτίο Πληροφοριών Ειδικής Αγωγής». Ο.Ε.Δ.Β. Γ΄ Έκδοση - Αθήνα 1986.

